

Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere.

Af C. Nyrop.

Kirkeklokker frembyde i forskellige Retninger et endog meget rigt og sympatetisk Materiale. De tilhøre paa en Gang baade Industrien og Kirken, ikke at tale om Overtroen. Paa næsten enhver Kirkeklokke findes en Indskrift, og den melder, navnlig i ældre Tid, om Helgener og gejstlige Personer; den giver Oplysning om kirkelige Forhold, men samtidig meddeler den ofte verdslige Navne: hvem der har givet Klokken, og hvem der har støbt den. Alt, baade Bekostningen og Forfærdigelsen, skete imidlertid til Guds og alle Helliges Ære, Indskriften er i mange Tilfælde væsentlig en Bøn, der ligesom bliver levendegjort, naar Klokken lyder. Klokkeklangen øver Indflydelse paa de Hørende. Klokken, der ofte har Navn, bliver en talende Person, der baade skræmmer og beskytter.

Alt, hvad der staar i Forbindelse med Kirken, tillægges af Overtroen en vis skærmende Magt, og det er sikkert af den Grund, at den nordsjællandske Almue en Tid har ladet sig gjøre Ørenringe af Kirkebly¹⁾, men næst Krucifixet synes Klokkerne i denne Henseende at have haft størst Betydning, muligvis fordi de, som vi senere skulle

¹⁾ N. Jonge: Den nordsjællandske Almue, 1798, S. 269.

se, i den katolske Tid indviedes ved en hellig Handling, en virkelig Daab. Trolde og Dværge flygtede bange, naar deres Stemme lød ¹⁾, og Klokkerne vidste det. *Vocor Maria, demonum victrix melodiâ* staar der paa den lille Klokke i Jydstrup ved Ringsted (1463), og paa Roskilde Domkirkes store Højtidsklokke (1511) læses: *Est mea cunctorum vox terror daemoniorum* ²⁾. Men ogsaa tyst og stille kunde Klokkerne virke. Den Rust, som ved Midnatstide skrabedes af dem, var heldbringende for Syge ³⁾. I Liv og Død, i Glæde og Sorg stod Klokkerne Menigheden nær, og paa kaldtes de af den sande Uskyldighed, vidnede de for den. Det er et ofte gjenkommende Træk, at den falskelig beskyldte Jomfru, der som et Jærtegn krævede, at Kirkeklokken skulde styrte ned, naar den næste Gang ringedes, saa sit Ønske blive opfyldt ⁴⁾.

Klokkernes Magt var stor, ti de skærmede mod det Onde. Naar Ban var lyst over en Egn, maatte derfor ingen Klokke lyde i den; alle onde Aander vare jo med Bannet slupne løs over den, de skulde kunne røre sig frit. Gjaldt det derimod om at binde Mørkets Magter, da maatte Klokkerne lyde, og derfor ringede man med dem, naar

¹⁾ J. M. Thiele: Danm's Folkesagn, II, 1843, S. 4, 6, 248, jfr. III, 1860, S. 157.

²⁾ Kirkeh. Saml. I, S. 527, 471.

³⁾ J. M. Thiele: anf. Skr. III, S. 127.

⁴⁾ J. M. Thiele: anf. Skr. I, 1843, S. 194. — Hvilken Rolle i det Hele Klokkeringning har spillet, kan ses bl. A. af Følgende: 1561 udtaltes det paa Roskilde Landemode, at Kirkeklokkerne ikke maatte misbruges til at angive Gjæstebud, Leg eller Lign.; men hertil gør Hr. Niels i Følleslev 1615 den Antegning: »Det holdes Intet, Bønder maa alt ringe til Gilde, ellers duer det intet» (Ny kirkeh. Saml. II, S. 471). Det Samme ses ogsaa af den krønikagtige Beretning fra Crempe i Staatsbürgerl. Magazin (III, Schleswig, 1823, S. 756—757), hvorefter Kristian IV. idømte Stadens Borgermester og Raad en Bøde paa 1000 Dl., fordi de havde aflaaet Stadens store Klokke, og Borgerne en lignende Bøde, fordi de med Vold havde slaaet Laasen fra. Naar man overhovedet vilde have Almuen i Tale, ringede man med Kirkeklokken (Hist. Tidsskr. 4. R. V, S. 233).

den Syge stred sin sidste Strid. Derfor høre vi ogsaa (efter Sagnet) Valdemar Atterdag i sin Dødsstund paakalde en Klokke: *Juva me Esrom, juva me Sora et amplissima Lundensium campana*¹⁾. Den Klokke, han paakaldte, var den vistnok vældigste Kirkeklokke, som Danmark nogensinde har haft. Og hermed skulle vi, i alt Fald foreløbig forlade Sagnene for at vende os til Historien.

Af Hvidtfeldt oplyses det, at »1215 bleff den store Klocke til Lund støbt, som udi vor Tid søndergick; hun vaar lige stor ved den til Erfurdt, 13 Faffne uden om«²⁾. Selvfølgelig er denne Maalangivelse overdreven, og andensheds hedder det da ogsaa, at Klokken var 4 Alen høj og 14 Alen i Omkreds³⁾. Den saaledes reducerede Klokke vedbliver imidlertid at være endog særdeles stor, og naar det paa et tredie Sted oplyses, at den vejede 67 Skpd. (d. e. over 214 Centner)⁴⁾, ses det, at Lunds *Maria Lavra* virkelig kunde sammenlignes med Erfurts *Maria Gloriosa*, ti denne Tysklands tredje største Klokke, der er støbt 1497, vejer 275 Centner⁵⁾. Af Klokken i Lund blev der i 1577 støbt to Klokker til Kronborg⁶⁾.

Disse Oplysninger, der alle gaa ud paa at vise, at Klokken var noget Usædvanligt, lade imidlertid det Spørgsmaal opstaa, om det virkelig er muligt, at Danmark i det 13de Aarhundrede kunde frembringe en saadan Klokke.

¹⁾ Scr. rer. Dan. I, S. 283; Lambertus Alardus: Nordalbingia (Westphalen: Monum. I, 1739, S. 1816); Bring: Monum. Scanensia, 1744, S. 293; Chr. Bruun: Holbergs Epistler III, S. 348.

²⁾ Danm. Riges Krøn., 1652, S. 182; i Braunii Theatrum urbium (Lund) gjøres den endda større end Klokken i Erfurt.

³⁾ O. Worm: Danic. monumentor. libri sex, 1643, S. 143.

⁴⁾ Rørdam: Hist. Kildesk. I, S. 656.

⁵⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol., 1868, I, S. 244.

⁶⁾ Brunius: Skånes Konsthist., S. 581; Brunius: Lunds Domkyrka, 2den Udg., S. 112, 241—242; Friis: Dsk. Bygningshist. S. 295. — Allerede flere Aar før synes Klokken fjærnet fra Kirken. Under 9. December 1564 paalægges det Lensmanden Axel Wiffert at »nederthage thend store Kioche vdi Lunde Domkiercke Och thend forsckie til wort slot Kiøpnehaffn« (Tegn. o. a. L., VIII, Fol. 170).

Støbte man i det Hele den Gang Klokker heri Landet? — Skulde disse Spørgsmaal have været besvarede af den norske Historiker P. A. Munch, havde han sikkert uden Tøven besvaret dem bekræftende. Han troede nemlig at kunne antage, at den Klokke, som Harald Haardraade († 1066) skjænkede Tingvoldskirken paa Island, var støbt i Norge; men imod denne Antagelse taler dog vistnok Forskjelligt. Det Land, der har frembragt hin Klokke, kan formentlig nok saa godt og maaske snarere være England. Da Kong Sverre 1186 talte til Folket i Bergen, takkede han de *engelske* Mænd, som tilførte Landet Gryder eller Kjedler; i Kong Haakons Testamente (omtr. 1315) nævnes »una magna campana, que fusa fuit in *Anglia* per Siglavum«, og 1443 sluttede Erkebiskop Aslag i Trondhjem og Biskop Oluf i Bergen Kontrakt med tre engelske Kjøbmænd, om at de skulde skaffe en dygtig Klokkestøber fra *England* til Bergen; han skulde støbe i Alt 6 Klokker, af hvilke den største skulde veje 12 á 13 Skpd. Kobber eller Bronze. Hedals Kirkeklokke i Valders bærer endelig Indskriften: »Nicolaus *Angelus* me fecit«²⁾.

Alt peger paa England, der tilmed tidligt har baade brugt og tilvirket Kirkeklokker. Det antages saaledes, at irske og brittiske Missionærer have bragt Kirkeklokkerne til Tyskland, og en irsk Munk *Dagaeus* († 586), der nævnes som en udmærket Afskriver og en fortrinlig Metalarbejder, skal have frembragt ikke mindre end 300 Klokker³⁾. — Ogsaa fra Nederlandene fik Norge (navnlig senere) Kirkeklokker. Klokken i Harham (Romsdals Amt) er 1484 støbt af den bekjendte nederlandske Støber *Gerhard Wou* den Ældre, den Samme, der 1497 støbte Erfurts Maria Gloriosa; Klokken i Trondenæs i Finmarken støbtes 1507

1) P. A. Munch: Det norske Folks Hist., II, 1855, S. 1030, jfr. 220.

2) P. A. Munch: anf. Skr., III, 1857, S. 202; Dipl. Norveg., IV, S. 122; Vidensk. Selsk. Skr., VII, S. 488; Kirkeh. Saml., II, S. 80; N. Nicolaysen: Norske Fornlevn., 1862—1866, S. 110.

3) H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. 1868, I, S. 243, 244.

af *Dankers* i Amsterdam, og i Verø (Nordlandenes Amt) er der en af *Gerhard Wou* den Yngre 1540 støbt Klokke ¹⁾.

Hermed skal det nu ingenlunde være sagt, at der ikke nogenlunde tidligt er forfærdiget Klokker i Norge. Den lille, 7 Tommer høje Klokke, der nu findes i vort oldn. Museum (D. 1024), men oprindelig har hængt i Aamotsdal i Telemarken, bærer en Runeindskrift, der meddeler, at den er støbt af *Unnulf*. Klokken er formentlig fra omtr. 1200. I Urdal har der været en Klokke, der efter sin ogsaa i Runer affattede Indskrift var gjort af *Gudman*, og Klokken i Holmens Kirke, Sigdal Sogn, er støbt af *Tuve Torsen*. De dels i Majuskler, dels i Runer affattede Indskrifter, som fandtes paa 2 Klokker i Gjerpen ved Skien, tydede ogsaa paa, at disse muligvis have været af norsk Oprindelse; de vare omtrent ligesaa gamle som Aamotdals-Klokken ²⁾. Men derfor er og bliver det dog fuldt berettiget at tvivle om, at hin Klokke var norsk af Oprindelse, som Harald Haardraade sendte som Gave til Island; den ligger omtrent 200 Aar længere tilbage, og en lignende Tvivl bør formentlig rejses med Hensyn til Klokken *Gled*, som Oluf den Hellige († 1030) forærede Klemenskirken i Trondhjem, ligesom med Hensyn til den Gildeklokke i Trondhjem, der under Oluf Kyrre († 1093) nævnes som »Byens Trøst» ³⁾.

¹⁾ N. Nicolaysen: Norske Fornlevn., S. 533, 688; Antikv. Ann., I, 1812, S. 266, 276. — I Repertor. f. Kunstwissensch., IV, Stuttgart, 1881, S. 401 flg., har Dr. Th. Hach leveret en Afhandling om Gerhard Wou; han kjender ikke dennes norske Klokke. Ogsaa et andet bekjendt Støbernavn kan Norge opvise. Paa Klokken i Tromsø-sund staar, at den 1508 er støbt af Jacobus Johannis de Campen (Nicolaysen: Fornlevn. S. 701).

²⁾ Ny ill. Tid. (norsk) 1876, S. 268; Wille: Sillefjord, 1786, S. 56; O. Worm: Danic. Monum. libri sex, S. 519; G. Stephens: Old-north. Runic. Monum. I, S. 278—79; Nicolaysen: Norske Fornlevn. S. 205—206.

³⁾ Fornm. Sögur, VI, S. 63; Konunga Sögur, III, S. 203. Der er sikkert nogen poetisk Overdrivelse med i Spillet, naar det hedder (Biskupa sögur, I, S. 65), at Biskop Bernhard paa Island (1048—

Vende vi os nu til Danmark, da er det strax afgjort, at Kirkeklokkerne her ere lige gamle med Kristendommen. Det blev tilladt Ansgar at benytte en Klokke ved Kirken i Slesvig ¹⁾, og efterat denne, naturligvis lille Klokke, der muligvis har hængt i en Stapel over Trækirkens Indgangsdør, havde faaet Ret til at være der, udbredte Brugen af Klokker sig sikkert hurtig. Da Kong Niels 1134 dræbtes af de vrede Knudsbrødre i Slesvig, var det Gildeklokken, der kaldte dem sammen, og Biskop Elias i Ribe satte (omtr. 1150) Klokkeringningen i System. Han indførte her i Landet, at der paa bestemte Tider af Dagen ringedes med en Kirkes Klokker ²⁾. Biskop Elias var fra Flandern.

Det var imidlertid ikke Spørgsmaalet om, naar Klokkerne først optraadte her i Landet, som der her skulde lægges Vægt paa, men Spørgsmaalet om, naar de først bleve tilvirkede her, og som Indledning til dette Spørgsmaals Besvarelse skulle vi allerførst gjøre opmærksom paa, at langt fra alle Kirkeklokker have været støbte. En Tid har man gjort dem af sammennittede Jærnplader, og mon ikke den ovenfor nævnte irske Munk Dagaeus udelukkende har tilvirket sammennittede Klokker. To saadanne Klokker, den ene fra Köln i Tyskland og den anden fra Noyon (Dept. Oise) i Frankrig, henføres til det 7de Aarhundrede. Paa den anden Side maa det imidlertid ikke overses, at der i den af Munken Rogkerus under Navnet Theophilus presbyter omtrent 1100 i Westfalen forfattede *Schedula diversarum artium* findes en Anvisning til Klokkestøbning, der viser, at saadan Støbning maa have været kjendt i

1067) viede mange «kirkjur ok klukkur, brúr ok brunna, vöð, ok vötn, björg ok bjöllur». Kristendommen vedtoges først 1001. Der er paa Island fundet smaa, kun en Tomme høje Klokker (Bjælder), der formentlig maa henføres til den hedenske Tid (A. f. n. O. 1882, S. 62, 67, 80)

¹⁾ Scr. rer. Dan., I, 481, 545, 603; II, 130 (Fenger: Ansgars Levnet, S. 86).

²⁾ Scr. rer. Dan. II, 612; III, 440, 498; VII, 187; Terpager: Chron. eccles. Rip., S. 11. I det 13de Aarhundrede spille Klokkerne en Rolle som Vagt- og Stormklokker (Kbhvns Dipl., I, S. 45, 56, 63).

lang Tid ¹⁾. Kirkeklokken skal omtrent ved Aaret 400 være bragt i Brug i Nola i Kampanien ²⁾.

Se vi nu specielt paa Danmark, da er det afgjort, at der allerede før Kristendommens Indførelse har været en ikke ringe Dygtighed i Metalarbejde tilstede her i Landet ³⁾, og denne Færdighed er næppe gaaet til Grunde i Middelalderen. Jyske Lov viser, i hvilken betydelig Udstrækning Datiden benyttede Gjenstande af Metal. Loven paabyder (III, 4), at Ledingsskibenes Styresmænd skulle møde med »fuld Mands Vaaben og dertil et Armbrøst og 3 Tylter Pile«; de skulde med andre Ord (jfr. III, 3) møde brynjeklædte, medens enhver Bonde, som mødte ombord, kun skulde have »Skjold og tre Krigsvaaben: Sværd og Kjedelhat og Spyd« ⁴⁾. Med Hensyn til Fredens Syssel ses det, at Kornet blev »skaaret« (III, 47), at man havde sine Ejen­ dele »under Laas og Lukke« (II, 97 jfr. 98), og at Kongen havde Myntret, ti »Falsk er det, om Mand sætter Stæt og Stapel og slaar Penge uden Kongens Orlov eller hans Bud og brænder falsk Sølv« (III, 65), ja det hedder videre i samme Artikel, at den, der har faaet falske Penge eller falsk Sølv, gjør bedst i at bringe dem eller det til en »Mynter eller Guldsmed eller anden Mand, som derpaa kan skjønne«.

¹⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol., 1868, I, S. 244; Allgem. Bauzeit., XXXVII, Wien, 1872, S. 334; Sched. div. art. ved Alb. IIg, 1874, S. 318 flg.

²⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 3 flg; jfr. Chr. Bruun: Holbergs Epp., II, S. 62—64, 359—361.

³⁾ C. J. Thomsen: Om den nord. Oldtids Broncearb. (Antikv. Tidsskr. 1843—45, S. 171—75); N. J. Berlin: Om några nord. metall-legeringar (Ann. f. n. O. 1852, S. 249—271); Worsaae: Fund af en Metalarbejders Forraad (A. f. n. O. 1853, S. 121—140); V. Boye: To Fund af Smedeværktøj (A. f. n. O., 1853, S. 191—200); C. F. Herbst: Om de over en Kjerne af brændt Ler støbte Bronceøxer (Aarb. f. n. O., 1866, S. 124—132); O. Blom: Iagttagelser ang. Materialet i den ældre Jernalders Vaaben (A. f. n. O., 1868, S. 1—13).

⁴⁾ Jfr. Joh. Steenstrup: Studier over Kg. Valdemars Jordebog, 1874, S. 200.

Der er herefter ingen Tvivl om, at der i det 13de Aarhundrede var en Række forskellige Metalarbejdere her i Landet, ligesom den almindelige Grovsmed til den kyndige Vaabensmed og konstfærdige Guldsmed, og man forstod ikke blot at smede Metallerne, men at smelte dem, ja man forstod, hvad der yderligere kan vises, at udvinde Myremalm af Jorden. Absalon skænkede Sorø Kloster en By i Halland, Toaker kaldet, noget Syd for Varberg, til hvilken der hørte et Jernværk («molendinum ubi fabricatur ferrum»), og ved denne Lejlighed tales der om »de terra ferrum extrahere«¹⁾. Herefter kan man utvivlsomt godt have støbt Klokker paa hin Tid her i Landet. De fleste Klokker vare den Gang formentlig kun smaa, og sikkert er det, at da Absalon 1178 konfirmerer Ebelholts og Eskilsøs Herlighed, hvoriblandt Retten til Tiende fra forskellige Kirker, forbeholdes en Del af Tienderne til Vedligeholdelsen af Klokker («exceptis in reficiendis campanis»²⁾). Det tør sikkert antages, at Danmark den Gang havde Haandværkere, der forstod at støbe Klokker, men derfor er det langt fra afgjort, at den, der har forestaaet Støbningen af Lunds mægtige *Maria Lavra*, har været en Dansk.

Naar man til Støbningen af den ovenfor nævnte *Maria Gloriosa* 1497 forskrev Nederländeren Gerhard Wou til Erfurt, kan man endnu bedre 1215 have forskrevet en fremmed Støber til Lund, og det saa meget mere, som Klokkestøberne endog langt ned i Tiden synes at have været rejsende Haandværkere. Da der 1464 skulde støbes en ny stor Klokke i Lübeck, tilbød Rostockeren *Mathæus David* sin Tjeneste, idet han oplyste, at han havde støbt en Række Klokker rundt om i Livland, Pommern og Meklenburg³⁾. Hertil kommer for Danmarks Vedkommende yder-

¹⁾ Scr. rer. Dan., IV, 471, jfr. C. Nyrop: Dansk Jern, 1877, S. 3 (Hist. Tidsskr., 4. R., VI, S. 127).

²⁾ Scr. rer. Dan., VI, S. 138.

³⁾ Repert. f. Kunstwissensch., IV, Stuttgart, 1881, S. 160; Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 259.

ligere, at fremmede Haandværkere ikke vare noget Nyt paa den Tid her i Landet. Henimod Midten af det 12te Aarhundrede (muligvis under Kong Niels) skal en engelsk Munk *Anketillus* have opholdt sig her i syv Aar, og udført fortræffelige Arbejder i ædle Metaller¹⁾, og samtidig har der formentlig været ikke een men mange udenlandske Haandværkere bosiddende i Roskilde.

I Kampen efter Knud Lavards Mord blev Harald Kesia en Gang belejret i en Forskansning udenfor denne By af Broderen Erik, og de i Roskilde boende Tyskere (»Saxones») byggede da en Belejringsmaskine, ved hvis Hjælp Sejren tilfaldt denne. Men da Harald, der undslap, nogen Tid efter vendte tilbage, hævnedes han sig ved at lade Næsen skære af Byens samtlige Tyskere (»Germanos»). Kun Een undslap. Da Kniven truede ham, raabte han, at han var en vellært Mand (»doctus»), og han blev da ført for Harald, for hvem han tilstod, at han ikke var oplært ved Bogen men ved Naalen (»suendi se, non sacrandi professorem respondit»), et Indfald, der fielste ham fra at dele sine Landsmænds Skjæbne. Han var altsaa enten Skomager eller Skræder, og herfra ligesom fra den byggede Krigsmaskine tør man vel slutte, at Tyskerne væsentlig vare Haandværkere, hvad der yderligere støttes af en senere Meddelelse. Da der nemlig efter Biskop Aages Død (1158) opstod Uroligheder i Roskilde, der navnlig gik ud over de »Fremmede» (advenæ), som dels dræbtes dels udjoges, var den kongelige Møntmester (»qvi regium numisma administrabat») mellem de Angrebne; hans Gaard blev jævnet med Jorden²⁾. — Men var Kongens Mønter, en Mand, for

¹⁾ Matthei Paris: *Historia major etc.* ed W. Wats, Londini, 1686, S. 110 (o: Skriftet: Vitæ viginti trium abbatum S. Albani); jfr. C. Nyrop: *Om Kunstindustri*, 1877, S. 27. Engelsk Indflydelse kjendes særlig paa Danmarks Møntprægning, s. Kr. Erslev i *Dske Saml.*, 2. R., III, S. 121 flg. og i *Aarb. f. nord. Oldk.*, 1875, S. 125, 139, 173 flg.

²⁾ Saxo ed. P. E. Müller, I, 2, S. 650, 652, 737, jfr. Suhm: *Hist. af Danm.*, V, 132; VII, 13. Grundtvig gjengiver det ovenfor antydede

hvem der stadig var Brug, i 1158 en fremmed, maaske tysk Mand, har den, der 70 Aar senere støbte en endog enestaaende stor Klokke, sikkert ogsaa været det.

Videre kunne vi næppe komme, med Hensyn til hvem der har støbt Lunds store Klokke, men Tanken om at lade den støbe i sin uhyre Størrelse er muligvis udgaaet fra Absalon, der synes at have glædet sig ved at fremkalde og eje skjønne Metalgjenstande. I hans Testamente nævnes bl. A. en Sølvskaal »mirabiliter fabrefactum«, en anden Sølvskaal, »qvem Hildebrand fecerat«, en tredje »de plano opere«, og endelig hedder det: »Præcipue archidiacono præcepit, ut campanam, qvam facere proposuerat, consummaret«¹⁾. Naar der i Testamentet efter en Mand som Absalon lægges Vægt paa, at en af ham foreslaaet Klokke virkelig bliver udført, da maa det formentlig være en stor og usædvanlig Klokke, som det drejer sig om, og den eneste, som der da kan tænkes paa, er Klokken i Lund, der efter Hvidtfeldt blev støbt 1215. At der gik endog 14 Aar efter Absalons Død, før Klokken kom i Stand, er næppe afgjørende herimod, ti det har sikkert været forbundet med store Vanskeligheder at skaffe baade det nødvendige uhyre Stof, hvoraft den skulde støbes, og dernæst en tilstrækkelig duelig Støber. Hvad det Første angaar, kan det erindres, at den kunstforstandige Abbed Gozbert af Tegernsee i Bayren († 1001) maatte rette Henvendelser til fjærnt boende Venner om at lade ham tilflyde det til en stor Klokkes Støbning nødvendige Kobber og Tin (eller Bly), da han ikke selv for nogen Pris kunde skaffe sig det,

Ordspil ved at stille den hellige Læst i Modsætning til Skomager-Læsten (Danm's Krøn. af Saxe Runemester, 2den Udg., 1855, S. 547). Det gaar ikke an med Pontoppidan (Økon. Balance, 1759, S. 278) at gjøre Tyskerne i Roskilde til »Geværmagere«, men sikkert er det, at Saxo paa de Danskes Bekostning roser dem for Indsigt i at bygge Krigsmaskiner (»Qvippe nostri, rerum adhuc militarium rudes, raro talium usu callebant«).

¹⁾ Scr. rer. Dan., V, S. 424, 426.

og hvor vanskeligt det endog langt senere kunde være at faa en god Støber, kan bl. A. ses deraf, at den Mand, som Mariakirken i Lübeck 1545 henvendte sig til for at faa en betydeligt mindre Klokke end Lunds Maria Lavra omstøbt, ikke formaaede at løse Opgaven. Støbningen mislykkedes to Gange for ham, og først Aaret efter lykkedes den under en anden Støber ¹⁾).

Der er efter det Udviklede ingen Tvivl om, at Danmark har haft baade Kirkeklokker og Klokkestøbere maaske endog en rum Tid før 1200, og der er derfor intet Usandsynligt i, at den 1740 fra Rudkjøbings Kirketaarn nedtagne Klokke, som det berettes, bar Aarstallet 1105, at Klokken i Tversted (Horns H. Hjørring A.) muligvis er fra 1112, og at Stege har haft en Klokke fra 1182 ²⁾). Med Hensyn til Klokken i Tversted, hvis Indskrift er: *ihesvs. nasarenvs. rex. ivdeorvm. anno. dni. m̃oxxii.*, har man villet gjøre gjældende, at det omvendte c med det efterfølgende lille o skulde læses som et d, saaledes at der istedenfor 1112 kom til at staa 1512, men dette kan umuligt antages, da det samtidig hedder, at »Bogstaverne i denne Indskrift ere dels romerske, dels henhøre de til den ældre Majuskelskrift«, ti, som vi senere skulle se, ligger der i Anvendelsen af Majuskelskrift en Tidsgrænse, der langt fra naar det 16de Aarhundrede. — Hvad Klokken fra Rudkjøbing angaar, da er det af ikke ringe Interesse, naar det berettes, at dens latinske Indskrift, som forøvrigt ikke er bevaret, var skrevet med Runebogstaver, ti man kjender 8 støbte Metalrøgelsekar, hvis dels latinske, dels danske Indskrifter alle ere skrevne med Runer, og

¹⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 44; Répert. f. Kunstwissensch., IV, S. 412; Brunius imødegaar (Skånes Konsthist., S. 581) en fremsat Mening om, at Klokken i Lund skulde være støbt efter Erkebiskop Birgers Foranstaltning.

²⁾ P. Rasmussen: Rudkjøbing Kjøbstad, 1849, S. 74; Kirkeh. Saml., II, S. 474; Sandvig: Møn, 1776, S. 13, jfr. Paludan: Møn, II, 1824, S. 108.

disse Kar, der alle have tilhørt Kirker i det sydlige Fyn eller Langeland, ere samtlige, som det staar paa dem, gjorte af Mester *Jacob Rød* (magister Jacobus Rufus faber). Der er utvivlsomt her et Fingerpeg, som bør benyttes. Den, der har støbt Klokken i Rudkjøbing og Røgelsekarrene, er muligvis den samme Mand, og denne virksomme Kunsthaandværker har muligvis boet i Svenborg, et naturligt Midtpunkt for de Egne, i hvilke hans Arbejder bleve anvendte. Paa et af Røgelsekarrene (Old. Mus. Nr. 440) staar der, at Mester Rød er »af Sinnabuhr«, og i dette med Runer skrevne Navn kan Navnet Svenborg (Svineborg) muligvis skjule sig. Alle Karrene ere vel nærmest i Rundbuestil ¹⁾).

De her nævnte Klokker ere sikkert de eneste fra det 12te Aarhundrede, om hvilke vi vide Noget. Fra det 13de Aarhundrede høre vi kun om *Maria Lavra* i Lund og en forøvrigt tvivlsom Klokke fra 1291 i Torkildstrup paa Falster ²⁾). Materialet voxer først i det 14de Aarhundrede, men naar dog heller ikke i dette udover det rent tarvelige. Vi kunne nævne 20 Klokker, som med bestemte Aarstal henføres til det 14de Aarhundrede, men to af dem kunne næppe hævde den dem tillagte Plads (de ere nedenfor nævnte under Aarene 1364 og 1391), og om en af de andre vide vi kun, at den har existeret. Ordrede efter Tidsfølgen ere de 20 Klokker disse ³⁾:

¹⁾ Pontoppidan: *Marm. Dan.*, I, 1739, S. 238; *Skand. Mus.*, II 2, 1803, S. 59; *Antikv. Ann.*, IV, 1827, S. 561—63; G. Stephens: *Oldn. Runic. Mon.*, II, 1867—68, S. 664—65; J. J. A. Worsaae: *Nord. Oldsager*, 1859, Nr. 541.

²⁾ Sandvig: *Møn*, 1776, S. 13. Den i Suhms *Hist. af Danm.* (XI, S. 143, jfr. J. H. Larsen: *Holbæks Amt*, II, S. 106) nævnte Klokke i Udby ved Holbæk fra 1293 er fra 1593 (*K. S.*, II, S. 473).

³⁾ Her som senere betyder D. A. *Danske Atlas*; H. F. Hofmans *Fundationer*; K. S. *Kirkehist. Saml.*; N. k. S. *Ny kirkeh. Saml.*; D. f. M. *Direktionen for de antikvar. Mindesmærkers Arkiv*; A. T. A. *Antikvarisk-topografisk Arkiv*.

1300. S. Knudskirke i Odense, med Majuskler: o. rex. glorie. Christe. veni. cum. pace. anno. milleno. treceno. nep Pederoto. Adam. (Aarb. f. n. O., 1869, S. 15). Muligvis skal Indskriftens Slutning dog læses: anno milleno treceno neppedeno (o)to adam. Der staar nemlig pedenoto, ikke pederoto; oto er muligvis en Forkortelse, der peger paa Odense; men hvad betyder »neppedeno«?

1309. Kirkehelsing (Løve H., Holbæks A.): anno. dni. m.ccc.ix.xo (K. S., II, 474).

1324. Avnede (Lollands Sønderherred), med Majuskler: Prior. Kanutus. fecit. me. fundi. cuius. anima. reqviescat. in. pace. amen. anno. do. mcccxx.iii. (D. f. M.).

1329. Nørre Vium (Bølling H., Ringkjøbing A.): Paulus me fecit 1329 (D. A., V, 756).

1333. Ribe. Domkirkens tidligere Stormklokke (campana tumultus) blev støbt i det nævnte Aar (Terpager: Ripæ Cimbr. S. 351).

1336. Ringsted (?), med Majuskler: Ful. fundata. tempore. senatoris. Johannis. Gvythas. et. provisoris. nicholai. domini kudich. anno. dominl. m.ccc.xxx.vi. in. vigilia. corporis. in. honorem. beati. Eri. (A. T. A.). Det er imidlertid et Spørgsmaal, om her ikke skal læses mcccxxvi (1236) istedenfor 1336, men Sagen lader sig ikke afgjøre, da Klokken er omstøbt 1833 i det Gamstske Etablissement; den skal være indsendt til dette fra Ringsted.

1340. Navr (Hjerm H., Ringkjøbing A.), med Majuskler: Nicolaus. me. fecit. in. nomine. domini. anno. do. m.cccxxxx (D. f. M.).

1340. Vem (Hjerm H., Ringkjøbing A.), med Majuskler: den samme Indskrift som paa Klokken i Navr (D. f. M.).

1343. Vellev (Hovlbjerg H., Viborg A.): »Paa Klokken skal staa 1343« (D. A., IV, 425).

1362. Østerhever (Ejdersted). Den fra den sunkne Bophever Kirke overflyttede Klokke er støbt i det nævnte Aar (D. A., VII, 856).

1364. Mejrup (Hjerm H., Ringkjøbing A.), med Minuskler: anno. domini. m.ccc.dl.xi. iiii. ihesus. nasarenvs. rex. ivdeorum. alpha. et o. devs. et homo. o. rex. glorie. veni. cum. pace. anna. dat. hit. nicls. clavs. seen. lod. stob. gvd. til. lof. oc. maria. ok. alle. siiele. amen. (D. f. M.). Aarstallet er i D. A. (V, 760) læst som 1364, men det kan egentlig slet ikke læses.

1368. Sæby (Løve H., Holbæk A.), med Majuskler: Ano. dni. m.ccc.lxviii. Daniel. de. cortrike. me. fecit. (A. T. A.).

1374. Halsted (Lollands Nørreherred): Prior Canutus 1374 (J. H. Larsen: Lolland og Falster, I, S. 107).

1376. Bryllé (Odense H. og A.). Paa Klokken stod med Munkebogstaver: Marie. es. mine. name. min. liid. er. gode. beqvame. 1376 (D. A., VI, 542).

1389. Snoldelev (Tune H., Kbhvns A.): o. maria. bescheremt. ouuer. al. so. verre. als. men. mi. høren. sal. anno. domini. mcccxxxix (K. S., II, 86).

1391. Tranebjerg (Samsø): »Jesus Christus Dei Filius & St. Johannes 1391, der neden under: Maria Delpar, som nok er Klokkens Navn» (Thurah: Samsø, 1758, S. 50). — Den saaledes meddelte Indskrift er imidlertid fuldstændig urigtig, hvad et Aftryk i A. T. A. viser; hvorledes Indskriften i sin Helhed skal læses, synes dog ikke at kunne udfindes.

1395. Lund: Anno domini mcccxcv Margarete Dacie Svecie Norvegie Regine . . . Jacobi Archiepiscopi anno lili circa festum Olavi fusa est hec campana Suenone Saxtorp Decano procurante. Magister Petrus Englekini me fecit (Brunius: Skånes Konsth., 1850, S. 583; do.: Lunds Domkyrka, 2den Udg. 1854, S. 169).

1395. Lilla Harrie (Skaane): Anno domini mcccxcv temporibus dominorum Idzardi cvrati et Goffonis et Lydolfi advocatorvm. Harvmanivs me fecit (Brunius: Skånes Konsthist., S. 585).

1396. Smørumovre (Smørum H., Kbhvns A.): anno. domini. m.ccc.xc.vi. Katerina. est. nomen. meum. dominus. leonivs. miles. (K. S., II, 475).

1396. Slesvig By: A. Dom. MCCCLXXXVI. Ego vocor Maria. Signum dono choro, fleo funera, festa decoro (D. A., VII, 622).

Foruden de saaledes nævnte Klokker kan der imidlertid godt være flere, navnlig udaterede, som endnu burde henføres til det 14de Aarhundrede. Klokken i Torslunde (Smørum H., Kbhvns A.), paa hvilken der med Majuskler staar: *Andreas fecit hanc campanam Ihesus*, sættes saaledes paa Grund af Bogstavernes Form til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og Klokkerne i Magleby paa Møn samt i Heldum ved Lemvig henføres paa Grund af deres Form ligeledes til det 14de Aarhundrede ¹⁾, men at udfinde, hvilke udaterede Klokker der efter deres Indskrifts Karakter eller af andre Grunde skulle henføres til det nævnte Aarhundrede, er som Regel en Umulighed efter de hidtil foreliggende Klokkebeskrivelser. *Pontoppidans Danske Atlas*,

¹⁾ J. B. Løffler: Sjællands Stiftslandsbykirker, 1880, S. 27; D. f. M. — Fuldstændig den samme Indskrift, som læses paa Klokken i Torslunde, findes paa Klokken i Lumby (Lunde H., Odense A.). — Paa »de Fattiges Klokke» i Aarhus Domkirke, som ikke smeltede i Branden 1642, skal der have staaet: Sanctum Agnetis nomen hoc musicale tenebit anno 1300, »men Aarstallet skal kanske rettere være 1500» (D. A., IV, 77). Paa Klokken i Tørning (Vrads H., Aarhus A.) staar »1317 eller kanske 1517» (D. A., IV, 477).

der er og bliver en med Hensyn til vor Klokkehistorie vigtig Kilde, har som Regel kun kummerlige Meddelelser. Indskriften er ulæselig staar der ofte ¹⁾, en Udtalelse, der kommer igjen i forskjellige Varianter. Indskriften bestaar af »sære Karakterer« (IV, 199), af »ukjendelige Karakterer« (V, 456), ja af »nogen besynderlig Skrift, som ligner russiske Bogstaver« (V, 313, 755).

Var det nu Tilfældet, at de paagjældende Indskrifter virkelig vare ulæselige, var der selvfølgelig Intet at sige, men det ere de langt fra altid ²⁾, hvilket da undertiden heller ikke rentud siges, naar det f. Ex. (i en ny Variant) hedder, at der paa Klokken findes »adskillige Tegn og gamle Bogstaver« (V, 217) eller »nogle Linier Munkeskrift« (V, 815, 896). Nok saa galt er det imidlertid, naar der meddeles en Indskrift, og det saa viser sig, at den er enten gal eller mangelfuld. Ikke faa Exempler herpaa ere fundne ³⁾, og man maa derfor have Ret til at stille sig noget kritisk overfor de i *Danske Atlas* meddelte Indskrifter ligesom da ogsaa overfor de i *Hofmans Foundationer* meddelte, begge Steder er der sikkert øst af ofte maadelige Kilder. Senere Oplysninger om Klokkeindskrifter, f. Ex. *J. F. Fengers* i Kirkehistoriske Samlinger, ere betydelig troværdigere, men dog kunde ogsaa disse navnlig med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt Indskrifterne ere med Majuskler eller Minuskler, være fuldstændigere. Fuldt tilfredsstillende ere de af Arkitekt *J. B. Løffler* i hans Værk »Sjællands Stiftslandsbykirker« meddelte Indskrifter ⁴⁾.

¹⁾ D. A., IV, 199, 315, 406, 434; V, 431, 751, 812, 814, 820 o. fl. St.

²⁾ K. S., II, 92, 477; P. Rasmussen: Rudkjøbing, 1849, S. 211.

³⁾ P. Rasmussen: Rudkjøbing, 1849, S. 211; K. S. II, 89, 91, 92, 106; af den paa sidstnævnte Sted meddelte Indskrift fra Hvedstrup har D. A. (VI, 100) kun de fire Verslinier. Jfr. K. S. I, 525—526.

⁴⁾ Her er kun de i Litteraturen meddelte Klokkeindskrifter omtalte; hvad de i D. f. M.'s Kirkebeskrivelser meddelte Klokkeindskrifter angaar, da ere de givne af mange Forskjellige og derfor af meget forskjellig Værd.

At det ofte er endog meget besværligt blot at komme til at staa Ansigt til Ansigt med en Klokkeindskrift, er en Kjendsgjerning, som allerede i 1805 skildredes livlig af *Rasmus Nyerup*¹⁾, og er denne første ydre Vanskelighed overvunden, kommer der andre til. Da Nyerup var naaet op til Klokken i Skaarup Kirkes Taarn (Sunds H., Svenborg A.), stod han foran en Indskrift, som, siger han, »jeg ikke ved bedre at benævne end med det Navn Krimskrams«. Ved første Øjekast er Indskriften ogsaa fuldstændig Krimskrams, men er man bleven opmærksom paa, at den er vendt forkert og skal læses fra højre til venstre, da kan den tydes²⁾. Denne Indskrift er altsaa ikke Krimskrams, men er den det ikke, saa er der andre, som ere det, saaledes som den, der findes paa den lille Klokke i Ledøv (Ledøje) ved Høje Taastrup (K. S. II, 475) og fremfor alle Indskriften paa Klokken i Gjerlev, sydvest for Frederikssund; der staar paa den med Minuskler: *mp oinip mop npiop mop iop mopnop* og underneden et *α* og *ω* (D. f. M.). Og hvad der ikke paa Grund af Fejl og Vilkaarligheder

¹⁾ R. Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge IV, S. XXX (med Afbildning), jfr. K. S. I, 465; II, 92.

²⁾ K. S. II, 93, 489. Ogsaa Indskriften paa den store Klokke i Herfølge (Bjeverskov H., Præstø A.) skal læses fra højre til venstre (K. S. II, 92). Bogstaverne i Indskriften paa Klokken i Humble paa Langeland er stillede paa Hovedet (P. Rasmussen: Rudkjøbing; D. f. M.). En Indskrift, som synes at være vanskelig at læse, er den, der findes paa Stormklokken i Holstebro Kirke. I Pontoppidans *Marmora Danica* (II, 80) gjengives den saaledes: »Anno Domini MCCCCLXIII help Got un Maria. Alana hete ik . . . bin ik eter Klouek. he maket mich Pawel Jul.; senere læses den: »Anno Dom. 1470. Help Got un Maria. Osana hete vor uns. Poul hete ik un Borgermeister bin ik. Sterkland be maket mik«, og nu endelig vil man, at der staar: »[Anno. dni.] m.cccc. lx. un. x. help. got. un. maria. olava. hete. ik. mes. ter. klaves. he. maket. mich. pavvel yvl. hete. ik. ien. borgermester. bin. ik.« (Frølund: Holstebro, S. 129). Det er imidlertid et Spørgsmaal, om Olava er en rigtig Læsemaade; Gjengivelsen i D. f. M. har Osana.

fra Støberens Side er vanskeligt at læse, kan berede Vanskeligheder paa Grund af det daarlige Lys, hvori det ses, o. s. v. Indskriften paa Stormklokken i St. Pederskirke i Næstved er saaledes ikke læst fuldstændigt, fordi Klokken for at kunne ringes nedefra er anbragt i Lydhullet, hvad der uden særlige Forberedelser gjør det umuligt at komme til Indskriften paa den ydre Side. Paa samme Maade gaar det med flere andre Klokker, f. Ex. den i Øster Ulslev paa Lolland ¹⁾.

Det er herefter let forstaaeligt, at Gjengivelsen af en Klokkeindskrift kan blive mangelfuld, da det imidlertid for Studiet af vort Lands Kirkeklokker er af Betydning, at fremtidige Klokkeundersøgelser blive saa nøjagtige som muligt, skulle vi her, forinden vi gaa videre, gjøre nogle Bemærkninger om, hvad der formentlig bør medtages ved en Beskrivelse, samt hertil knytte nogle almindelige Bemærkninger om Klokkeindskrifter.

Naar man staar overfor en Klokke, som skal beskrives, gjælder det vel først om at gjengive dens Indskrift. Kan denne strax læses, er det imidlertid ikke nok blot at gjengive dens Indhold, nej Bogstavernes Form, Skilletegnene mellem Ordene og hvad der maatte være af Mærker, Afbildninger eller Lignende paa Klokken, maa medtages og saavidt muligt aftegnes eller hellere gjengives ved et Gnidebillede, ligesom det maa oplyses, hvor og hvorledes Indskriften er stillet paa Klokken. Hvad Bogstavernes Form angaar, da er det, navnlig naar Klokken intet Aarstal har, af Vigtighed at erfare, om Indskriften er skreven med Majuskler, Minuskler eller almindelige Bogstaver, ti heri ligger en Tidsbestemmelse. Majuskler, hvorved forstaas oprindelig store latinske Bogstaver, der efterhaanden blive mere og mere gotiserede, bruges til omtrent 1350, og derefter herske i omtrent 200 Aar Minusklerne, d. e. smaa

¹⁾ K. S. II, 90; Frits: Musse Herred, 1872, S. 82; jfr. Saml. t. jysk Hist. og Top. VII, S. 14, 65.

gotiske Bogstaver¹⁾. Det i Danske Atlas brugte Udtryk »Munkeskrift«, hvorved dog som Regel skal forstaas Minskler, er naturligvis ufyldstgjørende.

Ved Siden af Indskrifterne findes ofte billedlige Fremstillinger. Paa Klokken i Lild i Vester Hanherrred (D. f. M.), der 1674 er støbt i Lübeck, findes saaledes foroven en Bord med ridende Jægere, Enhjørninger, Løver, Hjorte o. s. v., og paa den udaterede Klokke i Lysgaard syd f. Viborg (D. f. M.) en lignende Række Løver, Griffen, Drager og Krigere, adskilte ved Kors. Saadanne udelukkende i dekorativ Hensigt anbragte Figurer se vi imidlertid bort fra; paa selve Klokkelegemet, ofte i Forbindelse med Indskriften, findes nemlig ikke faa andre Figurer. Mariabilleder findes paa Klokkerne i Sønder sø mellem Bogen se og Odense (D. A. VI, 621), Finnerup ved Viborg (K. S. II, 484), Harridslev ved Randers (D. A. IV, 416), Fruekirke i Aalborg (N. k. S. IV, 741) o. s. v.; en harniskklædt St. Mauritius paa den store Klokke i Vestervig ved Thisted (D. A. V, 474); et St. Mortensbillede paa Klokken i Skovby ved Bogen se (D. A. VI, 618); en Biskop med Krumstav og tredobbelt Krone paa Klokken i Skrøbelev paa Langeland (K. S. II, 481)²⁾; Rigsvaabenet (1430) paa Klokken i Humble paa Langeland (K. S. II, 477)²⁾; en harniskklædt Rytter paa den store Klokke i Lille Heddinge (D. A. VI, 384); et Kvindehoved paa den lille Klokke i Vestervig (D. A. V, 474) o. s. v. Selvfølgelig er der en Mulighed for, at der kun bør tillægges disse og lignende Afbildninger dekorativ Betydning, men det tør dog ikke overses, at de ogsaa kunne staa som Bomærker for vedkommende Støbere, og skulde det nu end vise sig, at dette ikke er Tilfælde med

¹⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 80; H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. II, S. 811 flg.; H. Hildebrand: Den kyrkliga Konsten, 1875, S. 144, 147; K. S. II, S. 82—83; Ann. f. n. O., 1854, S. 328 flg.

²⁾ Jfr. P. Rasmussen: Rudkjøbing, S. 211, 217—218.

saa store Afbildninger som de her nævnte, er det maaske Tilfælde med en Række mindre, som vi ogsaa træffe paa.

Paa Klokken i Almind syd for Viborg er der anbragt en Rose (D. A. IV, 491), paa Klokken i Esbønderup nord for Esrom Sø en Drage (K. S. II, 85), paa Klokken i Finnerup et Røgelsekar (K. S. II, 484) o. s. v. Endnu kjende vi dog kun meget lidt til disse formentlige Støbermærker, men nedenfor, hvor vi komme til nærmere at omtale, hvilke Oplysninger Klokkeindskrifterne give om Støberne, skulle vi samle, hvad der formentlig nu kan siges om vore Kirkeklokkers Støbermærker. I denne Sammenhæng skal det kun fremhæves, at J. F. Fenger mener at have fundet en Klokkestøber *Hans Jensens* Mærker. De findes paa den lille Klokke i Egeslevmagle ved Skjelskør fra 1500, paa den store Klokke i Jydstrup fra 1505 ligesom paa den store Klokke i Herfølge ved Vallø fra 1506¹⁾, og disse Klokker knyttes derved sammen paa en Maade, som ellers næppe vilde være mulig.

Det har altsaa Betydning at tage alle de Mærker med, som findes paa en Klokke, men dermed er Alt endnu ikke sket Fyldest. Ogsaa om Klokkens ydre Form er det ønskeligt at blive belært, ti ogsaa den kan bidrage til en rigtig Tidsbestemmelse. I Tyskland synes saaledes de ældste Klokker langt fra at have den for Klokker nu almindelige Form, snart ere de som Bikuber (Bispehuer?) og snart som Cylindre²⁾, men hvorvidt noget Lignende er Tilfælde her i Landet, skal man ikke faa Kundskab om i vor Litteratur, ti den indeholder formentlig ikke en eneste Afbildning af en dansk Klokke. O. Worm har (Danic. monum. libri sex, 1643, S. 519) afbildet en Klokke fra Urdal i Norge, og G. Stephens (The old. northern runic. monuments, I, 1866—67 S. 278, 279) en Klokke fra Holmen i

¹⁾ K. S. I, 528; II, 93, 480.

²⁾ H. Otte: Glockenkunde, S. 53—54; H. Otte: Kirch. Kunstarchäol. I, 1868, S. 246.

Norge og en svensk fra Smaaland, alle tre med Runeindskrifter, men det er ogsaa det Hele ¹⁾. Her skal derfor meddeles et Par Klokkeafbildninger og et Par Klokkeprofiler, der formentlig vise, hvorledes Klokkeformen til forskellige Tider har været.

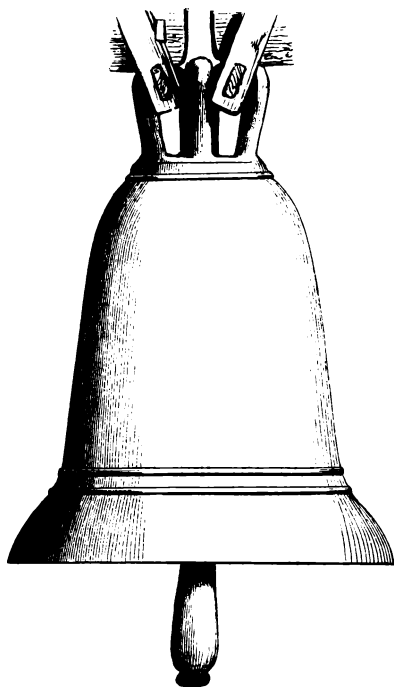

Fig. 1.

Flere Steder i Landet træffes smaa, langstrakte, inskriptionsløse Klokker, og disse Klokker tør muligvis be-

¹⁾ Imellem de Skjalm Hvides Slægt vedrørende Skjoldmærker i Sorø Kirke findes et, som viser en blaa Kirkeklokke i gult Felt; det tilhører Kanniken i Roskilde, Niels Jurissøn, som døde 1265 (Aarb. f. n. O. 1877, S. 237). — To Bordklokker, støbte af *Johannes a Fine* i det 16de Aarhundrede, ere afbildede hos Stephens anf. Skr. II, S. 755, 756.

Fig. 2.

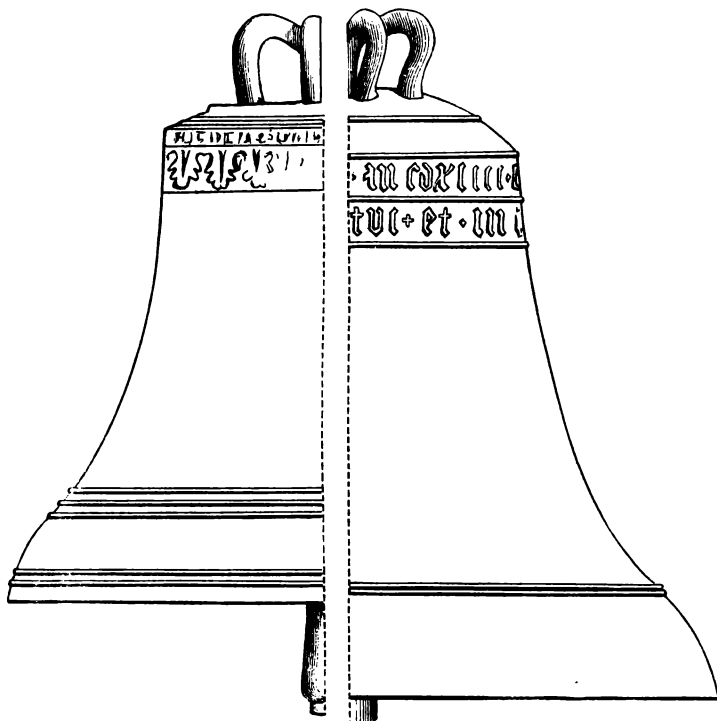

Fig. 3.

Fig. 4.

tragtes som særdeles gamle, ja som de maaske ældste, vi have. De kunne formentlig føres tilbage til omtr. 1250, og særlig skulle vi i saa Henseende henlede Opmærksomheden paa Klokken i Magleby paa Møn og i Heldum ved Lemvig; Magleby Klokken ses i Fig. 1.

Til Sammenligning skal der herefter afbildes en Klokke fra 1324 (Fig. 2), den er usædvanlig lille og hænger i Avnede i Lollands Nørreherred; dens Indskrift i Majuskler er meddelt ovfr. S. 169.

De efterfølgende Klokkeprofiler ere tagne, den tilhøjre (Fig. 4) af en Klokke i Stege fra 1443 og den tilvenstre (Fig. 3) af en Klokke i Magleby paa Møn fra 1632. Paa Klokken fra Stege staar med Minuskler: »ano d(omi)ni mcdxliii coplev ioh(ann)es nicholai ista campana tempore d(omi)ni iohannis clawessen plebani protunc et martini rafen tutoris sanctæ gertrudis«; paa Klokken fra Magleby staar der: »Aus dem Feuer bin ich geflossen, Felix Fuchs hat mich gossen 1632.« Endnu skal det med Hensyn til de her givne Afbildninger oplyses, at naar Valget er faldet paa de nævnte fire Klokker, skyldes dette den Omstændighed, at Tegnningerne, hvorefter Træsnittene ere skaarne, findes ved de Kirkebeskrivelser, som Direktionen for de antikvariske Mindesmærker har i sit Arkiv. Men forsaavidt er der formentlig intet Tilfældigt heri, som Klokkerne tør anses valgte med Omsigt.

Naar der hidtil saa godt som ingen Klokkeafbildninger har været meddelt i vor Litteratur, er det i god Overensstemmelse hermed, at der kun har været givet meget faa Maal paa Klokker. Det Væsentlige af hvad der i saa Henseende er oplyst, skulle vi her behandle i Forbindelse med de i betydelig større Mængde tilstedeværende Vægtangivelser.

Roskilde Domkirkes store Højtidsklokke, der er fra 1511, er $2\frac{5}{8}$ Alen i Gjennemsnit forneden, og den regnedes for Danmarks største Klokke, indtil Frue Kirke i Kjøbenhavn efter Byens Brand i 1728 fik en i 1747 støbt Klokke,

der var $3\frac{1}{2}$ Alen i Gjennemsnit fornedet og vejede noget over 120 Centner (37 Skpd. 11 Lpd. 6 Pd.). Samtidig med denne »Kongens Klokke«, et Navn, der skriver sig fra 1581, da Frederik II. skjænkede Kirken en Klokke, fik Fruekirke tre andre Klokker, hvis Maal og Vægt ogsaa er bevaret, nemlig Søndagsklokken, der var $2\frac{3}{4}$ Alen i Gjennemsnit og vejede næsten 59 Centner (18 Skpd. 7 Lpd. 6 Pd.), Vagtklokken, der var $2\frac{1}{2}$ Alen i Gjennemsnit og vejede næsten 34 Centner (10 Skpd. 11 Lpd. 2 Pd.), samt Tolvklokken, der var lidt over $1\frac{1}{2}$ Alen i Gjennemsnit og vejede næsten 14 Centner (4 Skpd. 6 Lpd. 13 Pd.)¹⁾. Det er anseelige Klokker alle, ja selv den mindste var sikkert større end Kirkeklokker i Almindelighed. Af de 31 Klokker, som i 1603 indleveredes til Smeltning paa Gjethuset ved Kronborg, vejede den tungeste kun noget over $13\frac{1}{2}$ Centner, og Klokken i Nysted paa Lolland fra 1652, vejede kun 984 Pd.²⁾. Men hvor lille var selv den største af Fruekirkes her anførte Klokker imod den over 500 Aar ældre Maria Lavra i Lund; den vejede 214 Centner, medens hin kun naaede noget over 120 Centner. Tungere end Fruekirkes største Klokke var forøvrigt den Klokke, hvis Støbning og Op-hængning paa Kronborg i 1637 interesserede Kristian IV. saa stærkt; den vejede noget over $165\frac{1}{2}$ Centner³⁾. — Med

¹⁾ Thurah: Hafnia hod., 1748, S. 236—239; Den dske Vitruv. II, 1749, S. 163; D. A. II, 122; Nye dsk Mag. I, S. 56.

²⁾ Dsk Saml. I, S. 99—101; Friis: Musse Herred, S. 3.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 177; Bricka og Fridericia: Kristian IV's Breve 1636—1640, S. 115, 119, 147, 150; Friis: Dsk Bygn.'shist. S. 360, 361. En anden stor Klokke var den i Brylle, sydvest for Odense, fra 1376; den vejede 64 Centner (D. A. VI, 542). Den »med et lumpen Held« i 1703 til Fruekirke i Kjøbenhavn støbte Stormklokke omstøbtes to Aar efter, og kom herved fra at veje 6464 Pd. til at veje 8816 Pd. (Bircherods Dagb. ved Molbech, S. 430—31, 478, 479; Kbhvns Dipl. V, S. 797, 802). Vægtangivelser findes desuden i D. A. IV, 490; H. F. X. App. Sjæll., S. 11; N. k. S. II, 229; Hertel: Aarhus Domkirke, I, 2, S. 58—62; Friis: Dsk Bygn.'shist., S. 96; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. IV, S. 12, 224; Bendz: Rønninge og Rolfsted Sogne S. 9; o. fl. St.

Hensyn til Højden kan det erindres, at den største Klokke i Viborg Domkirke (1849), der vejede 3443 Pd. og var 1 Al. 15 T. i Gjennemsnit forneden, var $2\frac{1}{4}$ Alen høj, og at den mindste, der vejede $667\frac{1}{2}$ Pd. og var 1 Al. 3 T. i Gjennemsnit, var $22\frac{1}{2}$ Tomme høj ¹⁾.

Hvad Klokkernes Pris angaar, da er det ikke uden Interesse at se, at medens den Klokke, som de Hesselager Mænd 1530 gav Johan Friis 200 Mark for, vejede 1440 Pd. ($4\frac{1}{2}$ Skpd.), vejede den Klokke, som Fruekirke i Kjøbenhavn 1559 solgte til Lolland for 530 Mark, kun 800 Pd. ($2\frac{1}{2}$ Skpd.) ²⁾. Det synes, som om en Klokkes Pris er stegen betydelig i de mellemliggende 29 Aar, og 1609 synes Domkirken i Viborg at erhverve en Klokke paa 4480 Pd. fra den tyske Kirke i Kjøbenhavn for 750 Rd. ³⁾. For to andre Klokker kan deres Vægt og Priser ogsaa angives, nemlig for Klokkerne i Ondløse mellem Holbæk og Sorø. De ere fra 1616, og medens den største paa 2368 Pd. (7 Skpd. 8 Lpd.) kostede 695 Rd., kostede den mindre paa 1348 Pd. (4 Skpd. 4 Lpd. 4 Pd.) 340 Rd. ⁴⁾. For Omstøbningen af Tolvklokken i Aarhus Domkirke, der maaler 3 Fod $8\frac{1}{2}$ Tomme i Gjennemsnit forneden, betaltes der 1746 162 Rd. 4 Mk. 6 Sk. ⁵⁾.

Vende vi os nu til selve Indskrifterne, da tør man sikkert gaa ud fra, at de ældste Klokker kun have haft en kort (eller slet ingen) Indskrift. Paa Klokken i Tversted, der muligvis er fra 1112 (s. ovfr. S. 167), staar: *ihesus nasarevus rex ivdeorvm* i Forbindelse med det omstridte Aarstal, og paa Klokkerne i Gjerslev og Drøsselbjerg nord for Slagelse, hvis Indskrifter ere med Majuskler, staar kun:

¹⁾ Ursin: Viborg, S. 117, 118, 181.

²⁾ Aktst. til Oplysn. om Danm.'s indre Forh., II, S. 151; Rørdam: Univ.'s Hist., IV, S. 147.

³⁾ Ursin: Viborg, S. 118, 130.

⁴⁾ D. A. VI, 176; Estrup: Tygestrup, S. 89.

⁵⁾ Hertel: Aarhus Domk. I, 2, S. 62. En delvis Værdiangivelse findes i Hübertz: Ærø, S. 200.

Ave Maria gracia plena ¹⁾). Det er Jesus og hans Moder, til hvem Klokkerne indviedes, og Guds Moder forekommer i saa Henseende nok saa ofte som Sønnen. De Indskrifter, som med Hensyn til dem ere de hyppigste, ere for Guds Søns Vedkommende: *Alpha & o, Deus & homo, o rex gloriae Christe veni cum pace*, og for Jomfru Marias Vedkommende Engelens Hilsen til hende: *Ave Maria gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui Jesus Christus, amen*. Det skal dog her ved bemærkes, at disse Indskrifter ofte forkortes. Engle-hilsenen kjender jeg saaledes kun tre Steder fuldt gjen-givet, nemlig paa den udaterede store Klokke i Græsted nord for Gribskov (H. F. VII, 154), paa den store Klokke fra 1425 i Butterup vest for Holbek (K. S. II, 476) og paa Klokken i Sjørring ved Thisted fra 1478 (D. f. M.; jfr. D. A. V, 451). Mere eller mindre forkortet (i Regelen: *Ave Maria gratia plena*) findes den derimod flere Steder, saaledes foruden paa de ovenfor nævnte Klokker i Gjerslev og Drøsselbjerg endnu paa Klokker i Helsingør ved Hillerød (K. S. II, 475), Humble paa Langeland (K. S. II, 477), Tostrup ved Tølløse (D. A. VI, 173), o. s. v.

Hvad Indskriften: *«o rex glorie (christe) veni cum pace»* angaar, da er den bleven betegnet som en krono-grafisk Indskrift; de Bogstaver i den, som tillige ere (latinske) Taltegn, danne nemlig, eftersom man tager *christe* med eller ej, Aarstallet 1272 eller 1373 ²⁾. Her i Landet er Indskriften næppe nogensinde bleven brugt til Angivelse af vedkommende Klokkens Støbeaar, den findes tværtimod paa mindst 9 daterede Klokker, der alle ere senere: Saxkjøbing 1422 (Friis: Musse H., S. 23); Slag-lille ved Sorø 1439 (K. S. I, 527); Tullebølle paa Lange-land 1465 (Marm. Dan. I, 261); Flade paa Mors 1486 (D. A. V, 564; N. k. S. IV, 459); Linnerup i Vrads Herred 1490 (K. S. II, 479); Tved i Thy 1498 (Ill. Tid. 1875/76,

¹⁾ K. S. II, 82.

²⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. II, S. 823.

S. 98); Slotsbjergby ved Slagelse 1516 (K. S. I, 466); Aalborg 1518 (N. k. S. IV, 741) og Hjortshøj nord for Aarhus 1524 (D. A. IV, 318).

Foruden Kristi og Jomfru Marias Navne forekommer ogsaa en Række Helgennavne, men nærmere at omtale disse ligger udenfor denne Afhandlings Plan; vi skulle derfor ikke dvæle ved dem. Derimod skulle vi et Øjeblik opholde os ved de Indskrifter, der ligesom fortælle, hvad en Klokke har at udrette. Paa Højtidsklokken i Roskilde Domkirke fra 1511 staar der saaledes (K. S. I, 471):

Est mea cunctorum vox terror dæmoniorum,
 Laudo deum verum, plebem voco, colligo clerum,
 Defunctos ploro, sanctos colo, festa decoro.

Dette udtrykkes meget kortere paa Klokken i Voldby vest for Aarhus fra 1679; der staar nemlig: *Vivos voco, defunctos plango* (D. A. IV, 294). Begge disse Steder er baade Liv og Død udtrykkeligt bragt i Minde; men paa Klokken i Thisted (1576) og Merløse (1587) er det trukket sammen i en Sætning: *Dum trahor, audite, voco vos ad gaudia vitæ* (D. A. V, 431; VI, 170). I Aarestrup nord for Hobro læse vi det (1582) paa Dansk (D. A. V, 49):

Niels Jonsson til Torstedlund lod mig støbe og gjøre,
 til Aarestrup Kirke lod han mig føre,
 de Levend til Kirke, de Døde til Grafv,
 det er min Idrætt alle mine Dafv.

og det er den samme Tanke, som nu, efter at Latinen afløses af Dansk, atter og atter varieres i en uendelig Mængde endog lange Vers, af hvilke her kun skal anføres et eneste, et Kingosk Vers, som findes paa maaske endog mange Kirkeklokker. Jeg har hidtil truffet det paa sex, nemlig i Lellinge ved Kjøge 1690 (D. A. VI, 399), Vaabensted ved Saxkjøbing 1693 (H. F. VI, Lollands Stift, S. 42), Rudkjøbing 1693 (Rasmussen: Rudkjøbing, S. 75), Rise paa Ærø 1701 (Hübertz: Ærø, S. 201), Næsbyhoved Broby ved Odense 1762 (D. A. VI, 545) og Ørbæk ved Nyborg (H. F. V, 419); det lyder saaledes:

Her henger jeg, som skal til Kirken Eder kalde
 Tunghørig Siele, o! staaer op og lader falde
 Al Verdens Syssel, gaaer og hører Herrens Røst,
 Saa ringer jeg for Liig til Eders Siele-Trøst.

Verset er, som sagt, af Kingo, og da det er en Sjældenhed at kunne angive, hvem der er Forfatter til en Klokkeindskrift, skal det her endnu anføres, at Stiftsprovst Chr. L. Tychonius er Forfatter til den latinske Inskription, som anbragtes paa den i 1730 støbte største Klokke, hvorved Viborg Domkirke forsynedes efter Branden i 1726, at Professor Chr. Thestrup har forfattet Indskrifterne paa de nye Klokker, som i 1747 ophængtes i Fruekirke i Kjøbenhavn, at Stiftsprovst, Dr. theol. Fr. Nannestad er Forfatter til det danske Vers, som 1747 anbragtes paa Aarhus Domkirkes omstøbte Stormklokke, og at Præsten F. C. Krag 1782 forsynede Klokken i Radsted paa Lolland med et ligeledes dansk Vers. Endnu skal her gjøres opmærksom paa, at Kristian IV i 1636 meddeler Støberen i Gjethuset ved Kronborg den Indskrift, han vil have paa to til Kronborg bestemte Klokker ¹⁾).

¹⁾ H. F. F. X, App. Vib., S. 5; Sj. Tegn. LXXIII, Fol. 543; Hertel: Aarh. Domk. I, 2, S. 59; Friis: Musse H., S. 134; Bricka og Frederica: Kristian IV's Breve 1636—1640, S. 45—46. — Paa Klokken i Hatting ved Horsens (1692) staar der efter D. A. IV, 139 et dansk Vers, af hvilket der citeres to Linier med et følgende etc. Dette Vers maa altsaa betragtes som et i sin Tid formentlig særlig godt kjendt Vers. Jeg har imidlertid kun truffet det paa endnu een Klokke, nemlig i Hornslet nord for Aarhus 1676 (Marm. Dan. II, 143—144), hvor det lyder:

Min Mund er viid, min Tunge lang,
 Jeg kalder Folk til Kirke-Gang,
 Gak ind, hør til, giv Agt og lær,
 Guds Ord af Hjertet elsk og ær,
 Betænk i Dag, hvor Tiden gaaer,
 For Døren rede Dommen staaer.

Det skal endnu bemærkes, at de to Klokker med dette Vers ere udgaaede fra samme Støber (Rudolf Melchior).

Til Klokkeindskrifternes, om jeg saa maa sige, gejstlige Del hører endnu en Ting, nemlig Klokernes Navne. Paa Klokken i Vejlbj ved Middelfart læses: *Maria, Maria, Maria* (D. A. VI, 649); men hermed er dog næppe Klokkenes Navn angivet. Det er snarere en Paakaldelse af Guds Moder, som her har fundet Udtryk. *Help Maria* staar der paa Klokken fra 1430 i det nær ved Vejlbj liggende Asperup (D. A. VI, 648), og paa Klokken fra 1515 i Østersnede nord for Vejle læses der (D. A. V, 977): *Jesus, Maria, Sanctus Nicolaus ora pro nobis*. Ja en til St. Nikolaj Kirke i Ribe 1477 støbt Klokke frembar endog følgende Bøn:

Maria then rene Møø
Hielp oss, neer wi skole døø ¹⁾

I alt dette er næppe noget Klokkenavn at finde, men anderledes stiller det sig, naar det i Indskriften paa Klokken i Brylle, sydvest for Odense, 1376 hedder: *Marie es mine name* eller paa Marieklokken i Slesvig fra 1396: *Ego vocor Maria*. Der er her ingen Tvivl om, at disse Klokker virkelig førte Navnet Maria, og vi træffe nu en Række Klokker, der paa lignende Maade meddele os deres Navn. Allerede ovfr. S. 161 have vi stødt paa den norske Klokke *Glød*, og følgende Fortegnelse paa navnbærende Klokker kan i det Hele gives:

Maria Lavra: Lunds Domkirke, 1215 (Braunii Theatrum urbium, Lund).

Maria: ¹ Brylle sydv. for Odense, 1376 (D. A. VI, 542; K. S. II, 85); ² Slesvig, 1396 (D. A. VII, 622); ³ Jersle nord for Kjøge, 1412 (K. S. II, 85); ⁴ Ribe Domkirke, 1436 (Terpager: Inscript. Rip. S. 117); ⁵ Krejbjerg nordvest for Skive, 1447 (Meddelelse fra Arkitekt F. Uldall); ⁶ Jydstrup nordost for Ringsted, 1463 (K. S. I, 527); ⁷ Lindholm i Slesvig, 1475 (D. A. VII, 338); ⁸ Lundby nord for Odense, 1491 (K. S. II, 478); ⁹ Fruekirke i Odense, 1493 (Ved. Simonsen: Odense, II, 1, S. 39—40); ¹⁰ Fruekirke i København, 1500 (Inscript. Hafn., S. 113); ¹¹ Tersløse nord for Sorø, 1550 (K. S. II, 107); ¹² Grundtofte i Slesvig, u. A. (D. A. VII, 385); ¹³ Finnerup ved Viborg, u. A. (K. S. II, 484).

¹⁾ Terpager: Inscript. Rip. 1702, S. 137; Marm. Dan. II, S. 72.

Agnete: Aarhus Domkirke, 1300 eller 1500 (Marm. Dan. II, 118; D. A. IV, 77).

Anna: Skrøbelev paa Langeland, 1509 (K. S. II, 481); Mejrup ved Holstebro muligvis 1364 s. ovfr. S. 169 (D. f. M.); Hørdum syd for Thisted, 1500 (D. f. M.); Fruekirke i København, 1545 (Inscript. Hafn., S. 114).

Gertrud: Herlufsholm, 1411 (Melchior: Herlufsholm, 1865, S. 388).

Katrine: Smørumovre vest for København, 1396 (K. S. II, 475); Esbønderup nord for Esromsø, 1406 (K. S. II, 85, 488—9); Grundtofte i Slesvig, 1471 (D. A. VII, 385); St. Nikolaj Kirke i Ribe, 1477 (Terpøger: Inscr. Rip., S. 137); St. Petri Kirke i Malmø, 1549 (Friberg: Malmø, S. 221).

Magdalena: Trelleborg i Skaane, 1550 (Sjeborg: Saml. f. Forn-
ålskare. II, 1824, S. 32).

Margareta: Uby sydøst for Kallundborg, 1440 (Marm. Dan. I, 210).

Olava: Holstebro, 1470 (Marm. Dan. II, 80; Frølund: Holstebro, S. 130). En anden Læsemaade er *Osana* (ovfr. S. 172).

Oliva: Slotsbjergby syd for Slagelse, 1516 (K. S. I, 466, 469).

Susanna: Mesinge ved Kjærteminde, 1505 (Marm. Dan. I, 246).

Valborg: Herfølge syd for Kjøge, 1506 (K. S. II, 92).

Bernhard: Bloustrød vest for Hørsholm, 1472 (D. A. VI, 23).

Jakob: St. Jørgensbjerg ved Roskilde, 1435 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 19).

Johannes: Kirkestillinge nordvest for Slagelse, 1525 (K. S. II, 483).

Peter: Herlufmagle nord for Næstved, 1418 (K. S. II, 476).

St. Vít: Alsønderup nordvest for Hillerød, 1513 (K. S. II, 483).

Salvator: Tetenbøl i Ejdersted, Slesvig, 1534 (D. A. VII, 853).

Hellig Trefoldigheds Klokke: St. Knuds Kirke i Odense, 1597 (Mumme: St. Knuds Kirke, S. 54).

Stolte Klokke: Næsby sydøst for Sorø, 1502 (Marm. Dan. I, 205; D. A. VI, 377; K. S. I, 531).

Skjød Blomme: Skjød nord for Aarhus u. A. (D. A. IV, 428—9)¹⁾.

Rose: Mygdal nord for Hjørring, 1560 (D. f. M.).

De Nachtigal: Welt i Ejdersted, Slesvig, 1569 (D. A. VII, 847).

Som det heraf vil ses, er det navnlig Navnet Maria, som hyppig er blevet anvendt; det forekommer paa mindst 13 Klokker, og det er i det Hele, som det synes, navnlig Kvindenavne, som ere brugte til Klokkenavne. Af saa-

¹⁾ Skjød Blomme nævnes i Thieles Folkesagn I, 1843, S. 233—234.

danne kjendes 12 mod 5 Mandsnavne, og intet af disse kjendes desuden fra mere end een Klokke. De ere altsaa ikke hyppige, men endnu sjældnere synes de Navne at være, der hverken ere Mands- eller Kvindenavne¹⁾, og den mest karakteristiske Indskrift, hvori et saadant forekommer, er formentlig den fra Næsby:

Stolte klokke er mit Navn,
Og i Næsbye bommer
Pater noster, Ave Marla Klang
Høst, Vinter, Vaar og Sommer.

De Klokker, der fik Navn — og muligvis ogsaa andre Klokker — bleve i den katolske Tid formelig døbt; den katolske Kirke havde et fuldstændigt Ritual for Ceremonien²⁾, og der er derfor al Grund til at antage, at det ogsaa er blevet anvendt her i Landet. Bestemte Efterretninger foreligge dog formentlig ikke. Da Kirken i Lyngaa nordvest for Aarhus 1471 fik en ny Klokke, synes der ved dennes Daab at være brugt en særlig Bøn³⁾, og i den uklare Indskrift paa Frimands-Klokken i Kjøbenhavns Fruekirke, der vistnok er fra 1500, forekommer følgende Linie: *Baptizata pie matris campana Marie nomine* ⁴⁾. Det er Alt kun Antydninger, men disse Antydninger suppleres derved, at Peter Palladius strengt revser den Uskik at døbe Klokker. Han bemærker bl. A. spydigt, at skulle de døbes og smøres, maa man give dem Faddere, »som skulle siden lære dem deres Catechismum«. »Hvad Daarlighed,« siger han, »fandt ikke Djævelen paa ved sine Kreaturer til at beklikke og bespotte vor hellige Daab med« ⁵⁾.

¹⁾ »Fraterina vocor« staar der paa en Klokke fra Herlufsholm (Melchior: Herlufsholm, S. 383), men denne Betegnelse »Brødre klokke« kan næppe betragtes som et egentligt Navn.

²⁾ H. Otte: Glockenkunde, S. 8 flg.

³⁾ D. A. IV, 208.

⁴⁾ Resen: Inscript. Hafn. 1668, S. 113.

⁵⁾ K. S. II, 81—82; en skriftlig Indbydelse til at staa Fadder ved en Klokkes Daab i Thüringen 1516 findes gjengivet i Borgervennen V, 1792—93, S. 328.

Man skulde herefter tro, at den Skik, at give Klokker Navne, vilde være forsvunden ved Reformationen sammen med Daaben, men af de ovenfor nævnte Klokker er Malmøs Katrine fra 1549 og baade Tersløses Maria og Trelleborgs Magdalene fra 1550. Dette er dog næppe saa forunderligt endda, ti det tør sikkert antages, at der ikke ude i Livet har været noget svælgende Brud mellem den katolske og den protestantiske Tid. Teoretisk var det der selvfølgelig, men praktisk lempede man sig paa enhver Maade. Karakteristisk er det saaledes, at det paabødes Aften og Morgen i alle Kirker at ringe »Fredsklokke i den Sted, som man tilforn havde ringet Marieklokke«. Ringningen vedblev som tidligere, men kun under et andet Navn, og det er et Spørgsmaal, om den Omstændighed har forandret noget i den almindelige Opfattelse, at Peter Palladius indskærpede, at den »fredbøn«, »som i høre fredklocken ringe«, er: »o herre Gud, giff oss fred i vore dage, fordi der er ingen anden mere, som for oss kunde stride, end du self, vor Gud alene!«¹⁾ Bønnen er polemisk rettet mod Mariadyrkelsen, men derfor behøver den ikke at være trængt dybt ind i den store Mængdes Bevidsthed. Det er derimod ganske forstaaeligt, at en Bøn, der særlig var knyttet til en vis Klokkeringning, gaar over til at blive en Klokkeindskrift. Den findes saaledes paa den store Klokke i Terslev sydost for Ringsted og paa den lille Klokke i Stenmagle nord for Sorø; paa denne sidste læses: »da pacem in diebus nostris; quia non est alius, qvi pugnet pro nobis nisi tu, Deus noster. Anno Domini 1614«²⁾.

¹⁾ P. Palladii Visitatsbog ved Sv. Grundtvig, S. 111; K. S. II, 491; N. k. S. II, S. 462, 464, 471, 506. Jakob Madsens Visitatsbog, S. 177, 181; Hübertz: Bornholm, S. 601, 602. Der ringes Fredsklokke endnu langt senere, som f. Ex. 1792 (s. H. F. II, 156). — I den protestantiske Tid kjendes selvfølgelig ingen Klokkeaab. Det Eneste, der minder om den, er, at Stiftsprovst, Dr. teol. Fr. Nannestad i Aarhus 1747 ved en Klokkes Støbning »holdt en Tale i Støbehytten, før den løb i Formen« (Hertel: Aarhus Domkirke, I, 2, S. 58).

²⁾ K. S. II, 491.

Vi have her gjort Bekjendtskab med Betegnelsen Fredsklokke for den Bønklokke, som der Morgen og Aften ringedes med, og af lignende Betegnelser efter den Brug, der gjordes af en Klokke, er der flere. Det er ikke egentlige Navne, der herved tillagdes Klokkerne, men Betegnelser, der dog ganske sikkert grænsede op imod Navne.

I Peder Laurensens Malmøbog er der et Kapitel, som hedder »Om Ringen oc skiilsmaal paa tiiden«, og dette Kapitel begynder saaledes: »Somme sige paa oss, atth wi haffue aldelis aflagt klokker oc ringen, att ingen kand her høre klokker eller wiide, huor tiiden gaar. Thett er well sandt, att wi ringe icke til manghe Papiste messzer, wigilies oc processer, som tilforn wæret haffwer, Men til christen messe, predicken oc lofsang og til predicken offuer døde, ther til lade wi ringe saa tiit, som behoff giørs. Her ringess aff wecth om maargenen, nar klokken slar try, mett byes klokke, Nar fire slar atther igien mett en anden for embets folk oc thienneste folkis skyld, Nar fem slar, klempter thet i helligestis, oc ther nest effther ringiss tre gange« o. s. v. ¹⁾. Som vi heraf se, ringedes der til bestemte Tider med forskjellige Klokker, og det er disse forskjellige Klokker, som fik de forskjellige, ovenfor antydede Betegnelser. Men for at finde disse Betegnelser maa vi vende os til Landets Hovedkirker; ti, skjønt det er sikkert, at almindelige Landsbykirker kunne have haft indtil 4 Klokker, forsvinde disse, som vi nedenfor skulle se, efter Reformationen endog meget hurtigt. Magthaverne saa snart, hvor fortræffeligt der af Kirkens mange Klokker kunde støbes Skyts, og Resultatet blev, at af f. Ex. Lollands 64 Landsbykirker have nu kun 2 tre Klokker, 39 to Klokker og 23 een Klokke ²⁾.

Gaa vi da til Hovedkirkerne, se vi, at der ved Ribe Domkirke i 1702 var en Stormklokke, en Førsteklokke

¹⁾ Malmøbogen ved H. F. Rørdam, Fol. 53; jfr. N. k. S. II, S. 166—67.

²⁾ A. Kall Rasmussen: Musse Tierred, 1866, S. 13—14; jfr. 228—229.

(Primklokken), en Andenklokke, en Tredjeklokke (Tolvklokken) og en Fjerdeklokke (Mariekllokken, i daglig Tale Marekllokken); ved Fruekirke i Kjøbenhavn 1747 en Førsteklokke (Kongens Klokke), en Andenklokke (Søndagskllokken), en Tredjeklokke (Vagtkllokken) og en Fjerdeklokke (Tolvkllokken); ved Aarhus Domkirke i 1809 en Stormkllokke, en Tolvkllokke, en Kvarterkllokke, en Vægterkllokke og to Korkllokker, og ved St. Knudskirke i Odense i 1844 en Tokllokke, en Ti- eller Frue-Kllokke, en Stormkllokke, en Tølv- eller Lektiekllokke og en Eet-Kllokke¹⁾. Ved ingen af disse, navnlig efter Tiden, paa hvilken der ringedes med vedkommende Kllokke, dannede Betegnelser er der imidlertid Grund til at dvæle, de forklare sig selv, men ikke saaledes med Betegnelsen *Pinke*, og vi træffe *Pinker* i baade Fruekirke i Kjøbenhavn og St. Mortenskirke i Randers. At *pinke* er efter Moths Ordbog at smaabanke paa Noget, saa at det giver Lyd, og *Pinken* har da formentlig været den Kllokke, der særlig brugtes til at kime med²⁾.

Vende vi os nu til Kllokkeindskrifternes verdslige Del, da indeholder den som Regel Oplysning om, hvem der har bekostet Kllokken, hvilken Kirke den tilhører samt naar, hvor og af hvem den er støbt. — Hvad det første

¹⁾ Terpager: Inscript. Rip., 1702, S. 115—117; Thurah: Hafnia hodierna, 1748, S. 236—239; Hertel: Aarhus Domkirke, I, 2, 1809, S. 57—66; Mumme: St. Knudskirke, 1844, S. 54—55. — Primkllokker vare ofte smaa Kllokker, der hang inde i Kirkerne (Jakob Madsens Visittatsb. S. 56).

²⁾ Resen: Inscript. Hafn., 1663, S. 114, 115; S. A. Stadfeldt: Beskriv. af Randers, 1804, S. 159; jfr. Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 352. — At *pinke* betyder ogsaa at have Omgang med en Kvinde jfr. »Rakker og Pinkemand eller *Pinker* vare ensbetydende Benævnelser» (K. Bønnelycke: Hads Herred før og nu, S. 217). — Om de latinske Navne paa en Kllokke, foruden det almindelige *campana*, nemlig: *clocca*, *nola*, *signum* og *tintinnabulum* kan ses i Registeret til Script. rer. Dan. Endnu forekommer *æramentum* (Sjögborg: Saml. f. Fornälskare, II, Stkh., 1824, S. 201) og (?) *ignitegium* (Kbhvns Dipl. I, S. 56). *Ignitegium* er oprindelig den Tid paa Aftenen, paa hvilken det ved Kllokkelyd blev tilkjendegivet Børgerne, at de skulde slukke deres Ild, senere vel Kllokken, hvormed der ringedes.

Punkt angaar, da tør det sikkert antages, at Klokker, om ikke ofte saa dog stundom, ere givne som Sjølegaver, saaledes som vi se det med Klokken i Børseskogn (Norge). Paa den staar der: »Olaws fusor contulit facturam mei sancto Olavo *pro anima Stephani patris sui*»¹⁾. Saadanne Efterretninger ere dog sjældne, og Grundene, til at en Klokke gives, ere som oftest helt andre. Den store Klokke i Nørholm ved Aalborg er saaledes 1645 given af Niels Krag til Trudsholm og Fru Jutte Høeg som et Tegn paa Taknemlighed for Freden mellem Danmark og Sverige (D. A. V, 53), hvad der forsaavidt er en Mærkelighed, som Freden i Brømsebro virkelig ikke var nogen for Danmark glædelig Fred²⁾. Klokken paa Sejerø, der er støbt 1715, bærer endelig følgende Indskrift (H. F. VIII, 227):

Mig Fridrich Rostgaard har til Seirøe Kirke givet,
For han i Pesten blev ved Helbred og ved Livet.

Rostgaard ejede Sejerø, og ligesom han forærede den en Klokke, saaledes skjenkede han ogsaa en Klokke til den anden Ø, han ejede, nemlig Anholt³⁾. Det er da ogsaa, hvad der er ganske naturligt, i Regelen Kirkeejerne (Kirkeværgerne, Kirkepatronerne), der skjenke Kirkerne Klokker, saaledes som det ogsaa oplyses ved en lang Række Indskrifter⁴⁾, i hvilken man træffer en Mængde adelige Navne. Følgende Indskrift fra 1702 paa Klokken i Drigstrup ved Kjerteminde (D. A. VI, 568) nævner formentlig ogsaa en Giverinde:

¹⁾ N. Nicolaysen : Norske Fornlevninger, 1862—66, S. 576. K. S. II, 25—26 nævner en i oldnordisk Museum opbevaret Guldalk fra Arvaslef i Skaane, der efter dens Indskrift (i Minuskler) er given som Sjølegave. — Jfr. den saakaldte »Sjæleringen« (N. k. S. V, 39—40).

²⁾ Man kan bedre forstaa, at Albert Skeel er glad over Freden i Lübeck 1629 (Kinch: Ribe II, S. 307).

³⁾ Chr. Bruun: Fr. Rostgaard, S. 407.

⁴⁾ K. S. I, 466, 535; II, 110, 478, 485; D. A. IV, 296, 315, 415, 417, 422, 423, 543; V, 669, 737, 757, 980, 989 o. fl. St.

Anna Sidonia af Putbusch, Fri-Herrinde
 Til Lundsgaard Eyserske, om hende bær jeg Minde.
 Saa tidt min Knebel mig indvortes slaaer og banker,
 Jeg da med Lyden min Guds Folk til Kirken sanker.

Fordi der i en Klokkeindskrift staar udtalt, at en eller flere Personer have ladet Klokken støbe, er det dog ikke dermed i alle Tilfælde givet, at de Nævnte virkelig ere rundhaandede Givere: Klokken i Kirken paa Sjællands Odde melder, at »Anno 1599 loed Klaues Martensen, Rigens Skrifver, støbe denne Klokke til Odbye Kirke *paa Kirkens Bekostning*» (H. F. X, App. Sjæll. S. 69), og Klokken i Sørslev ved Bogense oplyser, at Jomfru Ingeborg Friis til Margaard 1640 har ladet den støbe »*for Sørslev Kirkes Korn*» (D. A. VI, 620)¹⁾. Ingen af disse Personer, der nævnes som dem, der have ladet Klokkerne støbe, have altsaa gjort det paa egen Regning, og i det Hele taget ere Klokkerne langtfrå altid givne. Domkirken i Ribe bekostede 1436 selv en Marieklokke støbt; paa den store Klokke i Lumby nord for Odense fra 1491 staar: »Lingbye [d. e. Lumby] sogen lod steue megh alle guds hellen til lof» (K. S. II, 478); paa Klokken i Thoreby paa Lolland fra 1595 læses: »Dit. har. kost. Sonne. Men. Ale«; Klokken i Slemminge ved Saxkjøbing fra 1649 er støbt »paa Kirkens oc menige Sognemends Bekostning« o. s. fr.²⁾. At det imidlertid kunde være vanskeligere at faa Sognemændenes Penge, naar vedkommende Klokke var støbt, end deres Løfte om at ville bekoste dens Støbning, viste sig 1653 i Skamby paa Fyn; der maatte Rettergang og Dom til³⁾.

¹⁾ Jfr. Vedel Simonsen: Rugaard, II, 2, S. 13.

²⁾ Terpager: Inscript. Rlp. S. 115, 117; Friis: Musse Herred, S. 67, 116. — 1530 kjøber Hesselager Kirke en Klokke af Johan Friis til Hesselager for 200 Mk., som Sikkerhed for Beløbets Betaling faar han Pant i to Kirken tilhørende Gaarde (Aktst. t. Oplysn. om Danmarks indre Forh. II, Odense, 1845, S. 151).

³⁾ Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV, S. 279—280.

I den ovfr S. 182 anførte rimede Indskrift fra Klokken i Aarestrup ved Hobro staar der, at Giveren Niels Jonsson (1582) lod Klokken føre »til Aarestrup«. Den Kirke, den er given til, nævnes altsaa, og saaledes finde vi det i en Række Indskrifter, f. Ex. paa Klokker fra Aale i Vrads Herred (u. A.; D. A. IV, 478), Gunderup syd for Aalborg, 1444 (D. A. V, 56), Linnerup i Vrads Herred, 1490 (K. S. II, 479) o. s. v. Men just fordi dette er almindeligt, kan det oplyses, at mærkeligt nok, en Mængde Klokker ere blevne flyttede ikke lidt omkring. Det kan let forstaas, at Klokker fra Klostere efter Reformationen bleve benyttede andensteds, og det vækker derfor ingen Forundring, at to af Frederiksborgs Slots ældste Klokker med Aarstallet 1512 muligvis vare fra Ebelholt Kloster, at en Klokke i Hjerm ved Holstebro med Aarstallet 1507 muligvis skrev sig fra Tviskloster i samme Egn (D. A. V, 757) eller at to Klokker fra Vestervig Kloster 1567 skjænkes til Viborg Domkirke efter den denne overgaaede Brand¹⁾. Det er ogsaa forstaaeligt, at det, da St. Ibs Kirke i Roskilde 1574 befaledes nedbrudt, paabødes, at dens to Klokker skulde føres til »thend nye tydske kiercke« i Kjøbenhavn²⁾, ligesom at

¹⁾ Friis: Dsk Bygningshist. S. 251; Ursin: Viborg, S. 130. Domkirken i Viborg fik forøvrigt ved samme Lejlighed den største Klokke fra den nærliggende Testrup Kirke (Tegn. o. a. L. IX, Fol. 359). — Jfr. Tang Kristensen: Sagn fra Jylland, S. 72.

²⁾ Løffler: Stiftsldsbyk. S. 17 (naar der paa det nævnte Sted i anførte Skrift citeres Sj. R. II, Fol. 101 og Sj. T. XIV. Fol. 302, skal det være Sj. Reg. XI, 100 og Sj. T. XIV, 319). Den nye tyske Kirke er formentlig St. Klaræ Kirke. 1550 faar St. Ibs Menighed den ene af Klokkerne tilbage (Kbh. Dipl. IV, 637—38). En Klokke med Aarstallet 1473 fra den nedbrudte Kirke i Hov ved Mariager kom til denne By (D. A. IV, 543; jfr. H. Dahlerup: Mariager, S. 136); en Klokke fra den nedbrudte Kirke i Fovlum ved Viborg kom til det nærliggende Nørbæk (D. A. IV, 403); en Klokke fra den nedlagte St. Nikolaj Kirke i Varde kom til Lydum syd for Ringkjøbing Fjord (Dske Saml. I, S. 146). 1549 befaledes det at føre Klokkerne fra Marickirken i Oslo til Domkirken sammesteds (Dske Mag. 4 R.

Klokken i Lidt paa Nordstrand solgtes til Ulderup i Sundevad, da Lidt Sogn i 1634 var ødelagt af den store Vandflod (K. S. II, 487). Men hvorledes skal det forstaas, at Klokken i Hesselager syd for Nyborg oprindelig (1495) maa være gjort til Øm mellem Silkeborg og Skanderborg (K. S. 3 R. II, 583), at Klokken i Højbjerg syd for Viborg (1550) er kommen til det nærliggende Elsborg (D. A. IV, 488); at en Klokke fra 1553, paa hvilken der staar: »thenne kloc skal til Helsinge, som liger i løf herit«, alligevel hænger i Asminderød ved Fredensborg (K. S. II, 485); at Kværndrup ved Svenborg har haft to Klokker, hvis Indskrift viste, at den ene var gjort 1579 til det nærliggende Øster-Skjerninge og den anden 1589 til det lidt nordostligere Frørup (K. S. II, 486); at Vester nordvest f. Vejle kunde have en 1581 til Vitved ved Skanderborg støbt Klokke (D. A. V, 980); at en til Skyum i Thy 1596 støbt Klokke kom til Asperup ved Middelfart (K. S. II, 107); at Klokken i Nykirke paa Bornholm er støbt 1639 til Sallerup i Skaane (K. S. II, 155) o. s. v.

Det Hele er en vidunderlig Flyttedag, der bliver endnu vidunderligere, naar det oplyses, at vi her i Landet have Klokker, der ere støbte til bestemte Byer i Udlandet. I Kindertofte ved Sorø hænger der saaledes en Klokke, der i Aaret 1600 er støbt i Hawelberg af *Josd Bodeker* til Kirken i Zechow (K. S. I, 534), og den største Klokke i Frelserens Kirke paa Kristianshavn skal tidligere have hængt i Venersborg¹). Saadanne Klokkers Nærværelse heri Landet maa imidlertid ganske bestemt sættes i Forbindelse med krigeriske Begivenheder, hvad der afgjort bekræftes, naar man hører, at da Oberst Fux 1625 af Kristian IV. antoges som Infanteri- og Artilleri-General, hedder det bl. A. i hans Bestalling: »Dii grösseste klocke in solchen gesturmethe stetthen oder festungen sollen Ihm

IV, S. 165). 1586 tales der om at skikke to Klokker til Bahus (Sj. Teg. XVI, Fol. 42—43).

¹) Thurah: Hafnia hodierna, 1748, S. 304.

zukommen«. Allerede 1565 skriver Frederik II. ved Efterretningen om, at Fjenden har »spoleret« flere Kirker i Halland, at han frygter for, »att nar vore folck drager ther aff egnen, tager fienden klokkerne bort oc bruger thennem tiil skøtt.« Dette maa forekommes, og derfor paalægger han Vedkommende at »handle« med Almuen, »att wii motte bekomme saa mange klokker, som j the øde kircker findis¹⁾«. Kirkeklokker vare med andre Ord ordinært Krigsbytte, og det er derfor forstaaeligt, at da Svenskerne i det 17de Aarhundrede faldt ind over Danmark, bortførte de ogsaa Klokker. De bemægtigede sig saaledes Klokken i Verninge et Par Mil øst for Assens, men den kom dog ikke længer end just til denne By, der beholdt den som Stormklokke (D. A. VI, 542); den store Klokke i Roskilde Domkirke fra 1511 forsøgte de forgjæves at føre med sig²⁾, og om en Klokke fra Sejerø berettes det, at den blev ført til Gøteborg, hvor den ophængtes i den tyske Kirke, men længe

¹⁾ Molbech: Kristian IV's Breve, I, S. 220; Tegn. o. a. L. VIII, 421—22. Det skal her erindres, at der i Gadstrup syd for Roskilde hænger en 1504 af Arnold de Wou (jfr. ovfr. S. 160) støbt hollandsk Klokke (Löffler: Stiftsldsbyk. S. 43—44); at der i Marielirken i Helsingør findes en Klokke fra 1518, der vistnok er en fransk Støbers Værk, han hedder »Maistre Andrieu Hendeberth de Lille« (Boesen: Helsingør, 1757, S. 157), og at der i Kirkestillinge ved Slagelse hænger en vistnok flandersk Klokke fra 1525. I K. S. II, 483—84 er dens Indskrift næppe læst rigtig; den rette Tydning er formentlig given i Traps Danmarks Beskrivelse III, 1872, S. 392. Den lille Klokke i Skallerup vest for Hjørring, paa hvilken der staar: »G. Bakker. Rotterdam. A. D. 1780«, er kjøbt paa en Strandingsavktion og har formentlig tidligere været en Skibsklokke (D. f. M.). En anden Skibsklokke findes i Lønne Kirke syd for Ringkjøbing Fjord (D. f. M.); en tredie paa Anholt (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. VI, S. 46). Klokken i Olsker paa Bornholm er kjøbt fra et strandet Skib (Thurah: Bornholm, S. 107).

²⁾ Den dske Vitruvius II, S. 163. — I Kolding benævnes en Klokke »den saakaldte Svenskeklokke« (D. A. V, 896; Fyhn: Kolding, S. 75); i Grimethon i Halland hænger en Klokke fra 1588, der skal være ført dertil fra Kjøbenhavn (Bexell: Hallands Hist. I, S. 581).

blev den ikke her. Kort efter blev den fra svensk Side tilbudt Sejerøfolkene først for Betaling og senere uden Betaling, ti efter hvad Traditionen beretter, ringede den i Gøteborg af sig selv, naar den ikke skulde ringe, men vilde man have den til at ringe, var den tavs (H. F. VIII, 227). Den kunde altsaa umuligt blive der.

Menighedernes Uvilje imod de en Tid sikkert meget gængse Klokkerov har formet sig til Sagn om, at Klokkerne selv paa forskjellig Maade forsvarede sig imod enhver voldsom Omflytning. Hvorledes Sejerø-Klokken tog det, have vi hørt; Klokken fra Gram i Slesvig, styrtede sig, da den af Røverne førtes over en Aa, saa dybt ned i denne, at den ikke kunde findes, men den er der dog, og til Beskæmmelse for Røverne lader den sig undertiden lydelig høre (D. A. VII, 177). Ja selv fredelige Flytninger ynde Klokkerne ikke; da Klokken i Trandum mellem Skive og Holstebro skulde flyttes til Sevel, sank den i Søen¹). Desuagtet ere de hyppige Flytninger af Klokker indenfor Landets Omraade dog en Kjendsgjerning, og til en Forklaring heraf skulle vi nu gaa over, ved hvilken Lejlighed vi skulle se, at Flytningerne opløse sig i to bestemt adskilte Dele, først Klokkernes Borttagelse fra deres oprindelige Hjemsted og dernæst deres Henførelse til et nyt.

Hvad det første Punkt angaar, da begrundes det i Statsmagtens Mangel paa Materiale til at støbe Skyts af. Frederik I. trænger stærkt til »Kobber til Bysser«, og

¹) J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, I, 1843, S. 137, 237, 250; Tang Kristensen: Sagn fra Jylland, 1880, S. 104—5. Naar der i Modsætning til Klokkernes Ulyst til at skifte Opholdssted oftere berettes om, at Klokker styrtede sig ud fra Taarnet, hvori de hængte (Thiele: anf. Skr. I, 161, 206—7), maa dette sikkert sættes i Forbindelse med deres ovfr. S. 158 nævnte Lyst til at støtte Uskyldigheden og komme det Onde til Livs. Som vi nedenfor skulle se, fløj Klokkerne i Assens ud af Taarnet (Thiele I, 212) for at protestere imod Støberens Uredelighed, — Lignende Sagn om Klokker kjendes ogsaa andensteds s. H. Otte: Glockenkunde, S. 95 flg.; L. Daae: Norges Helgener, S. 75, 200.

Rigets Biskopper sigte da (1526), »at the wille gerne samtycke hans nadhe ther tiil thee flerste Klocker, Kierckerne i theres Stiift kundhe ombere, och the kundhe fanghe aff almuen mett lempe«, hvilket ogsaa Rigsraadet gaar ind paa. Kun modsatte det sig, at enhver Biskop skulde have Ret til at beholde »aff samme Kobber tiill ij halffslanger«. Raadet mindede om, »at Kronens och Riidderskaps tiennere och mene almwe haffue samme Klocker bekostedt och be-thalet saa well som bispernes och prelatthers tiennere«, alt Klockemetallet skulde bruges til *Rigets* Bedste »paa Kronens Slott, Skiib och vdj marcken«, og hermed erklærede Bisperne sig da ogsaa tilfreds¹⁾. Klokkerne vare dømte, og der udgik Breve over hele Landet om deres Udlevering.

I et Brev af 1527 til Lensmanden paa Hagenskov paa-lægges det ham at tage i Kirkerne, »huor tho Klocker findes, then største, oc huor tree findis, then største oc then ringeste oc mett aller første thennem forskicke tiill Køpenhauffn«. Ja saa begjærlig var man, at det Aaret efter paa-lægges ham at »haffue god agte paa, at alt Jernfanget och thet som Klockerne henger vdj, at thet følger thennom«. Den eneste Maade, hvorpaa Menighederne kunde slippe, var, »thersom nogen aff Sognemændene wele købe samme klocker oc giffue ij skippund raadt kopper for huertt skippund klockemalm«, og flere Steder indløste man virkelig Klokkerne²⁾. I Regelen bleve Klokkerne ud-leverede, og baade i Ribe, Kjøbenhavn og mange andre Steder træffe vi dem i Oplag. I 1528 og 1529 bleve de indsamlede Klokker vejede, men hvor mange der i det Hele er indkommet, kan ikke opgives; der synes nemlig i saa Henseende kun at foreligge Oplysninger fra Sjælland, Lolland, Falster, Fyn og en Del af Jylland. Men fra de

¹⁾ Nyt dsk Mag. V, S. 104—5, 117, 208 jfr. II, S. 213.

²⁾ Geh. Ark. Dske Saml. 376; sst. Pakke 76, Nr. 27 og 28; Ny kirkehist. Saml. IV, S. 30 flg.; Hist. Tidsskr. 4. R. V, S. 287; Erslev og Møllerup: Frederik I's Rigsregistr., S. 203, 245, jfr. Dske Saml. I, S. 101.

saaledes nævnte Dele af Landet indkom der 885 Klokker, der i Alt vejede henved 6000 Centner. Hver Klokke vejede altsaa gennemsnitlig kun henved 7 Centner eller omtrent 2 Skpd., men mærkeligt er det, at medens de sjællandske Klokker gennemsnitlig vejede næsten $2\frac{3}{4}$ Skp., naaede de jyske gennemsnitlig kun $1\frac{1}{2}$ Skp. Fra Sjælland modtoges 300 Klokker, fra Lolland-Falster 131, fra Fyn 126 og fra (en Del af) Jylland 328¹⁾.

Hvad der saaledes var begyndt, fortsattes troligt. 1531 fik Holger Rosenkrans Kvittans for tre smaa Klokker fra Graabrødre Kloster i Nykjøbing paa Falster; Frederik II. paabød en Kobberskat, som (1565) af Præsten i Tryggelev paa Langeland udrededes med 10 Lpd. Kobber²⁾, og Kristian IV. stod ikke tilbage for sine Forgængere. 1601 befalede han, at Kirker, der havde flere end en Klokke, skulde indsende de overflødige Klokker, og fra Frederiksborg og Abrahamstrup Len, indkom der herefter i 1602 ikke mindre end 31 Klokker, ja inden Oktober 1603 havde Gjethuset ved Helsingør smeltet 186 Skp. Metal af 140 Klokker, af hvilke alene 82 vare fra Helsingborg Len³⁾.

Vi have nu set, hvorledes Kirkerne kom af med deres Klokker, men hvorledes gik det til, at flere af de saaledes

¹⁾ Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 76, Nr. 27 og 28, jfr. Jakob Madsens Visitatsbog, S. 3—6; Kinch: Ribe, I, S. 491—2. Naar det i Pontoppidans Ann. eccles. II, 733 meddeles, at der allerede 1508 leveredes Kirkeklokker endogsaa i store Mængder til Kanonstøbning, er dette næppe rigtigt. Det er muligvis 1608 istedenfor 1508, at der indkom 264 Klokker fra Fyn.

²⁾ A. Kall Rasmussen: Musse Herred, S. 139; P. V. Jacobseu: Det dske Skattevæsen, S. 19, 98—99, 133; K. S. II, 457, jfr. Blom: Kristian IV's Artill., S. 179. 1530 befales det Esge Bilde at sælge Klokkerne i Apostelkirken i Bergen og at købe »Bysser, Krud och Lodt« for de indkomne Penge (Dske Mag. VI, 342—343).

³⁾ Pontoppidan: Ann. eccles. III, S. 551; Vedel Simonsen: Eske Brok, I, S. 35—36; Dske Saml. I, S. 99—101; N. k. S. V, S. 50; Hübertz: Aktst. til Bornh's Hist. S. 552; Blom: Kristian IV's Artill., S. 178; Rasmussen Søkilde og S. Jørgensen: Hillerslev og Østerhæsing, S. 99. Det er her stadig Klokker, der blive til Skyts, men dette kan atter blive til Klokker (Blom: anf. Skr. S. 207).

indsendte Klokker kom til at tilhøre andre Kirker end dem, de oprindelig havde hængt i? Som ovenfor meddelt, kunde Kirkerne faa Lov til at beholde deres Klokker, naar de ydede et tilstrækkeligt Vederlag, og det var altsaa ikke i og for sig Klokkerne, som det kom Staten an paa at faa i sin Magt. Det vil derfor kunne forstaas, at ligesom Niels Grydestøber fik en Klokke paa 6 Lpd. «till at giøre grydher aff till slotz behoff», saaledes kunde der være Tale om ligefrem at sælge af de indsamlede Klokker, naar der fremkom tilstrækkeligt høje Bud, og vi se da ogsaa, at af de 1528 til Kjøbenhavn indkomne Klokker solgtes en til St. Klemens og en til St. Nikolaj Kirke sammesteds. Ja Datiden troede, at Klokkerne i alt Fald delvis bleve solgte til Udsendinge fra Fuggernes store Handelshus i Augsburg, og sikkert er det, at det i 1531 officielt blev tilbudt Kirkerne at købe deres Klokker tilbage, et Kongebrev herom blev oplæst paa Sjællands Landsting. I hvilken Udstrækning dette benyttedes, vides ikke, men nogle bleve dog sikkert afsatte paa denne Maade, og 1581 skrev man til Støberen i Kjøbenhavn, at Peter Reedtz havde ladet to revnede Klokker nedtage fra Antvorskov Kirketaarn og ønskede at faa dem ombyttede med to hele af dem, Støberen havde til Omstøbning. Ganske paa samme Maade er det sikkert gaaet senere, da Kristian IV. røvede Kirkernes Klokker, ja 1617 synes man ved Gjethuset i Helsingør at være mere end forsynet med Klokker, ti der udgik et Kongebrev om, at Kirker, som trængte til Klokker, skulde købe dem paa Kronborg Kobbermølle¹⁾. Der har fundet en maaske ikke ringe Handel Sted, og det er altsaa ganske naturligt, at Klokker, der oprindelig have tilhørt een Kirke, kom til at hænge i en anden, og hertil kommer yderligere, at der

¹⁾ Geh. Ark. Dske Saml., Pakke 76, Nr. 27; Dske Kongers Hist. Fasc. 12 a Litra c; Ny kirkehist. Saml. IV, S. 32; Ekdahl: Kristiern II's Arkiv, III, S. 1206, 1250; Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 238, 245; Frlls: Bidrag til Antvorskovs Hist. S. 26; Blom: Kristian IV's Artill. S. 178, jfr. Sj. Tegn. XXI, Fol. 273.

haves Exempler paa, at Kirker købte og solgte Klokker af og til hinanden. 1538 byttede St. Peterskirke i Malmø en Klokke paa 4 Skpd. med en Klokke paa 6 Skpd. fra Helne Kirke i Lund, i Opgjæld gav den 1 Pd. nyt Kobber for 2 Pd. Klokke-metal; 1559 købte en lollandsk Kirke af Fruekirke i Kjøbenhavn en Klokke paa $2\frac{1}{2}$ Skpd. for 530 Mrk., og 1609 fik Viborg Domkirke en Klokke paa 4480 Pd. fra den tyske Kirke i Kjøbenhavn, den kostede 750 Dl. ¹⁾).

Efter at vi saaledes have set, hvad Indskrifternes Anførelse af Stedet; til hvilket en Klokke er støbt, kan oplyse, gaa vi videre i Indskrifternes Indhold, og det næste Punkt er da den Tidsbestemmelse, der findes i dem. For- saavidt denne udtrykkes ved at anføre, hvem der, da Klokken blev støbt eller omstøbt, var Præst, Provst, Kirkeværg, Lensmand eller Lign. paa et nærmere betegnet Sted, skulle vi ikke dvæle derved, ti det vilde føre os dybt ind i en Række personalhistoriske Undersøgelser, og naar Tiden er angiven ved et Aarstal, skulde det synes, at Sagen var saa simpel, at der heller ingen Grund var til at dvæle derved. Nogle faa Bemærkninger herom ville dog sikkert her være paa deres Plads.

Først og fremmest gjælder det selvfølgelig om at læse Aarstallet rigtigt, og i saa Henseende maa man da særlig lægge Mærke til den fra Nutidens afvigende Maade, hvor- paa enkelte af de arabiske Tal og da navnlig 5 skreves²⁾). Paa Kirkeklokken i Udby ved Holbæk er der saaledes, som ovfr. S. 168 anført, i lang Tid læst 1293 istedenfor 1593. Ofte ere Aarstallene dog skrevne med latinske Tal- tegn (Majuskel- eller Minuskelbogstaver), og her møder os da en muligvis oftere forekommende Fejl fra Støberens Side, idet 1400 er udtrykt ved MDC (mdc) istedenfor MCD

¹⁾ N. k. S. II, S. 213; Rørdam: Univ's Hist. IV, S. 147; Ursin: Viborg, S. 118, 130.

²⁾ H. Otte: Kirchl. Kunstarchäol. II, S. 816, jfr. Friis: Musse Herred, S. 67.

(mcd), saaledes at Klokken, naar man ikke er opmærksom herpaa, ved de to Bogstavers Ombytning bliver 200 Aar yngre, end den i Virkeligheden er. Paa den store Klokke i Uggerløse mellem Holbæk og Sorø staar der saaledes: *ave. maria. virgo. [?] anno. dni. m. dc. lxxxix. feria. secunda. ante omnium. sanctorum* (K. S. II, 477—78). Klokstens Aarstal er uimodsigeligt 1689, men hele Indskriften peger bestemt paa den katolske Tid. 1689 maa afgjort læses 1489, og paa lignende Maade forholder det sig med Klokken i Gislev mellem Nyborg og Svenborg, paa den maa et 1623 læses som 1423 (K. S. II, 84). Hvor vidunderligt Aarstallene i det Hele kunne være udtrykte paa Klokkerne, kan bl. A. ses af Klokken i Hunstrup ved Thisted. Paa den staar: *m f cd. f xlii xviii xi xxx f*, der formentlig maa læses 1501 (D. f. M.). Paa Klokken i Mejrup ved Holstebro staar der endelig: *m. ccc. dl. xi. iiii* (D. f. M.), hvad der maa betragtes som en hel Gaade; Klokstens formentlige Aarstal er forøvrigt omtalt ovfr. S. 169.

Et ganske ejendommeligt Tilfælde af Fejlstøbning i Aarstallet findes paa Klokken i Roerslev ved Middelfart. Der staar paa den: *anno dni. m. cccc. iii. olinie f im. iare. unses. herrn. m. dc. iii. in. odes*. Indskriften er, som man ser i to Sprog, og i den første, den latinske, Halvdel er Aarstallet 1403, men i den anden, tyske Halvdel er 1403 bleven til 1603 (K. S. II, 84). Det kan naturligvis være tvivlsomt, hvilket af Aarstallene der er det rette, men gaa vi ud fra, at det her som andensteds er Omsætningen af Bogstaverne d og c, der har forvoldet Fejlen, bliver 1403 det rette Aarstal¹⁾. I ethvert Tilfælde kan man heraf se, hvor let en Fejlstøbning kan indtræde, og til yderligere

¹⁾ Engelstoft (Odense, 2den Udg., S. 259) er tilbøjelig til at antage, at 1603 er rigtigere end 1403. — Vi skulle her minde om den ovfr. S. 167 nævnte Klokke i Tversted fra 1112, som Nogle have sat til 1512. Klokken i Sejerslev paa Mors, der er støbt af Borkard Gelbgieser, angives (D. A. V, 566) at være fra 1685, men dette er, som vi senere skulle se, umuligt; 1685 maa være 1585.

Bevis skulle vi ved nogle Exempler oplyse den Kjendsgjerning, at vore Klokker vrimle af Fejlstøbninger. Naar det saaledes paa Klokken fra St. Jørgensbjerg ved Roskilde (1435) hedder: *miin. ghelnnt. fi. gode. bequame*, da skal det være: *miin. gheluut* [ɔ: geläut, Lyd]. *sii* [ɔ: sei, være], *gode. bequame*¹⁾; paa Klokken i Herlufmagle ved Næstved (1418), der har den samme Indskrift, er »geluuet« bleven til »gleuuet« (K. S. II, 476); paa Klokken i Thorslunde ved Høje-Taastrup (1585) staar der, at en Mand havde været Præst »I IX IAAR« istedenfor »I IX AAR«²⁾; paa Klokken i Slemminge paa Lolland (1545) er Støberens Navn Gert van Merfeldt gjort til Marfeldt³⁾, o. s. v. Der er ingen Ende paa Støbernes Vilkaarlighed eller Ubehjælpssomhed. Vi behøve saaledes kun at minde om de ovfr. S. 172 omtalte Indskrifter, der skulle læses fra højre til venstre og om de sammesteds nævnte Krimskrams-Indskrifter. Hvor usselt i det Hele en dog tildels læselig Indskrift kan støbes, har man et slaaende Exempel paa fra Kollerup-Klokken i Hanherred; den er muligvis fra 1503 (N. k. S. IV, 739).

Foruden de her nævnte direkte Tidsbestemmelser (Navne, Aarstal) kan som tidligere antydet Bogstavernes Karakter ligesom Indskriftens almindelige Indhold være vejledende (kronografiske Indskrifter se vi helt bort fra), og der er ingen Tvivl om, at naar vi en Gang naa til at kunne forstaa Klokernes Støbermærker, ville ogsaa disse være maaske endog i høj Grad vejledende, idet de pege paa bestemte Støbere. I saa Henseende er der imidlertid

¹⁾ Löffler: Stiftsldsbyk. S. 19.

²⁾ Löffler: anf. Skr. S. 27.

³⁾ Fris: Musse Herred, S. 67. — Naar der paa ikke faa Klokker staar at læse »Verbum dominum« istedenfor »Verbum domini«, »hæc campana fusus« istedenfor »hæc campana fusa« o. Lign., da ere saadanne Fejl ikke medtagne her, ti de behøve ikke at være Fejlstøbninger. De kunne lige saa godt være Udslag af en eller anden Skrivners mangelfulde Kjendskab til det latinske Sprog.

maaske ogsaa en Hjælp at finde i det trufne Valg af en Indskrift. Atter og atter træffe vi paa Klokkerne saadanne gudelige Ord som: »Si deus pro nobis, quis contra nos«, »Is Godt mit vns, wer kan den wedder vns«, »Verbum domini manet in æternum«, »Mein Hoffnung zu Gott allein¹, o s. v., og hvad skulde der nu være til Hinder for, at eet saadant Ord særlig brugtes af een Støber, et andet af en anden. Den formentlig i Bremen hjemmehørende Støberfamilie *Klinge* synes saaledes gennemgaaende til Meddelelsen om, af hvem den paagjældende Klokke er støbt, at have føjet Bønnen: *Gott gebe syner selen rad*, der saaledes bliver et Slags Kjendemerke for Familiens Klokker²). Det er ikke ganske let at finde hertil svarende Exempler i Klokkeindskrifterne her i Landet, dertil ere de endnu langtfra tilstrækkeligt oplyste, men har man først faaet Øjet op for Indskrifternes Betydning i den her angivne Retning, er det dog muligt, at der med Tiden kan paavises Exempler, og allerede nu kan der maaske drages nogle Slutninger. Naar der paa Klokken i Esbønderup nord for Esromsø (K. S. II, 85, 488—9) staar:

Katerine. es. mine. name.
min. luut. sy. god. bequame.
daneel. michiel maecten. mi.
anno. dni. m. cccc. vi. iacop. ioseeps.

paa Klokken i Jersie nord for Kjøge (K. S. II, 85):

Maria. es. mine. name.
gode. si beqvame.
meester. daniel. maecte, mi.
anno. dni. m. cccc. xij.

og paa Klokken i Herlufmagle nord for Næstved (K. S. II, 476)³):

¹) D. A. IV, 404; VI, 113; H. F. X, App. Sjæll. S. 13—14, 68, 69; Terpager: Inscript. Rip. S. 115; Frils: Musse Herred, S. 48, 67, 116.

²) Repert. f. Kunstwissensch. IV, 173 flg.

³) Rasmussen: Glselfeld, S. 395.

Pieter. es. mine. name.
 miin. geluuet. cy. gode. bequame.
 daniel. michael. maeten. ml.
 anno. domini. m. cccc. x. viii.

skulde man saa ikke have Ret til at henhøre Klokken i St. Jørgensbjerg ved Roskilde til de samme Støbere *Daniel* og *Mikael* (eller en af dem), naar dens Indskrift er¹⁾:

iacob. es. mine. name.
 miin. gheluut. sii. gode. bequame.
 ic. vvas. ghemaect. int. iaer. ons. heeren. m. cccc. xxx. v.

og tør man endelig ikke ogsaa til dem (eller en af dem) henhøre Klokken i Brylle, sydvest for Odense, fra 1376, af hvis Indskrift man kjender følgende Brudstykke (D. A. VI, 542):

marie. es. mine. name.
 min. liid. er. gode. beqvame.

Vi faa da en samlet Virketid for de nævnte Støbere fra 1376 til 1435. — Og foruden dette kan muligvis et andet Exempel anføres. Naar der nemlig paa den store Klokke i Hvedstrup nordost for Roskilde (K. S. II, 106) læses:

Salve. virgo. pia.
 Salve. cum. prole. maria.
 Clarior. aurora.
 Pro. nobis. iugiter. ora.

Johannes. Fastenovæ. me. fecit. anno. domini. mdxxi.

og naar en lignende Indskrift findes paa Klokken i det nærliggende Fløng fra 1516 (K. S. II, 106; D. A. II, 328²⁾), ligesom paa Klokken i Farum fra 1517 (H. F. VII, 51), da er det fristende at antage, at den »Johannes campanarius«, som 1518 har støbt Klokken i Højby ved Nykjøbing paa Sjælland med en lignende Indskrift³⁾, just er Johannes Fastenove, som vi nedenfor komme tilbage til.

¹⁾ Löffler: Stiftsldsbyk. S. 19.

²⁾ D. A. har Aarstallet 1445.

³⁾ Antikv. Ann. II, 1815, S. 273.

Og hermed ere vi da komne til det sidste Punkt i Indskrifterne: hvor og af hvem Klokkerne ere støbte, hvad just er det, som hele den øvrige Del af nærværende Afhandling skal beskæftige sig med. Forinden vi gaa ind paa de Enkeltheder, som her frembyde sig, er der imidlertid et almindeligt Spørgsmaal, som skal besvares, nemlig om Klokkerne væsentlig maa siges at være dansk eller udenlandsk Arbejde. Og Svaret herpaa er ikke tvivlsomt. Klokkerne ere for den allerstørste Del støbte her i Landet, hvad allerede deres Indskrifter paa forskjellig Maade noksom godtgjøre. Undersøge vi saaledes, hvilke af de paa Klokkerne nævnte Støbere der efter Indskrifterne have haft deres Virksomhed i Udlandet, faa vi kun følgende Liste.

Jakob Jode, Stralsund. Der er Klokker uden Aarstal fra ham i St. Mikskelskirke i Slagelse (K. S. I, 532; Antikv. Ann. II, 1815, S. 52), Gladsaxe ved Kbhv. (K. S. I, 533), Hör i Skaane (Brunius: Skånes Konst. S. 584—5), Landskrona i Skaane (Brunius: anf. Skr. S. 585). Kun paa de to første siges det, at de ere støbte »tome sunde«; der er altsaa en, skjønt fjærr Mulighed for at stille Jakob Jode sammen med den Jacobus Jöthe, der omtr. 1380 svarer Grundskat i Kjøbenhavn (Kbhv.s Dipl. I, 103).

Karsten Middeldorp, Lübeck. Stokkemærke øst for Nakskov, 1554 (D. f. M., jfr. Repert. f. Kunstwsch. IV, S. 413).

Mathias Benninck, Lübeck: 1. Hunseby paa Lolland, 1571 (Friis: Musse Herred, S. 48—49); 2. Vestenskov ved Nakskov, 1574 (D. f. M.); 3. Thisted, 1576 (Marm. Dan. II, 346, D. A. V, 431); 4. Glud, sydost for Horsens, 1578 (D. f. M.); 5. Nylarsker, Bornholm, 1580 (Thurah: Bholm, S. 68); 6. Uterslev ved Nakskov, 1581 (Ved. Simonsen: De danske Ruder, II, 143); 7. Gjesten ved Kolding, 1582 (D. f. M.); 8. Krogstrup sydv. f. Frederiksund, 1584 (D. f. M.); 9. Herred nord f. Nakskov, 1584 (D. f. M.); 10. Vindeby sst. 1584 (D. f. M.); 11. Smidstrup syd f. Vejle, 1585 (D. f. M.); 12. Pedersborg ved Sorø, 1586 (Löfller: Stiftsldsök. S. 33); 13. Eltang ved Kolding, 1588 (D. A. V, 955); 14. Kværndrup ved Svenborg, 1589 (K. S. II, 486; Saml. t. Fyns Hist. VIII, 291); 15. Asnæs ved Lammefjord, 1591 (D. f. M.); 16. Asnæs sst. 1592 (D. f. M.); 17. Pedersborg ved Sorø, 1594 (Löfller: anf. Skr. S. 33); 18. Asperup ved Middelfart, 1596 (K. S. II, 107); 19. Støvring ved Randers, 1596 (D. A. IV, 415); 20. Bredsten ved Vejle, 1597 (D. A. V, 989); 21. Asperup ved Middelfart, 1598 (K. S. II, 108). I 18 Aar har han altsaa leveret mindst 21 Klokker til Danmark; han havde

begyndt sin Virksomhed omtrent 1561¹⁾. Klokken i Kværndrup er oprindelig støbt til Frørup og Klokken i Asperup til Skyum (s. ovenfor S. 193).

Albrecht Huve, Stralsund: Sædinge ved Rødby, 1595 (D. f. M.); Majbølle sst. 1621 (D. f. M.). Hans Navns skrives paa Klokkerne Hve, og paa Klokken i Sædinge føjes der til hans Navn »tho Everseer«.

Dirick Borstelmann, Hamburg: Hundrup nord for Ribe, 1599 (D. f. M.).

Reinhold Benninck, Lübeck: Koldinghus, 1601 (Fyhn: Kolding, S. 29); Klemensker, Bornholm, 1601 (Thurah: Bholm, S. 105).

Bernt Bodemann, Lübeck: Grindsted nordv. f. Varde, 1613 (Dske Sml. III, 318); Døbefont i St. Knudskirke i Odense (Mumme: St. Knudskirke S. 209); St. Mikkelsskirke i Slagelse, 1625 (Friis: Slagelse, S. 61).

Arent Kleimann, Lübeck: Skjødstrup nord f. Aarhus, 1615 (D. A. IV, 317); Knebel paa Mols, 1625 (D. A. IV, 310); Landet sydost for Nakskov, 1629 (D. f. M.); Kappel sydv. f. Nakskov, 1633 (D. f. M.); Østerlarsker, Bornholm, 1640 (Thurah: Bholm, S. 55); Lild i Vester Hanherred, 1674 (D. f. M.); Østerlarsker, Bornholm, 1684 (Thurah: Bornholm, S. 55). — Det er lidet sandsynligt, at denne Støbers Virksomhed her i Landet skulde strække sig over næsten 70 Aar, og der kan derfor mulligvis være Tale om, at enten det første eller sidste Aarstal er læst galt. Det kan bemærkes, at Klokken i Knebel, som D. A. sætter til 1625, af D. f. M. sættes til 1675. Naar Povlskers Klokke fra 1664 angives støbt af en »Arnold Clemen« i Lübeck (Thurah: Bornh., S. 94), er dette muligvis Arent Kleimann.

Heinrich Neimann, Lübeck: Vejstrup syd f. Kolding, 1626 (D. f. M.).

Cort Kleimann, Lübeck: Ibsker, Bornholm, 1628 (Thurah: Bholm, S. 65—66); Bjerreby paa Taasinge 1636 (D. f. M.).

Anton Wise, Lübeck: Vejle, 1633 (D. A. V., 945; Gaarman: Vejle, S. 49); Winberg i Halland, 1638 (Bexell: Hallands Hist. II, 103); Ugilt ved Hjørring, 1648 (D. f. M.).

Conrad Kleimann, Lübeck: Rise paa Ærø, 1701 (Hübertz: Ærø, S. 201); Tryggelev paa Langeland, 1717 (D. f. M.).

Christian Meyer, Hamburg: Hjerm ved Holstebro, 1703 (D. A. V, 757); Gjording syd for Lemvig, 1712 (D. f. M.).

Jan Albert de Grave, Amsterdam: Sønderbork syd for Ringkjøbing Fjord, 1710 (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. VII., S. 53).

Laurentius Strahlbom Lübeck: Hørning ved Randers, 1717 (D. A. IV, 281); Tem ved Silkeborg, 1730 (D. f. M.); Tranderup paa Ærø, 1732 (Hübertz: Ærø, S. 202); Tostrup ved Tølløse, 1739 (priv. Medd.).

Michael Strahlbom, Lübeck: Arninge ved Nakskov, 1728 (D. f. M.).

Didrik Strahlbom, Lübeck: Ærøskjøbing, 1747 (Hübertz: Ærø, S. 172).

¹⁾ Repertor. f. Kunstwissensch. IV, 1881, S. 413.

Johan Nikolai Riber, Hamburg: Nebel ved Varde, 1769 (Nielsen: Skadst Herred, S. 251); Darum nord f. Ribe, 1785 (D. f. M.); Føvling nordost f. Ribe, 1793 (D. f. M.); Bryndum ved Varde, 1798 (Nielsen: anf. Skr., S. 232).

Hermed er Listen over de af udenlandske Støbere gjorte Klokker dog næppe helt udtømt. Paa Klokken i Vester nordvest for Vejle staar der saaledes:

Jeg wir (?) till Rodstok kiøbt og betald
thill Widtvid Klerke oudvald. 1581.

Denne Klokke, der, som tidligere nævnt (ovfr. S. 193), er støbt til en anden Kirke end den, den hænger i, er altsaa gjort i Rostock, og saaledes kan det yderligere oplyses, at en Klokke i Bjernede ved Sorø 1581 er støbt i Emden (K. S. I, 534), at en Klokke i Sørslev paa Fyn 1592 er støbt i Hamburg (D. A. VI, 620), at en Klokke i Albæk ved Randers 1597 er støbt i Lübeck (D. A. IV, 416), at den Klokke, som Frederik Rostgaard forærede til Sejerø (ovfr. S. 190), 1715 er støbt i Lübeck; at Randers Borgermester og Raad 1721 lod Byens Stormklokke »omstøbe og forbedre udi Lübeck« og at der i Halling syd for Aarhus hænger en Klokke, som i 1742 er støbt i Lübeck¹⁾, o. s. v.

Det er herefter en Del nordtyske Stæder og da navnlig Lübeck, som til forskjellige Tider have leveret ikke faa Kirkeklokker til Danmark. Indskrifterne sige det, men i Modsætning hertil konstatere Indskrifterne lige saa bestemt, at talrige Støbninger have fundet Sted her i Landet. En Klokke i Mariager er 1473 »fusa in Houwe« (D. A. IV, 543), og Hov er Mariagers Landsogn; Klokken i Asminderød ved Fredensborg, der oprindeligt er bestemt til Helsingør, er 1553 »støbt til kiøpinghaffuen« (K. S. II, 485); en Klokke i Sjørlev mellem Viborg og Silkeborg er 1616 støbt i Kolding (D. A. IV, 482); en Klokke i Jyllinge ved Roskildefjord er 1619 gjort »y Helschenør« (H. F. X, App. Sjæll. S. 13—14);

¹⁾ S. A. Stadfeldt: Randers, 1804, S. 158; Bønnelycke: Hads Herred, S. 415.

den Klokke i Sørslev ved Bogense, som Jomfru Ingeborg Friis næppe har givet (se ovfr. S. 191), er 1640 støbt paa Bellinge Kirkegaard sydvest for Odense (D. A. VI, 620); Klokken i Kirkehelsinge er 1651 støbt »her paa Kirkegaarden« (K. S. II, 485), og Klokken i Rise paa Ærø er 1665 støbt paa Rise Kirkegaard (Hübertz: Ærø, S. 199). Listen over saadanne, her i Landet foretagne Støbninger kunde endnu fortsættes, og hvad Klokkerne saaledes meddele, kan supleres af Litteraturen, der bl. A. oplyser, at den tidligere Bispegaard i Ribe 1599 brugtes som Klokkestøberi, at Aarhus ældre Skolegaard 1747 brugtes paa samme Maade, at Aalborg har en Klokkestøbergilde¹⁾, o. s. v. Ja Sagnene komme til. Klokken i Allesø nord for Odense skal efter Sagnet være støbt i en Teglovn ved Næsby²⁾. Vore Klokker maa virkelig siges at være støbte her i Landet.

Og ikke alene ere Støbningerne foretagne her, men Støberne have været her bosiddende Mænd; det vise Klokkerne ogsaa. *Petrus de Randrusia* nævnes i en Indskrift fra 1456, *Johannes Petri* er *civis Slaulosiensis* (1472); *Jens Grydestøber* (1519) er »af Lvnd«; *Jens Hansen* (1597) har Prædikatet »i Søby«; *Jørgen Hansen* (1651) er »won Aarhous«; *Balzer Melchior* (1662) er »de Flensborg«; *Nikolaj Jørgensen* (1665) er »aus Callund-Burg« o. s. v. Herved skulle vi dog ikke dvæle, ti vi komme nedenfor til de enkelte Støbere, men over at Klokkestøbningen viser sig som en fuldt indenlandsk Industri, maa det ikke overses, at den er kommen til os fra Tyskland, og at ikke faa Klokkestøbere her i Landet have været tyskfødte Mænd. Naar *Conrad Kleimann* fra Lübeck 1701 støber en Klokke til Rise paa Ærø »i Rise Kirkelade«³⁾, er det sikkert kun sket efter Bestilling paa et Besøg, men *Claus von Dam*, der virker her i omtrent 20 Aar, midt i det 17de Aarhundrede, er »von Hamburg

¹⁾ J. Helms: Ribe Domkirke, 1870, S. 146; J. Kinch: Ribe I, S. 75; Hertel: Aarhus Domk. I, 2, S. 58; D. A. V, 132.

²⁾ J. M. Thiele: Danm's Folkesagn I, 211.

³⁾ Hübertz: Beskriv. over Ærø, 1834, S. 201.

bürtig«, og *Caspar König*, der virker i Viborg efter 1730, kalder sig »dantiscanus«, d. e. den, der er fra Danzig. Og de ere ikke de eneste. Klokkestøbningen er, som næsten hele vor Industri, uddannet efter tysk Mønster og delvis ved tyske Kræfter.

Spørgsmaalet om, af hvem Danmarks Klokker ere støbte, er her besvaret i Henhold til Klokernes egne Oplysninger om deres Støberes Navne. Det er imidlertid ikke altid, at Klokkeindskrifterne meddele Navne, men som ovenfor oftere antydtes findes der paa mange Klokker Støbermærker, og disse kunne muligvis, ret forstaaede, give Oplysning om, hvem de paagjældende Støbere ere. Endnu er Kjendskabet til disse Mærker imidlertid særdeles ringe¹⁾, og der kan derfor ikke for Tiden bygges meget paa dem. At de dog allerede nu kunne være til nogen Vejledning, skulle vi hurtigt se.

Paa en Klokke i Bregninge øst for Kallundborg, der nu er omstøbt, fandtes efter en Afskrift i antikvarisk-topografisk Arkiv hosstaaende Støbermærke

Fig. 5.

og det første af de Tegn, hvoraf dette Mærke er sammensat, forekommer paa en Klokke i Tullebølle paa Langeland fra 1495. Paa denne sidste Klokke staaer med Minuskler: *Anno domini mcdxcv alpha et o deus et homo o rex glorie christe veni cum pace*, hvad der forsaavidt stemmer med Indskriften fra Bregninge (ogsaa i Minuskler), der lyder: *alpha et o deus et homo o ihesus maria anna hans anno*

¹⁾ I Løfflers Stiftslandsbyk. S. 17 findes en Meddelelse om, at der paa den ene af de i 1810 til Frederiksværks Støberi solgte Klokker fra St. Ibs Kirke ved Roskilde »saas Klokkestøberens Bømærke«, men hvori dette bestod, er ikke oplyst.

domini umiuegvxl io [?]. Det sidste er aldeles meningsløst, men dog har man (K. S. II, 480) forsøgt at læse det saaledes: anno domini n (n: nostri) mio (n: millesimo) vgo (n: quingentesimo) tio (n: tertio); saaledes at Klokken altsaa skulde være fra 1503. Dette passer med 1495 paa Klokken i Tullebølle, men Læsningen er vistnok for dristig. Desuagtet høre disse Klokker dog utvivlsomt sammen, hvad der bestyrkes derved, at vi træffe flere Klokker med det Støbermærke, som findes paa de to her nævnte Klokker. Efter J. F. Fengers Meddelelser i K. S. (I, 528, II, 480) findes der paa Klokker i Jydstrup ved Ringsted (1505) og Egeslevmagle ved Skjelskør (1500) følgende Støbermærke

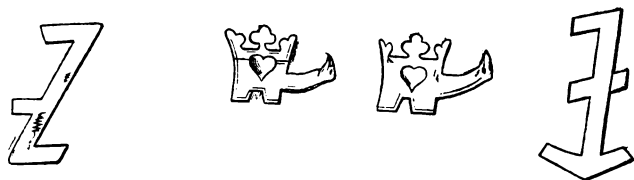

Fig. 6.

og den sidste Bestanddel i dette Mærke er just det Tegn, vi have truffet paa Klokkerne i Bregninge og Tullebølle, kun er det stillet omvendt. Den tredie og fjerde Bestanddel af Mærket Fig. 6 findes yderligere paa Klokken i Herfølge ved Kjøge fra 1506 (K. S. II, 93). Det synes altsaa, som om der omkring 1500 har været en Støber, der benyttede en (op- eller nedadvendt) Pil (?) med en hel og en halv skraa Tværstreg som Mærke, og denne Støber har formentlig heddet *Hans Jensen*, ti dette Navn findes helt paa Indskriften fra Jydstrup og (muligvis) Egeslevmagle, medens der i Indskifterne fra Bregninge og Herfølge findes et »Hans«. I den nedenfor meddelte Fortegnelse over Danmarks Klokkestøbere findes Hans Jensen som Nr. 22.

Et andet Exempel er et paa den lille Klokke i Lumby ved Odense (K. S. II, 478) forekommende Mærke, der forsaavidt

ikke er nøjagtigt gjengivet i Fig. 7, som en rigtignok ulæselig Indskrift mellem de to Skjolde ikke er antydet:

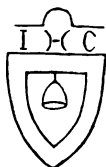

Fig. 7.

Paa Klokken findes forøvrigt Indskriften: *Andreas fecit hanc campanam*, og denne Indskrift (i Majuskler) gjenfindes paa en Klokke i Thorslunde ved Høje Taastrup, paa hvilken desuden Mærkets øverste Halvdel, Monogrammet IHS (o: Jesus) med en buet Streg over ogsaa forekommer (Löffler: Stiftsldsbk. S. 27). Paa to andre, ogsaa udaterede Klokker i Gjerslev og Drøsselbjerg mellem Kallundborg og Korsør, hvis Indskrifter ogsaa ere med Majuskler, findes Mærkets nederste Halvdel »en Mønt eller Medaille, i hvilken man ganske tydeligt ser en Klokke, men desto utydeligere er Omskriften« (K. S. II, 83)¹⁾.

Et tredje Mærke, som der ogsaa er noget at fortælle om, er:

Fig. 8.

Det findes paa en Række (mindst 7) Klokker fra Aarene mellem 1553 og 1586, der alle have hjemme i Egnene omkring Hjørring og Lemvig, og da der paa to af disse Klokker henholdsvis i Tornby og Lodbjerg findes Navnene

¹⁾ Paa en 1639 omstøbt Klokke i Mariager Kirke, »er indstøbt baade Byens Vaaben (et Anker) og et Vaaben, hvori lutter smaa Blomster med et Kors derover samt to Vaabener, hvert med en Klokke i og desuden i det ene Bogstaverne F. V. K. og i det andet Bogstaverne C. V.« (Dahlerup: Mariager, S. 81, jfr. Dske Mag. VI, S. 237).

Petrus Lavrentii og Per Lavres, er der nedenfor som Nr. 36 opført en Støber *Peter Lavridsen*. Som det vil ses, passe Mærkets Bogstaver r og l imidlertid slet ikke paa dette Navn, de passe derimod udmærket paa den som Nr. 24 opførte Støber *Rasmus Lavsén*, der synes at virke i Egnen omkring Lemvig fra 1504 til 1549, og skulde det nu mon ikke kunne tænkes, at Mærket oprindeligt har været dennes, og at det i Forbindelse med hele hans Virksomhed er arvet af *Peter Lavridsen*. Dette er imidlertid en ren Gisning; sikkert er det derimod, at Mærket paa nogle Klokker ikke forekommer alene, men sammen med andre Mærker. Paa Klokken i Rubjerg vest for Hjørring findes Indskriften (med Minuskler): »surgite. mortui. venite. ad iudisium. 825«, og medens nu det ovenfor afbildede Mærke (Fig. 8) i et Skjold er anbragt under surgite, ses henholdsvis under mortui og iudisium hosstaaende to Mærker:

Fig. 9.

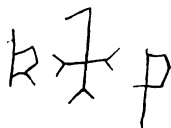

Fig. 10.

der dog muligvis ikke angaa Støberen men betegne f. Ex. vedkommende Giveres eller Kirkeværgers Navne og Bomærker. Paa en Klokke i Magleby paa Langeland fra 1611 er det saaledes formentlig afgjort, at det paa den forekommende Mærke hentyder til vedkommende Kirkeværge. Klokkens Indskrift med store latinske Bogstaver, er følgende: Al mein Hoffnung zu Gott alleine. Goes mich Borchardt Gelgiesser Anno 1611. Christian Lauridzsen Kirckewerger till Maglebye Kircke«, og Mærket er følgende:

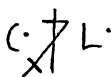

Fig. 11.

Det er et C og et L, som ses i det, og disse Bogstaver skulle formentlig sige Christian Lauridsen.

Det er, som man ser, ikke meget, der kan meddeles til Forstaaelse eller Forklaring af de her afbildede Støbermærker, og dog bliver, hvad vi have at meddele om de efterfølgende, endnu mindre. Før vi gaa over til dem skulle vi imidlertid gjøre den almindelige Bemærkning, at ligesom de som Fig. 9, 10 og 11 meddelte Mærker formentlig slet ikke angaa vedkommende Støbere, saaledes findes der andre Mærker paa Klokker, der aldeles bestemt ikke vedrøre den paagjældende Støber, og disse gjælder det da om at holde ude. Paa en Række Klokker træffe vi Givernes Vaabener, men med disse vil der i Regelen ingen Forvexling finde Sted, saa ved dem skulle vi ikke opholde os. Anderledes stiller det sig derimod, naar vi paa Jegindø Klokke træffe »et rundt Mærke, der ser ud som et Segl, hvori der staar et Kors« (N. k. S. IV, 459), eller paa en af Klokkerne i Rudkjøbing et »Aftryk af et Segl med, som det synes, latinske Bogstaver omkring i Randen«¹⁾. Sligt bør naturligvis undersøges, men maaske vil man her i de fleste Tilfælde finde, at heller ikke disse Mærker vedkomme Støberne. Paa en Klokke i Herlufsholm er saaledes et lignende Mærke den vedkommende Abbeds Segl, to Nøgler overkors med 4 Stjerner imellem og som Omskrift: »Sigillum abbatis Nicolai III«²⁾.

I Tvivl kan man endelig ogsaa være, naar der paa Klokkerne findes saadanne mindre, billedlige Fremstillinger som en *Rose* paa en udateret Klokke i Almind syd for Viborg (D. A. IV, 491); en *Drage* paa en Klokke fra 1406 i Esbønderup, der er støbt af Mikael og Daniel (K. S. II, 85); et *Røgelsekar* paa Klokken i Finnerup, der omtrent 1400 er støbt af Herman (K. S. II, 484); *fem Sværd i en Kreds* med Spidserne indad paa en Klokke i Henne nordvest for Varde fra 1444 (D. f. M.) og en *Pilespids* paa Klokken i Majbølle ved Rødby, der 1621 er støbt af Albrecht

¹⁾ Afbildet i P. Rasmussens Rudkjøbing, 1849, jfr. sst. S. 74.

²⁾ Melchior: Herlufsholm, 1865, S. 388.

Huve af Stralsund (D. f. M.). At vi her i alt Fald delvis staa overfor Støbermærker, er dog formentlig hævet over enhver Tvivl, og i saa Henseende er det af Interesse at lægge Mærke til, at en *Fugl (Pelikan)*, der hakker i sit eget *Bryst* og har en Rede med 3 Unger i ved sig, findes paa mindst tre af Borkart Gelbgiesser støbte Klokker fra omtrent 1600 (se ndfr. under ham). Paa to af disse Klokker findes desuden en *Dobbeltørn*, og da denne ogsaa findes paa mindst en til af Borkart Gelbgiessers Klokker, synes baade denne og Pelikanen at kunne betragtes som Mærker, han har brugt. Det skal dog ikke lades uomtalt, at Dobbeltørnen ogsaa findes paa en Klokke i Jungshoved ved Præstø, der 1616 er støbt af Hartvig Qvillichmeyer (D. f. M.), men herved er at mærke, at denne Støber muligvis er en Broder af Borkart Gelbgiesser, hvis Bedrift han formentlig fortsætter. — Paa en Klokke, der indtil for nylig har hængt i St. Olai Kirke i Helsingør, og som var støbt 1515 af Georgius Wagheouvens, var Støbermærket en *Trane* med et Skriftbaand i Næbet, hvorpaa Ordene: *Pour bien* (A. T. A.).

Vi staa nu ved de væsentlig kun af Streger dannede Støbermærker¹⁾ og af disse skulle vi omtale en Del, først nogle, der findes paa Klokker med Støbernavn, derpaa nogle, der ere tagne fra Klokker, der kunne henføres til et bestemt Aarstal, og endelig nogle, der findes paa Klokker uden Støbernavn og uden Aarstal. Muligvis kunne disse (og lignende) Mærker gjenfindes ikke alene paa flere Klokker, men ogsaa paa andre støbte Metalgjenstande, f. Ex. Kirkestager, hvad der her gjøres opmærksom paa for fremtidige Undersøgelers Skyld. De Mærker, der her skulle meddeles, ere følgende:

¹⁾ To runde Mærker af særlig Karakter fra en Klokke i Ærøskjøbing ere afbildede i Hübertz: *Ærø*, Tab. II og III; ved Omtalen af Klokken (sst. S. 172) siges der Intet om Mærkerne, kun kaldes det ene en „Indskrift“.

Mærket Fig. 12, et Anker, kjendes fra sex Klokker, to (Navr og Vem ved Holstebro) med Aarstallet 1340 og fire der formentlig høre sammen (Lyby, Jebjerg, Haasum og Resen

Fig. 12.

ved Skive), og af hvilke den ene er fra 1410, de tre andre udaterede. Paa dem alle sex kaldes Støberen Nicolaus. Muligvis grunde de forskellige Aarstal sig paa en Fejlstøbning eller Fejllæsning, saaledes at vi i Virkeligheden kun have een Støber for os.

Mærket Fig. 13 findes paa en Klokke i Billum ved Varde med følgende Indskrift: ecce anno domini mcd xxxii circa

Fig. 13.

festum purificationis effusa est campana per magistrum petrum johannis procurante domino jacobo ibidem (?) belim (?) (D. f. M. — I Dsk. Saml. II, S. 42 læses Indskriftens Slutning saaledes: . . . campana Belim per manus rev Petri joannis procurante domino jacobo ibidem).

Mærket Fig. 14 ses paa en Klokke i Humble paa Langeland; de to Tegn staa med det danske Vaaben imellem sig under Indskriften, der (i Minuskler) lyder: ano domini mcdxxx ave gratia plena dominus tecum (D. f. M.).

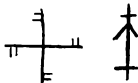

Fig. 14.

Tegnene ere tilligemed Indskriften afbildede i P. Rasmussens Rudkjøbing, 1849, S. 217—218.

Mærket Fig. 15 findes med en Del andre, tildels utydelige Tegn paa Klokken i Uggerby nord for Hjørring.

Fig. 15.

Dens Minuskelindskrift lyder saaledes: »anno domini mcdlxxiii fusa est ista kapa (o: campana) in honore beati olavi maria» (D. f. M.).

Fig. 16 er fra Sjørring ved Thisted; Indskriften i Minuskler lyder: »ave maria gratia plena dominus tecum

Fig. 16.

benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui anno domini mcdlxxviii» (D. f. M.).

Fig. 17.

Fig. 17 er fra Dronninglund syd for Sæby; Indskriften i Minuskler lyder: »o sancta maria anno domini mccccclxxxiii» (D. f. M.).

Fig. 18.

Fig. 18 er fra Maarup vest for Hjørring; (med Minuskler): »anno domini md rex on ihip gesus maria (D. f. M.).

Fig. 18 er fra Hjerm nord for Holstebro; (med Minuskler): »anno domini mdseptimo her abbet nels» ¹⁾ (D. f. M.). Foruden

¹⁾ En Abbed Niels Andersen i Tvis Kloster ved Holstebro nævnes 1506 (J. Daugaard: De danske Klostre, S. 435).

paa denne daterede Klokke (1507) findes Mærket paa en udateret Klokke i Gjottrup i Vester Hanherred, paa hvilken

Fig. 19.

der med Minuskler staar: »ave maria stllolihiudeorumevs nasarenvs rex sanctus lavrencius«.

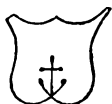

Fig. 20.

Fig. 20: Kjeldby paa Møn; (med Minuskler): »o rex glorie ihesu christe veni cum pace mvc un xxii (o: 1522)«. (D. f. M.).

Fig. 21.

Fig. 21: Dronninglund syd for Sæby; Indskriften er kun: »A N V 1549« (D. f. M.).

Fig. 22: Skibbinge ved Præstø; (med Minuskler): »anno domini milesimo qvinqvagesimo sexagesimo sexto« (D. f. M.). —

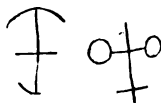

Fig. 22.

Opmærksomheden skal her henledes paa, at det sidste af de to Tegn, hvoraf dette Mærke bestaar, gjenfindes i den i K. S. I, 529 meddelte Indskrift fra Klokken i Lundforlund syd for Slagelse; Klokken bærer Aarstallet 1491¹⁾.

Fig. 23.

Fig. 23: Nødager sydvest f. Grenaa; (med blandet Minuskel- og Majuskelskrift): »anno domini 1575 lod m. m. støbeo aprilis 7 Karen H. M. gaf mag til os« (D. f. M.).

¹⁾ Muligvis ses det ogsaa paa Malerierne fra 1488 i Gudme Kirke paa Fyn (se Tegningerne til K. S., 3 R., II, S. 596).

Fig. 24: Urlev syd for Horsens; smal, gammel Klokke uden Indskrift (D. f. M.).

Fig. 24.

Fig. 25: Humlum øst for Lemvig; langstrakt, gammel Klokke uden Indskrift (D. f. M.).

Fig. 25.

Fig. 26: Maabjerg nord for Holstebro; langstrakt, gammel Klokke uden Indskrift (D. f. M.).

Fig. 26.

Fig. 27: St. Mikkel's Kirke i Slagelse; (med Minuskler): »help ihesus maria anna ok sancte susanna lavrent« (A. T. A., jfr. F. R. Friis: Slagelse, S. 61).

Fig. 27.

Her skal endelig hidsættes nogle „Klokkehieroglyfer«, der ikke kunne betragtes som Indskrifter, men formentlig

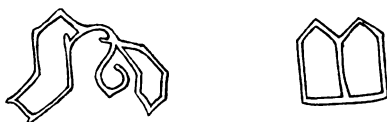

Fig. 28.

ere Støbermærker. Fig. 28 og 29 ere hentede fra Hjortdal i Vester Hanherred. Fig. 28's to Tegn staa modsat hin-

Fig. 29.

anden paa hver af Klokkens Sider, og Fig. 29's Tegn staa med tilstrækkeligt Mellemlum rundt om Klokkens nederste Ring. Fig. 30 er hentet fra Hvidbjerg ogsaa i Vester

Hanherred. De paagjældende Klokker have forøvrigt ingen Indskrift. Af nogen Betydning kan det muligvis være at

Fig. 30.

lægge Mærke til, at lignende Indskrifter som Fig. 30 findes paa flere af Klokkerne paa Mors, f. Ex. paa Klokker i Tødse, Jordsby og Alsted.

Som vi nu have set, kunne Klokkeindskrifterne give Svar paa mange Spørgsmaal, men spørge vi dem om det egentlig Tekniske ved selve Støbningen, da tie de. Den eneste, der i saa Henseende antyder en Oplysning, er formentlig den, der findes paa den store Klokke i Finnerup ved Viborg (vistnok fra omtr. 1400). Der staar paa den (K. S. II, 484): *M. heerman. loots. ons. alle. drie. met. eender. ghote. goot*, hvilket synes at tyde paa, at Mester Hermann har gjort tre Klokker i een Støbning, men hvorledes dette nærmere skal forstaas, ja derom erfare vi Intet. Forøvrigt synes dette, at tre og tre Klokker høre sammen, muligvis at spille en Rolle. Paa Klokken i Balle ved Silkeborg læses: *Deus pater misit tres a Trava Lubecæ aqua*, og et Sagn fortæller om tre Søstre, der i Lübeck lod støbe tre Klokker til Kirker i Hids Herred ¹⁾.

Hvad Indskrifterne forøvrigt berette om selve Støbningen, er kun saadanne Støberrim som ²⁾:

Felix Fuchs hat mich gegossen
Aus dem Feuer bin ich geflossen

¹⁾ D. A. IV, 471; Thiele: Danmarks Folkesagn I, 1843, S. 233. Naar Sagnet (Tang Kristensen: Sagn fra Jylland, S. 68) ogsaa knytter de tre i Omegnen af Holstebro liggende Kirker Meirup, Maabjerg og Møborg sammen som byggede af 3 Møer, da er dette formentlig en ved deres Navne fremkaldt Tilfældighed.

²⁾ Joh. Paludan: Beskriv. over Møn. II, S. 154; Terpager: Inscript. Rip. 1702, S. 115.

eller

Uth dem Feyr bin ich geflaten,
M. Melchior Lucas Klöckengeter tho Husum hefft mi in namen
godes gegaten.

men des travlere have da Sagnene med at fortælle om de Klokker, der fik en saa dejlig Klang, fordi fromme Mennesker under Støbningen kastede Sølv i Støbemassen. Ja de fremstille det næsten som en Gud velbehagelig Gjerning at ofre endog saa meget Sølv, at Giveren for at skaffe det maa gjøre sig skyldig i Svig, og hvor forfærdeligt Klokkerne hævnede sig, naar de bleve bedragne for det dem tiltænkte Sølv, kan ses af Rimet om de tre Klokker i Assens, Anna, Johanne og Susanne, ved hvis Støbning Hr. Essing gjorde sig uredelig Fortjeneste; de fløj alle ud af Kirke-taarnet ¹⁾:

Sølv og Messing,
Det glemte Hr. Essing!
Kobber og Bly
Han satte heri!
Anna og Johanna!
Vil I med?
Nu fly'er Johanna!

Det kan nu selvfølgelig godt være, at der ved forskellige Klokkers Støbning er bragt ikke ubetydelige Ofre i Sølv for at skaffe dem en god Klang, men der er da brugt et Middel, som ikke kan betegnes som rigtigt, hvad man ogsaa godt vidste paa Kristian IV.'s Tid. I en Opskrift, der foreligger med dennes egen Haand, hedder det: »Naar man vyll støbe en klokke, som skall haffue en god klang, daa skall man til huer fyer skippund reint kobber sette ett skippundt tyn till« ²⁾. Og troligt er det dernæst, at det meste af det Sølv, som fromme Mennesker have tiltænkt en Klokke, ikke er kommet denne, men Støberen til Gode.

¹⁾ Thiele: Danm.'s Folkesagn I, 1843, S. 189, 211, 212. Sagnet fra Assens fortælles ogsaa fra Klemensker paa Bornholm (J. P. Møller: Folkesagn fra Bornholm, 1867, S. 16—17).

²⁾ Gl. kgl. Saml. Nr. 2592 i Kvart, S. 59 jfr. O. Blom: Kristian IV's Artill. S. 350.

Der har i saa Henseende sikkert fundet et almindeligt fagmæssigt Bedrageri Sted, som allerede synes kjendt paa Karl den Stores Tid ¹⁾).

Efter saaledes at have gennemgaaet Klokkeindskrifterne i Almindelighed og set, hvad der kan uddrages af dem, skulle vi vende tilbage til den egentlige Klokkehistorie, der begynder med den Klokke, som Ansgar fik Lov til at bruge i Slesvig. Da vi ovfr. S. 162 nævnte den, tilføjede vi, at Brugen af Klokker efter dens Ophængning sikkert udbredte sig hurtigt, i det 12te Aarhundrede var den sikkert almindelig. Men er dette Tilfælde, skulde det saa ikke være muligt noget nøjere end ovenfor er sket, at udtale sig om, af hvem de tilvirkedes, og et Forsøg i saa Henseende skal da her gøres.

Med Kristendommen føres den Udvikling, som det frankiske Rige under Karl den Store havde naaet, ind over Danmarks Grænser. 822 beskikkes Erkebiskop Ebbo af Rheims til Nordens Apostel; han faar den senere Biskop af Cambray Halitgar til Medhjælper, og Biskop Wilderik af Bremen ledsager ham paa hans Missionsrejser. Meget kjende vi ikke til disse, men det tør vistnok antages, at den karolingiske Magt og Glans har lyst igjennem dem ²⁾. Ved Siden af at være et kristeligt Foretagende vare de sikkert et politisk. Det gjaldt om at blænde Nordboernes Øjne, og da derfor Harald Klak faa Aar efter døbt i Ingelheim, høre vi om en ikke ringe Pragtudvikling, der afsluttedes med rige Gaver til den Døbte ³⁾. Det er da ogsaa i Overensstemmelse hermed, at Ansgar, da han følger Harald Klak tilbage til Danmark for der at forkynde Kristendommen, udrustes af Kejseren med Kirketøj, Skrin, Telte, og hvad han forøvrigt maatte behøve (ministeria

¹⁾ Pertz: Monum. Germ. II, S. 744.

²⁾ Script. rer. Dan. I, 453 jfr. 401, 406; Pertz: Monum. Germaniæ II, S. 225; A. D. Jørgensen: Den nord. Kirke I, S. 81 flg.

³⁾ Script. rer. Dan. I, 398—424; Pertz: Monum. II, 464 flg.

ecclesiastica et scrinia atqve tentoria ceteraqve subsidia)¹⁾. Imellem hvad han saaledes fik med sig, tør man nu sikkert tænke sig en naturligvis lille Klokke, ti Klokkeringning hørte med til hele den katolske Ritus, ja Rembert drømmer, da han som ung kommer til Hamborg (omtr. 836), om Klokkeklang i Himmelen²⁾. Skulde nu Ansgar, imod hvad her er antaget, ikke selv have medbragt en Klokke, har det imidlertid næppe været ham svært senere at skaffe en gennem sine Forbindelser i det frankiske Rige. Men hvem lavede paa den Tid Kirkeklokker der?

Da Karl den Store ønskede en Klokke støbt til Kirken i Aachen, betjente han sig af Munken *Tanko* fra Klostret i St. Gallen, og der foreligger nu, navnlig fra Tiden indtil det 13de Aarhundrede, talrige Beviser for, at Klokkestøbning var en i Tysklands Benediktinerklostere livligt dreven Industri³⁾. Hvad der forsaavidt er naturligt, som Benedikts Regel ikke alene indskærper, at Lediggang er Sjælens Fjende, og lægger Vægt paa, at Munkene arbejde med deres Hænder, men udtrykkeligt gaar ud fra, at forskellige »Kunstnere« have Ophold i Klosterne og der udøve deres Kunst⁴⁾. Vi se da ogsaa, at det ikke alene er Klokkestøbning, men enhver Slags kunsthædige Idræt, som Benediktinerklosterne blive et Hjem for. Først og fremmest maa i saa Hen-

¹⁾ Script. rer. Dan. I, 438. Imellem Gaverne, som Harald Klak fik, var der Kirkekar, Ordensdragter og Bøger (Script. rer. Dan. I, 420).

²⁾ Script. rer. Dan. II, 130.

³⁾ H. Otte: Glockenkunde, 1858, S. 47—48.

⁴⁾ Menologium ordinis Cisterciensis, Antwerpen, 1630. Regelens Cap. XLVIII handler »de opere manuum quotidianum«, og Cap. LVII »de artificibus monasterii«. Dette sidste lyder saaledes: »Artifices, si sunt in monasterio, cum omni humilitate faciunt ipsas artes, si tamen iusserit Abbas. Quod si aliquis ex iis extollitur pro scientia artis suæ eo quod videatur aliquid conferre Monasterio, hic talis euellatur ab ipsa arte, & denuo per eam non transeat: nisi forte humiliato ei iterum Abbas jubeat. Si quid vero ex operibus artificum venundandum est, videant ipsi per quorum manus transigenda sunt, ne aliquam fraudem præsumant inferre«.

seende det af den hellige Benedikt selv 529 stiftede Kloster Monte Casino i Kampanien nævnes; i det 11te Aarhundrede hentede dets kunstforstandige Abbed Desiderius en Række i al Slags Kunstindustri dygtige Mænd fra Konstantinopel, for at de kunde forestaa Klosterets Skoler. Allerede i det 7de Aarhundrede har Frankrig en saa dygtig Guldsmed som den hellige Eligius (St. Éloi), og i det 12te Aarhundrede udfører Abbed Suger i St. Denis storartede kunstindustrielle Arbejder. Abbediet i St. Gallen kan i det 9de Aarhundrede opvise en saa alsidig Munk som Tutilo, der er baade Digter, Billedhugger, Maler, Guldsmed og Musiker. I det 10de Aarhundrede omtales Munkenes Værksteder (*officinæ Monachorum*) i Klosteret Tegernsee i Bayern, et Kloster, til hvilket Tilvirkningen af malede Glasruder særlig er knyttet. I Slutningen af det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede skriver, som man antager, Munken Rogkerus, der virkede som Guldsmed i Klosteret Helmershausen ved Paderborn, under Navnet Theophilus en omfattende kunstindustriel Haandbog, o. s. v. Overalt ledes og støttes Datidens kunstindustrielle Bevægelse af Klosterne og deres Beboere ¹⁾.

Vende vi os herefter til Danmark, da kommer Kristendommen hertil ved en Benediktiner, og Ansgar, Benediktinermunken fra Korvej ved Amiens i Pikardiet og Ny-Korvej ved Weser, gjør ikke sin Orden til Skamme. Han synes at have haft Kundskaber i Bygningskunsten, og under Gudstjenestens Psalmesang var han altid beskjæftiget med

¹⁾ *Chronica sacri monasterii Casinensis*. Auctore Leone Cardinal-episcopo Ostiensi. Lutetiæ Parisiorum, 1668; Ch. de Linas: *Les oeuvres de St. Éloi*, Paris 1864; Jules Labarte: *Hist. des arts industriels*, 2den Udg. I—III, 1875; Duchesne: *Hist. Franc. Script.* IV, Paris, 1641, S. 331 flg.; Pertz: *Monum. Germ.* II, S. 88, 89, 94, 97, 100; *Monum. Bolca*, VI, 1766, S. 154; Sepp: *Ursprung der Glasmalerkunst im Kloster Tegernsee*, 1878; Alb. Ilg: *Theophilus presbyter. Schedula diversarum artium*, Wien 1874; Br. Bucher: *Gesch. d. techn. Künste*, II, S. 210—11.

Haandarbejde, en Tid flettede han saaledes Fiskergarn ¹⁾. Egentlige Benediktinerklostre forekomme dog ikke før ind i det 11te Aarhundrede, og det skal særlig erindres, at Erik Ejegod i Begyndelsen af sin Regering lod komme Munke til det nye St. Knuds Kloster i Odense fra Benediktinerklosteret Evesham i England ²⁾. Den allerede forinden stærkt voxende kirkelige Magt havde imidlertid sikkert ogsaa tidligere øvet Indflydelse paa Landets industrielle Udvikling. Mærkeligt er det saaledes at se, at Skaane omtrent 1070 havde 300 Kirker, Sjælland 150 og Fyn 100 ³⁾; saa mange Kirkers Udstyrelse har naturligvis lagt Beslag paa ikke faa Kræfter. Omtrent paa denne Tid træffe vi da ogsaa den ovfr. S. 168 nævnte *Magister Jacobus Ruffus faber* som Frembringer af kirkelige Metalgjenstande, uden at det dog tør antages, at han tilhører Kirken. I saa Henseende er nemlig Tilføjelsen *faber* formentlig af Betydning. Paa den anden Side maa Jakob Rød dog ikke gjøres til slet og ret »Smedemester«. Allerede den Omstændighed, at Røgelsekarrene, der bære hans Navn, ere støbte, modsige det, og hertil kommer yderligere, at *faber* formentlig er en ligefrem Oversættelse af Ordet *smiðr*, som her navnlig skal sættes i Forbindelse med den Toke Smed, der nævnes paa to jyske Runestene. Særlig Smedefærdighed behøvedes ikke til at hugge Runer i Sten, og smiðr kommer da til at betyde en Mand, der er dygtig i al Slags Haandværksarbejde, hvilket paa en Tid, da Industrien væsentlig var Husflid, synes ganske naturligt. Toke Smed var forøvrigt en kristen Mand. Indskriften paa den ene af hans Runestene ender med Ønsket: Guþ hjálpi þeirra sælu ⁴⁾.

¹⁾ Script. rer. Dan. I, 360, 456, 470, 481—2, 487, 607, 639.

²⁾ A. D. Jørgensen: Den kristne Kirkes Grundlæggelse II, S. 806 flg. jfr. I, 447—448, 526 flg.

³⁾ Pertz: Monum. Germ. VII, S. 370; Jørgensen: anf. Skr. I, S. 534.

⁴⁾ P. G. Thorsen: De danske Runemindesmærker II, S. 122, 153, 155 jfr. I, S. 116—117. En Stenhugger kaldes 1287 i Munkeliv Kloster i Norge grjótsmiðr (Chr. Lange: De norske Klostre, 1856, S. 125.)

Der er imidlertid andre Navne at nævne end Jakob Røds, og disse Andre have formentlig staaet i direkte Forhold til Kirken. Naar saaledes det i Ben udskaarne Kors, der har tilhørt en af Svend Estridsens Døtre, i sin Indskrift beretter, at det er gjort af *Liutger*, da kan der paa-vises Kanniker af dette Navn i baade Lund og Roskilde¹⁾; da Cistercienserne 1172 flytte til Øm (*cara insula*) i Silkeborgegnen, have de i deres Midte den kunstfærdige (*artificiosus*) *Martin*, der kan nivellere og anlægge Vandleddninger²⁾, og skulde mon ikke den *Hildebrand* (s. ovfr. S. 166), som i Absalons Testamente omtales som en dygtig Arbejder i ædle Metaller, paa en eller anden Maade have været knyttet til Kirken. Særlig hvad Bygningskunsten angaar, da er det ovenfor antydet, at muligvis allerede Ansgar har været kyndig i den, og sikkert er det, at vi i Lunds Nekrologium træffe en *Donatus architectus magister hujus operis*³⁾ ligesom i et Nekrologium fra Dominikanerklosteret i Ribe en *fr. bero [Bjørn] sacer primus huius domus constructor*⁴⁾, idet her endnu skal nævnes den Klosterbygger *Salomon*, hvis Navn er indhugget i en Dørkarm af Granit i Hunseby Kirke ved Maribo⁵⁾. I Østra Herrestads Kirke ved Cimbrishamn findes *Carl Stenmesters* Navn indhugget, og i Lunds Nekrologium forekommer en *Regnerus lapicida*⁶⁾.

De mange Kirker, som Danmark talte i Adam af Bremens Tid, vare som Regel sikkert kun af Træ, men navnlig i det 12te Aarhundrede rejste der sig store og prægtige

¹⁾ Suhm: Hist. af Danm. IV, 466; Brunius: Skånes Konsthist. S. 559—561; Worsaae: Nord. Oldsager Nr. 519; Scr. rer. Dan. III, 461, 468, 499, 563; IV, 35.

²⁾ Scr. rer. Dan. V, 247.

³⁾ Scr. rer. Dan. III, 461, 565 jfr. Dsks Mindesmærker I, S. 49.

⁴⁾ K. S. II. S. 494. I det nævnte Nekrologium fra Ribe nævnes yderligere to Skrædere som Konverser (anf. St. S. 495, 497), den ene, der dør i Juli 1518, er desuden Klosterets Dispensator (Hushovmester?): *Idus Anno domini 1518 O[b]iit fr. Laurentius sartor conversus fidelis dispensator.*

⁵⁾ N. k. S. I, 198.

⁶⁾ Scr. rer. Dan. III, 440, 498; Brunius: Skånes Konsth. S. 166.

Kirker og Klostre af Granit, Fraadsten og brændte Sten¹⁾. Det er derfor fuldstændig tidssvarende, at der i Absalons Testamente nævnes baade en Teglblænder (magister laterum) *Aage* og en Stenhugger (lapicida) *Aage*, og da Benediktinerne i Næstved 1270 overdrage Minoriterne sammesteds et Stykke Jord, sker det med Ret til at grave efter Ler til Mursten (argillam pro lateribus faciendis)²⁾. Naar vi i det Hele høre, at der rundtom ved Klostrene opstaa Teglgaaarde³⁾, tør det sikkert antages, at den forholdsvis rige Stenhuggerkunst, der udviklede sig⁴⁾, ligesom Tidens betydelige Færdighed i at frembringe dekorative Kalkmalerier⁵⁾ ikke har staaet Klostrene fjærnt. I hvilken Retning Fortidens sikkert ikke ringe Dygtighed i at behandle Træet har udviklet sig efter Stenkirkernes Fremkomst, kan muligvis ses af Roskilde Domkirkes Korstole, der bære Aarstallet 1420⁶⁾. Gejstligheden har staaet Udøverne af de her nævnte Kunstfærdigheder nær, og i Klostrene have de sikkert mere eller mindre haft deres Hjem. Vi se da ogsaa, at da Sorø-

¹⁾ J. Kornerup: Om den tidl. Middelalders Trækirker (Aarb. f. nord. Oldk. 1869, S. 185—202), og Materialet i de ældste danske Kirker (Aarb. f. n. O. 1870 S. 139—168); A. D. Jørgensen: Den nord. Kirkes Grundlægg. II, S. 777 flg.; Dske Mindesmærker.

²⁾ Scr. rer. Dan. V, 512, 515; Suhm: Hist. af Danm. XI, S. 887—889.

³⁾ C. Nyrop: Danm.'s Glasindustri S. 37 flg.

⁴⁾ J. Kornerup i Aarb. f. nord. Oldk. 1881, S. 256 flg.; 1870, S. 219 flg. — N. k. S. II, 299 flg., 563 flg.

⁵⁾ K. S. II, 83—84, 151; N. k. S. II, 115 flg., 581 flg., 775 flg.; IV, 422 flg.; K. S. 3 R. II, 577 flg.; Aarb. f. n. O. 1868, S. 29—53; 1870, S. 234 flg.; 1877, S. 204 flg.; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 347.

⁶⁾ J. B. Løffler og Jul. Lange: Reliefferne over Korstolene i Roskilde Domk. 1880. Naar det her S. 8 (imod Sten Friis: Roskilde Domkirke, S. 93) antages, at Frembringeren af disse Relieffer ikke har været en Kirkens Tjener, er dette muligt, men ikke sikkert. Endnu 100 Aar senere træffe vi kirkelige Mænd, der udføre lignende Arbejder: Præsten Harald Poulsen i Haraldsted ved Ringsted 1520 (Folkekal. f. Danm. 1854, S. 76—80), Præsterne Peter Alfalt 1512 og Niels Andersen 1521 (C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade S. 151).

kloster brændte 1247, brændte tillige dets Udhuse og Værksteder (omnes totius monasterii domos et officinas)¹⁾. 1287 staar en Arne Bygmester (grjótmeistare) og en Rane Stenhugger (grjótsmiðr) i Forbindelse med Munkelivskloster i Norge, og i Tuterøens Kloster ved Trondhjem fandtes ved Reformationens Tid et fuldstændigt Sæt Smedeværktøj, forskjelligt Snedker- og Tømrerværktøj, et fuldstændigt Sæt Glarmesterværktøj m. m.²⁾.

Det er, som man ser, dog kun slutningsvis, at vi komme til vort Resultat, den danske middelalderlige Litteratures Fattigdom tillader næppe Andet. Men de tilsvarende Forhold i Udlandet ere formentlig afgjørende, og det tør derfor nok antages, at de tidligste Klokkestøbere her i Landet have enten selv været Gejstlige eller dog staaet Gejstligheden nær, efter Klostrenes Oprettelse vistnok gennem disse. Og som en Klosterbroder frasagde sig Verden og Alt, hvad dens var, deriblandt ogsaa sit tidligere Navn, saaledes er det i Overensstemmelse hermed, at vi træffe en Del Klokker, paa hvilke Støberen simpelhen er nævnt ved et almindeligt Fornavn uden nogensomhelst nærmere Betegnelse. Man kan tænke sig, at det er den Vedkommendes Klosternavn:

Andreas fecit hanc campanam, staar der paa Klokkerne i Lumby ved Odense (K. S. II, 478) og Thorslunde ved Høje Taastrup (K. S. 3 R. I, 686; Løfler: Stifts-

¹⁾ Scr. rer. Dan. IV, 535 jfr. Dske Mindesm. I, S. 75. Den specificerede Liste over hvad der brændte, nævner dog ikke specielt noget egentlig kunstindustrielt Værksted, medmindre det skulde ligge i Udtrykket «domos fabricæ». — At dog langt fra alle kirkelige Prydelser ere gjorte her i Landet, kan eksempelvis oplyses ved at henvise til de fortrinligt gjorte Messing-Gravplader, af hvilke sex kjendes her i det 14de Aarhundrede; de ere formentlig fra Flandern (Worsaae: Kongegravene i Ringsted S. 33 flg.; Dske Mindesmærker II, S. 31; Kinch: Ribe, I, S. 121, 197, 216—17; Ursin: Viborg, S. 120).

²⁾ C. Lange: De norske Klostere, 1856, S. 125 jfr. S. 159.

landsbyk. S. 27). Paa Klokken i Lumby findes det ovenfor S. 210 afbildede Mærke med en Klokke i.

Johannes me fecit. Rødinge, Skaane (Brunius: Skånes Konsthist., S. 584).

Martinus me fecit. Todbjerg ved Aarhus (K. S. II, 480); Herlufsholm (Melchior: Herlufsholm, S. 388).

Michael Laurentius me fecit. Fruekirke i Kbhvn (Resen: Inscr. Hafn. S. 115).

Nicolaus me fecit. St. Hans Kloster i Viborg (Ursin: Viborg, S. 15); Vorning nordost for Viborg (D. A. IV, 403).

Onste me fecit. Tofta, Skaane (Brunius: Skånes Konsthist. S. 584).

Der er, saa vidt skjønnes, Noget ved disse Navne, der leder Tanken hen paa et Kloster, Noget, som stiller dem i Modsætning til det Indtryk, andre Indskrifters Navne give, f. Ex. naar man paa de oftere ovenfor nævnte Røgelsekar læser: *Magister Jacobus Ruffus faber* me fecit, eller paa de i Sten huggede Døbefonter i Baarse og Kastrup Kirker paa Sjælland læser: *Bondo Friso* me fecit¹⁾. Til yderligere Oplysning skal det endnu anføres, at vi ved Siden af de her nævnte udaterede Klokker træffe ikke faa daterede, paa hvilke Støberens Navn ogsaa kun er et Fornavn, og de ere alle fra en saadan Tid, at Støberen kan have været knyttet til et Kloster. Naar der paa en Klokke i Mariager Kirke staar *Magister Nicolaus me fecit*, er der gjættet paa, at denne »Magister Nicolaus« skulde være den Niels Jepsen, der 1458 var Konfessor i Mariager Kloster²⁾, men Magister er ganske simpelt det latiniserede Mester, og Klokkestøberen kan være simpel Munk eller Lægbroder; paa Klokken i Vinding syd for Silkeborg staar der *Magister Sveno me fecit* (D. f. M.).

¹⁾ Aarb. f. n. O. 1881 S. 268. — Efter Reformationen bliver Sulsted Kirke ved Aalborg udstyret med Kalkmalerier (1548) af »Hans Maler fra Randers« (N. k. S. IV, S. 425).

²⁾ H. Dahlerup: Mariager, S. 81.

Tiden blev imidlertid ikke staaende ved Klostrene, den udviklede sig udover dem. Med Reformationen forsvandt de, og de Elementer vedrørende Landets Industri, som indtil da havde staaet ved Siden af eller under dem, voxede nu op til forskjelligartede Haandværk. 1437 gjør *Nicolaus Klokstøper* en Døbefont til Kirken i Varde, og 1481 støber Klokkestøberen *Mester Peter* i Aarhus en Døbefont til Domkirken der¹⁾, men i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede gjør en *Jens Grydestøber* Klokker, og en i det samme Aarhundredes Slutning betydelig Klokkestøber kaldes *Borkart Gelbgiesser*. De forskjellige Haandværk træde frem, og ligesom vi fik Klokkerne og Klostrene fra Tyskland, saaledes maa Metalstøbningens Udvikling hos os afgjort sættes i Forbindelse med den lignende Udvikling i navnlig Tysklands nordlige Byer. Vi hørte ovenfor, hvorledes Støbere i Stralsund, Rostock, Hamburg og Lübeck forsynede danske Kirker med Klokker, men de lod det ikke blive ved Klokker. Den syvarmede Lysestage i Viborg Domkirke er gjort 1494 af *Dirck Ron* i Lübeck, og 1644 bekoster •Lollands Stænder og Indbyggere• et Stykke Skyts støbt i Lübeck²⁾. Navnlig før Kristian IV fik Danmark en stor Del Skyts fra Nederlandene³⁾, men som man ser, var ogsaa Lübeck i saa Henseende Leverandør, den hævdede sin Stilling ogsaa

¹⁾ D. A. V, S. 682; Hertel: Aarhus Domk. II, 2 S. 233 -34, det her nævnte Aarstal 1381 maa være 1481, ti Jens Iversen, i hvis Tid Fonten støbtes, var Biskop fra 1449 til 1482. — Lybekerens Bernt Bodemann støbte en Font til St. Knudskirke i Odense (ovfr. S. 205), og støbte Malm-Døbefonte findes desuden i baade St. Mortens og St. Peters Kirke i Næstved, i Ribe Domkirke, i Ølgod nord for Varde og i Nordby paa Fanø.

²⁾ Illustr. Tid. XVII, 1875—76 S. 276 (Nr. 863); Blom: Kristian IV's Artill. S. 233. Naar den syvarmede Lysestage i Aarhus Domkirke er gjort 1515 af en *Dirich* (Nyerup: Tilstanden i Danm. og Norge IV, S. 320), paatrænger sig det Spørgsmaal, om denne *Dirich* ikke er *Dirck Ron* fra Lübeck. *Dirck Ron* er tidligere kaldt *Dirck Rob*, men denne Læsning er næppe rigtig.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artill. S. 233; her meddeles det ogsaa, at Sten Bille 1612 lod støbe Kanoner i Amsterdam.

med Hensyn til Kanonstøbning, der havde udviklet sig til at være Metalstøberiets ypperste Blomst. Paa et af Lofterne i Frederiksborg fremstilledes Kanonstøberiet ved Siden af Urmagerkunsten, Destillerkunsten, Bogtrykkerkunsten, Kom-pasmageriet og Møllebyggeriet, og alle disse Billeder skulde vise, at Mennesket var Naturens Herre ¹⁾).

De paa det her omhandlede Omraade ældste Lav, som man træffer i Nordtyskland, synes at være Grydestøbernes og Kandestøbernes. 1354 blive Raadene i Lübeck, Hamburg, Rostock, Stralsund, Greifswalde og Stettin enige om, at Grydestøberne i disse Byer skulle støbe af en ensartet Komposition (»van wekemme koppere ghemenget na rechter mate alzo to deme schippunde wekes coppers de helfte gropenspise ofte 4 livesche pund thenes ane bly«), og denne Bestemmelse findes optaget bl. A. i de Hamburger Kandestøberes og Grydestøberes Lavsartikler af 1375, som yderligere oplyse, at Kandestøberne støbte Flasker, Fade og Skaale ²⁾). Alt dette skulde dog være af Tin. Vi kunne derfor her forbigaa dem og ene holde os til Grydestøberne, »de grapengetere«, som vi 1439 i Lübeck træffe i Strid med nogle saakaldte »apengetere«, en Strid, som Raadet maatte afgjøre. Ingen af Parterne, blev Resultatet, maatte gribe ind i hinandens Næring, d.v.s. den ene maatte ikke fra nyt lave saadanne Gjenstande, som det tilkom den anden at gjøre, men — og derom har Striden vel væsentlig drejet sig — det tillodes dog Apengeterne at sætte Ben paa gamle Gryder og Pander og i det Hele at gjøre saadanne i Stand. Det egentlige Grydestøberi har altsaa ikke været Apengeternes Virksomhed, og af deres Lavsartikler fra 1432 se

¹⁾ N. L. Høyens Skr. I, S. 194—195.

²⁾ »vlasschen, schotelen, salsere unde standen« (O. Rüdiger: Die ältesten Hamb. Zunftrollen, 1874, S. 124—5); i de Lübecker Kandestøberes Artikler af 1508 er Rækken udvidet til »standen, vlasschen, vathen, schottelen, saltszerenn, lechelen vnde appollen« (C. Wehrmann: Die Lübeck. Zunftrollen, 1872, S. 247). En »Stande« er et foroven smalt tilløbende Kar.

vi da ogsaa, at deres Mesterstykke bestod i at gjøre et kantet Fad, et rundt Fad og en Hane. Heller ikke heraf kunne vi imidlertid tydeligt se, hvori de væsentlig adskille sig fra Grydestøberne; dette kommer først frem, naar vi høre, at Apengeterne forfærdigede Ringe og Smykker («bretzen», Brasser) samt forskellige Kirkekar («kresem edder wyrok vate»). Der var noget mere kunstnerisk udbredt over Apengeternes Virksomhed end over de simple Grydestøberes, og det ligger da ogsaa i Navnet. Apengeter er ordret oversat Abestøber, hvilket formentlig vil sige Figur- eller Billedstøber. 1577 udskiltes Apengeterne i Hamburg fra at være i Lav med Grydestøberne, og de maa i det Hele stilles sammen med den senere Tids Rothgiessere (og Klokkestøbere), de støbte af mørkt, mere sprødt Metal, væsentlig Kobber, medens Gelbgiesserene væsentlig arbejdede i det mere smidige, gule Messing¹⁾.

Vende vi os herefter til Danmark, da træffe vi ingensinde nogen Apengeter, men fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede træffe vi (s. S. 228, 231) Haandværkere, der føre Navnet Klokkestøbere. Disse optræde imidlertid, som naturligt er, ikke som noget Lav, dertil ere de for faa og for spredte. Skulde vi pege paa et Lav, af hvilket de kunde være Medlemmer, maatte det være Grydestøbernes, men heller ikke disse træffe vi som særlig Korporation, og længere tilbage end i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede synes det mærkeligt nok ikke muligt at paapege nogen Grydestøber. I Flensborg kunne vi henføre en Grydestøber til 1419, og for Kjøbenhavns Vedkommende kan Grydestøbernavnet paapeges i den Navneliste, der slutter sig til Bagersvendenes Skraa af 1403, i den læses Navnet «Anna Grydestøbere», men herved maa dog mærkes, at Listen er

¹⁾ Wehrmann: Die lübeck. Zunftrollen, S. 157 flg., 225 flg., 504; Rüdiger: Die Hamb. Zunftrollen, S. 1. — I Antikv. Ann. (III, 194) nævnes en Hans Apengeter 1337 i Lübeck; det skal sikkert være Hans Apengeter (jfr. Repert. f. Kunstwissenschaft IV, S. 178 flg.).

ført fra 1403 til henimod Reformationstiden¹⁾. Først i Slagelse træffe vi Grydestøberne i Forbindelse med et Lav, idet det derværende Smedelav efter dets Skraa af 1469 omfattede baade Smede, Grydestøbere og Kjedelmede²⁾.

Grunden hertil maa vistnok søges i Grydestøbernes Faatallighed. I Fortegnelsen over Kjøbenhavns vaabenføre Mandskab fra omtrent 1510 findes kun 4 Grydestøbere, og af Skraaen for Stockholms Gryde- og Kandestøbere af 1545 ses det, at der ikke i Stockholm maatte være mere end 5 Grydestøbere³⁾. Deres Faatallighed har imidlertid, som det synes, langt fra ladet dem forsvinde i Mængden; der foreligger forskellige Meddelelser, der formentlig vise, at baade Klokke- og Grydestøbere have arbejdet sig op til at betyde Noget. 1415 lejede *Oluf Klokkestøber* i Slagelse et Stykke

¹⁾ Dipl. Flensb. I, S. 60 jfr. 66, 121, 153; Kbhvns Dipl. II, S. 38; 1461 er Mathias Petersen Grydestøber og 1476 Hans Grydestøber Vitterlighedsvidner i Odense (Vedel Simonsen: Odense I, 2, S. 153; Aktst. t. Oplysn. om Danm.'s indre Forh. I, 1811, S. 66); 1499 er Mads Grydestøber Vitterlighedsvidne i Kjøbenhavn (Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, Tillæg S. 130).

²⁾ F. R. Frils: Slagelse, 1875, S. 98. Grydestøberne vare Medlemmer af Smedelavet i Odense 1496 (Aktst. t. Oplysn. om Danm.'s indre Forh. I, S. 43); 1575 og 1651 var der Grydestøbere i Aarhus Smedelav (Hübertz: Aarhus II, S. 274, 275, 287); hverken i Ribe (1424, 1450), Ystad (1496), Kjøbenhavn (1512) eller Flensborg (1514) synes de at have været optagne i Smedelavene (Kinch: Ribe, I, S. 324; Dske Saml. IV, S. 338 flg.; Kbhvns Dipl. II, S. 190 flg.; Dipl. Flensb. I, 98 flg.). — Naar der 1518 nævnes en Rasmus Gellesmed i Kjøbenhavn (Kbhvns Dipl. I, 303), staar dette ikke i Forbindelse med Gelbsmed eller Lign., men skal sikkert simpelthen være Kellesmed d. e. Kedelsmed, senere Tiders Kobbersmed (jfr. sst. S. 334). — I Løgtøfte Kirke nord for Nakskov findes et Par Broncestager, hvorpaa der staar »Jensen Kelsmed« (D. f. M.), der muligvis er den, der har forfærdiget dem.

³⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 280 flg.; G. E. Klemming: Skrå-Ordningar, Sthlm 1856, S. 229. Oplysende med Hensyn til de Industridrivenes Faatallighed i det Hele er det, at Frederik I 1523 opfordres til at »skicke en god platthenslagher tiill Nørlwmland mett allerførstæ, paa thett riidherskabett motte dess snarr: komme tiill godt røstningh« (Ny dske Mag. V, S. 19).

Jord udenfor Smedegade i denne By af Antvorskov Kloster¹⁾; 1455 var *Herman Klokkestøber* Borgermester i Lund²⁾; 1465 var *Henning Grydestøber* Raadmand i Slagelse³⁾; 1511 var *Hans Grydestøber* Kirkeværge for St. Petri Kirke i København⁴⁾ og 1573 udnævnes en *Jens Grydestøber* til Byfoged i Odense⁵⁾. Skulde det nu end være, at de Nævnte ikke samtidig med at være Øvrighedspersoner have kunnet udøve deres Haandværk⁶⁾, eller endog at deres Navn kun betyder, at de f. Ex. ere Sønner af Klokke- eller Grydestøbere, viser det dog, at de vedkommende Haandværkere vare i Besiddelse af Betingelser for at arbejde dem selv og deres Slægt opad. Følge vi saaledes, saa nøje som det nu er muligt, en af Grydestøberne fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, skulle vi se, at han er en velstaaende og anset Mand. *Niels Persson Grydestøber* i København forekommer tidligst 1496. Han har da et Stykke Jord udenfor Københavns Vesterport, men 1528 køber han for 150 Mk. en Grund i Studiestræde, og af Købesummen blev de 100 Mark skjænkede ham »for then store sware møde och vmage och suart regenskaff, hand haffde fore ath staa i iij aar paa stadz wegne«. Samme Aar blev han af Borgermester og Raad udnævnt til sammen med 31 andre Mænd at undersøge St. Annæ Hospitals Tilstand. Han nævnes sidste Gang 1529⁷⁾.

I Tidernes Løb forsvinde Grydestøberne⁸⁾, og Klokkestøberne maa nu søges mellem Rothgiesserne, som for Københavns Vedkommende i 1629 blive et særligt Lav.

¹⁾ F. R. Friis: Slagelse, 1875, S. 10.

²⁾ Kirkeh. Saml. I, S. 527.

³⁾ Friis: Slagelse, S. 51.

⁴⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 187; IV, 319, 322, 328, 330.

⁵⁾ Engelstoft: Odense, 2den Udg. S. 250.

⁶⁾ C. Nyrop: Lavenes indbyrdes Rang, 1880, S. 9, 23.

⁷⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 240, 253, 281, 303, 334, 338, 340, 341, 342; II, S. 225; IV, S. 294, 322, 425, 427.

⁸⁾ Dog ikke anderledes end at der endnu i dette Aarhundredes Begyndelse findes Grydestøbere i København. N. C. Weiss staar i Københavns Vejviser for 1823 opført som Grydestøber.

Det tilstaas dem at danne et saadant, »eftersom udi rotgietter handverch her sammesteds begifuer sig stor v-ordning synderlig med ankommende fremmede suenne, som icke alleniste paa Kgl. May. Giethuus, men och hos andre mestere her i byen sig begifuer udi tieniste«. Men talrigt er Lavet paa ingen Maade; der synes den Gang kun at have været 7 Rothgiessere i Kjøbenhavn¹⁾. Med Klokke-, Gryde- og Kandestøberne er imidlertid Rækken af Datidens Metalstøbere endnu ikke udtømt; der nævnes endnu Bøsestøbere, og forinden vi gaa over til at omhandle de enkelte Klokkestøbere, skal her gjøres nogle Bemærkninger om Bøsestøbere og Bøssesmede. Ved Bøsser forstaas Kanoner.

Allerede i Kong Hans' Tid tales der om Bøsestøbere, som fik Kobber og Tin til at støbe Skyts af²⁾. Det er altsaa Metalkanoner, som der herved sigtes til, hvilket ogsaa i og for sig er ganske naturligt, ti Datidens for en stor Del af Jern smedede Skyts var muligvis som Regel udenlandsk Fabrikat. 1552 faar Kristoffer Hvidtfeldt Ordre til i Holland at købe 30 Barser, 1555 bestiller Gude Norveger 50 Jernslanger og 60 dobbelte Barser i Amsterdam, og 1558 lader Helsingør smede Skyts i Lübeck til det Skib, Byen havde under Bygning til Kongens Tjeneste. Det er Alt i Overensstemmelse med, at den i en kongelig Befaling af 14 Januar 1559 nævnte Bøssesmed, som kunde smede Jernslanger, var forskrevet fra Amsterdam³⁾. Forskjellen mellem Bøsestøber og Bøssesmed er imidlertid ikke alene den, at den Første støbte og den Anden smedede Skyts, nej Bøsestøberne have formentlig kun haft med Metal at gjøre, medens Bøssesmedene arbejdede i Jern. Det er

¹⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 79 flg. Der er Rothgiessere 1683 i Odense (Engelstoft: Odense, 2den Udg. S. 259) og 1722 i Aarhus (Hübertz: Aarhus, II, S. 336).

²⁾ C. Molbech: Nord. Tidsskr. I, S. 446; Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 144.

³⁾ Blom: anf. St. S. 112; Norske Rigsregistr. I, S. 156, 181, 254; P. V. Jacobsen i Nyt hist. Tidsskr. I, S. 157.

vistnok først i det 15de Aarhundrede, at man i Tyskland lærte at fremstille Gjenstande af Støbejern, og denne Kunst naaede først efterhaanden hertil.

Et af de første Steder, hvor man her i Landet har tilvirket Forskjelligt af Støbejern, er formentlig den Jernhytte i Skaane, som første Gang omtales 1510. Aage Andersen Thott, der den Gang sad inde med den, faar 1513 Kvittans for »hvis Bøsser, Kammer og Jern, som han haver ladet støbe og forsendt til Kjøbenhavn«, og da Hans Hansen 1559 faar Hytten, bestemmes det, hvad han skal have »for hvert Skippund Jernkloder, som vi lade bestille hos hannem at smede eller støbe til halve eller hele Falkonetter, til hele eller halve Slinger, til hele eller halve Kartover«¹⁾. 1536 forekommer en navnløs *Jern-Gyder*, der fik to Læster Korn paa Regnskab²⁾. Man har vistnok ivrigt forsøgt paa at faa en indenlandsk Tilvirkning af Støbejerns Kanoner i Gang, men Forsøget er næppe lykkedes. I Aarene 1575—1579 vare engelske Entreprenører i saa Henseende virksomme i Norge, men udover 1586 hører man Intet om dem³⁾, og sikkert er det, at der ved Kjøbmanden Hans Fuxall fra London indføres en ikke ringe Mængde støbte Jernkanoner fra Udlandet⁴⁾. Vi have paa den Tid her i Landet væsentlig kun med Metalstøbere (Rothgiessere) at gjøre, hvilket synes at bekræftes ved de Oplysninger, vi have tilbage om *Mester Fadder Bøsestøber*;

¹⁾ Vidensk. Selsk. Skr. VII, 1758, S. 409—412, 416—17; C. Nyrop: Dansk Jern, S. 4, 26, 35; O. Blom i Aarb. f. nord. Oldk., 1868, S. 9—10.

²⁾ Dsk. Mag. 3 R VI, S. 77.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 236, 237, 238; Norske Rigsregistr. II, S. 157, 162, 258, 269, 319, 685; Ny dsk. Mag. VI, S. 167. Naar der 1537 og 1541 nævnes støbte (gaadne) Kanoner paa Stenvigsholm og Hald (Blom: anf. St. S. 236; Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr. 1535—1550, S. 209), beviser dette Intet. 1555 støbes der Jernkugler i Norge (Norske Rigsregistr. I, 184 jfr. Blom: anf. St. S. 265).

⁴⁾ Sjøll. Tegn. XIII, Fol. 152; Blom: anf. Skr. S. 236.

det oplyses ingensteds, at han gjorde Skyts af Andet end Metal.

Han nævnes første Gang i den Overenskomst, ved hvilken Kjøbenhavn og Malmø i 1523 overgaves til Frederik I. Det betinges i den, at Mester *Fadder* i Kjøbenhavn skal »blifue vedt sin gaardt, hanndt nw vti boer, och fange hueritt aar saadanne aarlige pendinge och løenn aff vor naadigste herre, som konning Christienn pleyede hannum aarligenn at giffue«. Gaarden, der laa paa Vester-gade, havde Henrik Gjø, »aff thend befalling och macht, hanom aff hogborne første koning Christian giffuen war«, samme Aar overdraget ham. Senere stadfæstes han ved et særligt Brev fra Frederik I i sin Ejendomsret, ja 1532 faar han Livsbrev paa Nybygaard »pro seruitio facto et faciendo«. Samme Aar faar han 70 Mark for en halv Slange og en dobbelt Falkonet, som han støbte til Kjøbenhavn, og det kan i det Hele erindres, at den Mængde Kirkeklokker, der i Aarene strax efter 1526 indsamledes for at omstøbes til Skyts (s. ovfr. S. 196), for en stor Del vistnok bleve omstøbte af Mester Fadder. I et Kongebrev af 4 December 1526 til Lensmanden i Vordingborg paalægges det denne snarest at indsende de Klokker, han kan overkomme, til Mester Fadder, og 1533 tillades det at »forvandle« (d: ombytte) nogle Klokker i Kallundborg »fore andet Kaaber oc samme Kober anttvorde Mester Fader att støbe Skøett aff«. Den 7 Maj 1539 lever han endnu, men den 20 Oktober s. A. stadfæster Kristian III hans Enke Margrete i Besiddelsen af den ovenfor nævnte kjøbenhavnske Gaard¹⁾.

Naar der her tales om det Materiale, han skulde støbe af, nævnes der Klokkemetal og Kobber, og i Overensstemmelse hermed er det, at Albrecht von Gock 1523 faar

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, 328, 336, 345, 396; II, 220, 238, 256; IV, 498; O. Nielsen: Kbhvn II, S. 88; Blom: Kristian IV's Artilleri, S. 144, 171; Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 76 Nr. 27; Ny kirkeh. Saml. IV, S. 30; Ny dsk Mag. II, S. 213.

Betaling »for thet kober, som kom till the falkenether«¹⁾. At Mester *Fadder* støbte af Metal, er imidlertid ikke det Eneste, vi synes at kunne uddrage af de ovenfor givne Oplysninger, vi synes ogsaa at se, at Datidens Bøsserstøbere vare ansete Mænd, Folk, man maatte behandle med et vist Hensyn. Skjønt Mester Fadder havde tjent Kong Kristiern og utvivlsomt virket godt for hans Sag i det belejrede Kjøbenhavn, fra hvilken det meldes: »die heupleut jn Kopenhagen giessen alle tage buxzen«²⁾, modtages han dog naadigt og godt af det nye Regimente. Ved Siden af Bøsserstøberne have utvivlsomt ogsaa Klokkestøberne, som tidligere antydnet, haft en anselig Plads i det almindelige Omdømme, og til Klokkestøberne skulle vi nu udelukkende vende os. De ville nedenfor blive nævnt enkeltvis, hver i Forbindelse med de Klokker, som det vides, at de have støbt.

1. *Adam* (?) 1300. Dette Navn findes paa den oftere ovenfor nævnte Klokke i St. Knudskirke i Odense³⁾. Det er imidlertid tvivlsomt, om dette Navn betegner Støberen, og en Tvivl i saa Henseende er ikke særlig for denne Klokke. Naar Indskriften ikke selv siger, hvorfor et Navn findes paa en Klokke, er det, navnlig naar Navnet ikke kommer igjen paa andre Klokker, vanskeligt at afgjøre, om det skal betyde Klokkens Navn, Navnet paa dens Støber, dens Giver eller Lignende. Hvad skal man f. Ex. gjøre ved en Indskrift som følgende fra en Klokke i Graabrødretaarnet i Odense: »*An. D. 1492 Hans Nielsen. Help Jhesus Nasarenius Rex Judaorum. Marie. Anders Jensen. Amen*«⁴⁾. Her er endog to Navne uden nogen tilføjet Oplysning. — Tvivlen om, hvorvidt »Adam« angiver Klokkestøberen, er ovenfor antydnet ved et Spørgsmaalstegn, og lignende Spørgsmaalstegn ville oftere forekomme nedenfor.

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 335; jfr. 315.

²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 310.

³⁾ Aarb. f. n. O. 1869, S. 15, jfr. ovfr. S. 169.

⁴⁾ Ved. Simonsen: Odense, II, 1, S. 38.

2. *Paulus*. 1329. Paa Klokken i Nørre Vium ved Ringkjøbing skal der staa: Paulus me fecit 1329 (D. A. V, 756), og her have vi muligvis en Tidsbestemmelse for, naar nogle andre Klokker med Navnet Paulus ere gjorte. Paa Klokken i Hammershøj mellem Viborg og Randers staar der: »Paulus me fecit« (D. A. IV, 404); paa Klokken i Vrigsted ved Vejle, at den er gjort af Povel Klokkestøber (D. A. IV, 148), og paa Klokken i Vinderslev ved Silkeborg simpelthen: »Paulus« (D. A. IV, 491). Alle disse Klokker ere, som det ses, jyske.

3. *Nicolaus*. 1340. Den enslydende Indskrift paa Klokkerne i Navr og Vem ved Holstebro er meddelt ovfr. S. 169, og ovfr. S. 214 er det Anker, der som Støbermærke findes paa disse Klokker, gjengivet. Det er naturligvis fristende at henhøre de ovfr. S. 227 nævnte Klokker fra St. Hans Kloster i Viborg og Vorning nordost for Viborg, paa hvilke der staar: Nicolaus me fecit, til den her nævnte Støber ligesom Klokken fra Mariager (ovfr. S. 227), paa hvilken der staar: »Magister Nicolaus me fecit«, men for den sidstes Vedkommende er der at mærke, at Mariager Kloster først stiftedes i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. Denne kan herefter meget bedre henhøres til den Støber Nicolaus, som vi komme til ndfr. som Nr. 8 (1410), da denne Støber imidlertid ogsaa har et Anker som Mærke, kunde det muligvis være, at Aarstallet paa Klokkerne i Navr og Vem er læst galt, saaledes at vi kun faa en samlet (jysk) Støber Nicolaus i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede med Bopæl i Mariager, hvis Vaaben er et Anker.

4. *Daniel*. 1368—1435. I Sæby ved Tissø (Løve Herred) findes en Klokke (s. ovfr. S. 169) fra 1368, hvorpaa der staar: »Daniel de Cortrike me fecit«, og paa Klokken i Jersie ved Kjøge (1412) staar der: »mester daniel maecte mi«. Her er altsaa to sjællandske Klokker, som muligvis kunne henhøres til den samme Støber, og til dem slutter sig endnu de ovfr. S. 202 nævnte Klokker i Esbønderup nord for Esromsø fra 1406 og i Herlufmagle ved Næstved fra

1418, paa hvilke der formentlig nævnes to Støbere, nemlig Daniel og Mikael. De knyttes sammen ved den paa dem anbragte væsentlig enslydende Indskrift, som ogsaa gjenfindes paa Klokken fra Brylle ved Odense (1376) og fra St. Jørgensbjerg ved Roskilde (1435), der begge ere nævnte ovenfor S. 203, og muligvis staa vi da her overfor et Kompagniskab, hvis enkelte Medlemmers Virksomhed strækker sig over Tiden fra 1368 til 1435. Daniel de Cortrike er sikkert fra Courtray (der ogsaa kaldes Kortryk) i Vestflandern, og han er muligvis indkaldt af et af de store sjællandske Klostere; men hvilket? — Det er i Valdemar Atterdags urolige Tid, at han er kommen til Danmark.

5. *Mikael*. 1376—1435. Se ovfr. under Nr. 4: Daniel.

6. *Petrus Englekini*. 1395. Han nævnes paa en Klokke i Lunds Domkirke s. ovfr. S. 170.

7. *Herman*. 1395—1455. Af denne Støber kjendes 4 daterede Klokker. Lilla Harrie i Skaane 1395: Harvmanivs me fecit (Brunius: Skånes Konsth. S. 585); Veberød i Skaane 1432: mester Herman (sst. S. 585—6); Bara i Skaane 1435: herman klockestøber (K. S. I, 527); Slaglille ved Sorø, 1439: Magister Hermanus (K. S. I, 527). Hertil kommer endnu muligvis fire udaterede Klokker i Maglehem i Skaane: facta per Hermannum (Brunius: anf. Skr. S. 584); i Hjortlund ved Ribe: Hermannus me fecit (D. f. M.); i Kollerup ved Vejle: Herman me fecit (K. S. II, 480) og i Finnerup ved Viborg: M. heerman loots ons alle drie met ender ghote goot (K. S. II, 484). Om denne sidste kan ses ovfr. S. 218. Der er imidlertid een Klokke endnu, som her maa omtales, nemlig Klokken i St. Olof i Skaane, som er dateret 1344 (mcccxliv), og hvis Indskrift ender med Ordene: Magister Hermanvs (Brunius: anf. Skr. S. 585). Skal denne Klokke henføres til den her omhandlede Støber, kan Aarstallet imidlertid ikke være rigtigt, den samme Mand kan ikke have virket fra 1344 til 1439. Vi forudsætte derfor en mulig Fejlstøbning, enten saaledes at der er glemt et c eller at der er støbt et x istedenfor et c,

saaledes at Aarstallet bliver 1444 eller 1454. I begge Tilfælde kan Støberen reddes som een Person, og det endda naar man tænker sig ham som Borgermester i Lund noget senere. En »Hermyn klokkestøbere, bormesther j Lundh« kjendes den 17 August 1455 (K. S. I, 527). Endnu skal her gjøres opmærksom paa, at Indskriften paa tre af de her nævnte Klokker (Veberød, Slaglille og St. Olaf) begynder med: »o rex glorie Christe veni cum pace«, medens Englehilsenen til Maria findes paa Klokkerne i Bara og Maglehem. Skulde nogle Klokker udskilles fra den her omhandlede Støber, maatte det formentlig blive de jyske; i modsat Fald have vi her en sikkert omrejsende Støber, hvis Virksomhed har spændt saa vidt, at den har omfattet baade Skaane og Jylland.

8. *Nicolaus*. 1410—1437. Lyby nord f. Skive, 1410; Jebjerg nord f. Skive, u. A.; Resen sst., u. A. (alle tre efter Meddelelse af Justitsraad Herbst); Haasum ved Skive, u. A. (medd. af Arkitekt F. Uldall). En Døbefont i St. Jakobskirken i Varde er 1437 gjort af Nicolaus Klokstoper (D. A. V, 682). Paa de fire Klokker staar der: »Nicolaus me fecit«, og paa dem alle findes et Anker som Støbermærke, de høre altsaa formentlig sammen og staa yderligere vistnok i Forbindelse med de ovenfor under Støberen Nr. 3 omtalte Klokker i Navr og Vem, der ogsaa ere støbte af en Nicolaus, der har et Anker som Mærke; naar Aars-tallet paa dem læses 1340, staa vi muligvis overfor en Fejlstøbning. Den Magister Nicolaus, der sammesteds er nævnt som Frembringer af en af Klokkerne i Mariager Klosterkirke, kan ikke have støbt dem i det 14de Aarhundrede, hvis han har staaet i Forbindelse med det nævnte Kloster, der først kjendes fra omtrent 1410. Paa Klokken i Haring sydv. f. Thisted fra 1432, hvis Indskrift er vanskelig at læse, staar bl. A. Navnet Nicolaus (D.f.M.), men det er ikke afgjort, at der hermed sigtes til nogen Støber.

9. *Petrus Johannis*. 1427—1432. Egaa ved Aarhus, 1427 (D. A. IV, 319); Hostrup ved Varde, 1431 (Nielsen:

Skadst Herred, S. 209); Aal vest f. Varde, 1431 (D. f. M.); Billum ved Varde, 1432 (Dske Saml. II, 42). Paa den sidste Klokke findes det ovfr. S. 214 gjengivne Støbermærke Fig. 13.

10. *Hinrik Dobbran.* 1436. Det er Marieklokken (vulgo: Mareklokken) i Ribe Domkirke, som han har støbt (*ghot my*), s. Terpager: Inscr. Rip. S. 117 jfr. Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge IV, S. 295.

11. *Hans Ghyse* (?) 1438. Hørup i Skaane (Brunius: Skånes Konsthist. S. 586). Indskriften er: »o rex glorie christe veni cum pace. mccccxxxviii. Hans Ghyse«. Hvis Ghyse ikke er det samme som Giesser, er det tvivlsomt, om Navnet betegner Støberen.

12. *Johannes Nicolai.* 1443—1465. Stege, 1443 (Paludan: Møn II, 108); Kjeldby paa Møn 1450 (sst. II, 144); Hunseby ved Saxkjøbing, 1465 (D. f. M.) Efter Indskriften paa den første Klokke, der er afbildet ovfr. S. 177, er det ikke tydeligt, om Johannes Nicolai er Støberen, men paa Klokken i Kjeldby læses: »fusa fuit hec campa[na] per iohannem nicholai«. Hvorvidt der paa Klokken i Hunseby staar nicolai, er tvivlsomt, Bogstaverne ere vanskelige at læse.

13. *Peter Randers.* 1444—1501. Gunderup syd f. Aalborg, 1444; Harre nordv. f. Skive, 1447 (meddelte af Justitsraad Herbst); Rær nord f. Thisted, 1456 (D. f. M.); Hunstrup, nordost f. Thisted, 1501 (?) (D. f. M.); Tyrsting vest f. Horsens, u. A. (D. f. M.). Paa den første staar Petrus randrusiensis, paa den anden Petrus civis randrusiensis, paa de to næste Petrus de Randrusia og paa den sidste magister Petrus de Randrusia. Hvorledes Aarstallet skal læses paa Klokken i Hunstrup, er ikke sikkert; der staar mcdxliixviiiixxxx, som maaske kan sige 1501 (s. ovfr. S. 200). Muligvis er det denne Mester Peter, som har støbt Døbefonten i Aarhus Domkirke 1481 (s. ovfr. S. 228); det skal imidlertid nævnes, at der 1489 findes en Peter Klockengeter i Flensborg (Dipl. Flensb. I, 78, 126).

14. *Thomas Nicolai* (?) 1463. Jegindø (mellem Thy og Mors). I en Linie for sig nedenfor den egentlige Indskrift staar: *tomas nicolai* (N. k. S. IV, 459).

15. *Claus*. 1470. Holstebro: »mester klaves he maket mich« (s. ovfr. S. 172).

16. *Johannes Petri*. 1471—1472. Fuglie i Skaane, 1471 (Sjöborg: Saml. för Nordens Fornälskare, II, S. 32); Hemmershøj ved Korsør Nor, 1472 (K. S. II, 89). Paa den sidste Klokke staar: »fecit me iohannes petri civis slau-losiensis«; Støberen har altsaa vel levet og virket i Slagelse.

17. *Peter Hansen*. 1483—1496. Tatting i Slesvig, 1483 (D. A. VII, 857); Skyum syd f. Thisted, 1487 (D. f. M.); Sanderum ved Odense, 1492 (K. S. II, 479); Tolvklokken i Vor Frue Kirke i Odense, 1493 (Ved. Simonsen: Odense II, 1, S. 39); St. Hans Kirke i Odense, 1496 (Ved. Simonsen: anf. Skr. II, 1, S. 47). Det er den første Støber, hvis Navn fremtræder i ren dansk Form, og her er det mærkelige, at denne Form bevares, selv om Indskriften er affattet paa Latin. Paa Klokken i Skyum staar der saaledes: »fusor pether hansson deus ipsum habeat«. Paa Klokken i Odense Fruekirke læses: »Mester Per Hansen. Gud nade hans Sjæl«, og det synes saaledes, som om denne Støber har haft for Skik at slutte sine Indskrifter med at befale sig selv Gud i Vold. Paa Klokken i Sanderum, som han har støbt sammen med en Anden, gjenfinde vi det Samme; der staar: »Mester Per Hansen og Olle Klokkestøper boode hjælp Jesus Maria«. En særlig Stilling indtager Klokken i St. Hanskirke, paa denne mangler nemlig dette gudelige Ønske, og Støberens Navn er oversat paa Latin (»fundente Petro«). Da den imidlertid afgjort er støbt til en Kirke i Odense paa en Tid, da Peter Hansen synes at have arbejdet for Byen, er der formentlig ingen Grund til at antage, at denne Klokke skyldes en anden Støber med Navnet Peter end Peter Hansen.

18. *Johannes Pauli*. 1488—1494. St. Petrikirke i Næstved, 1488, og Vallensved ved Næstved, 1494 (K. S.

II, 91, 92). Det er imidlertid tvivlsomt, om der ikke her skal tænkes paa to Støbere, Johannes og Paulus, der have arbejdet i Fællesskab ligesom de ovenfor nævnte Daniel og Mikael, Peter Hansen og Ole Klokkestøber. Der staar nemlig paa Klokken fra 1488: »hoc opus completum fuit per manus artificum videlicet iohannis pauli fusorum«; Marm. Dan. læser (I, 184): »videlicet Magni & Pauli«.

19. *Jes Smid* (?). 1485. Vejrum nord f. Holstebro (D. f. M.). Indskriften lyder: »me fieri fecit anno domini mcdlxxxv sanct. frater crissternvs abbas de tyte vallis c. marie. ies smid«; det siges altsaa ikke udtrykkeligt, at Jes Smed har gjort Klokken. Tutavallis er det latinske Navn paa Tviskloster ved Holstebro (Daugaard: De dske Klostere, S. 434).

20. *Olle Klokkestøper*. 1492. Se ovenfor under Peter Hansen (Nr. 17).

21. *Peter Horsens*. 1493. Hvidbjerg nord f. Agger (D. A. V, 469). Indskriften slutter saaledes: »Gud gifve Peter Horsens til gota, som mig støbte heel«. Afslutningen med et saadant Ønske kunde synes at tyde paa, at Peter Horsens skal læses Peter Hansen, og Hensynet til Kilden (Danske Atlas) er ingen Hindring i saa Henseende.

22. *Hans Jensen* (?). 1495—1509. Tullebølle paa Langeland, 1495 (D. f. M.); Egeslevmagle ved Skjelskør, 1500 (K. S. II, 480); Bregninge ved Kallundborg, 1503? (K. S. II, 480); Jydstrup ved Ringsted, 1505 (K. S. I, 528); Herfølge ved Kjøge, 1506 (K. S. II, 92—93); Brønshøj ved København, 1509 (K. S. II, 94). Ved disse Klokker maa det bemærkes, at der ikke paa en eneste af dem staar, at de ere gjorte af en Støber Hans Jensen, men dog høre de formentlig alle sammen. Naar Tullebølle-Klokken undtages, er Aarstallet paa dem alle skrevet ikke afkortet ved (latinske) Taltegn, men helt ud paa Latin, saaledes at f. Ex. Indskriften paa Brønshøj Klokken er følgende: »Help . ihesus . maria . anna . hans . iensen . anno . domini . millesimo . quingentesimo . nono«, men hertil kommer yderligere, at de

ovfr. S. 209 efter Jydstrup Klokken gjengivne Støbermærker helt gjenfindes paa Egeslevmagle Klokken og delvis paa Tullebølle-, Bregninge- og Herfølge Klokkerne. Naar der derfor, eksempelvis, paa denne sidste staar: »fabricata est campana q[ue] dicit[ur] valburg hans«, tør det nok antages, at den her nævnte Hans er den samme som den paa Jydstrup Klokken nævnte Hans Jensen. Dette Navn forekommer i sin hele Udstrækning kun paa Klokkerne i Jydstrup, Brønshøj og (muligvis) Egeslevmagle, paa de andre findes kun et »hans«. Af Betydning er det endnu at lægge Mærke til, at alle de her nævnte Klokker (Klokken i Tullebølle undtagen) ere sjællandske, og forsaavidt er der Intet til Hinder for at tænke sig Støberen som boende i Kjøbenhavn, hvad der muligvis kan støttes af en kjøbenhavnsk Optegnelse fra 1528, i hvilken det hedder: »j^e marck fick Hans Klockestøffueres børn for thet staden bleff theres fader skildich for sten och kalk« (Kbhvns Dipl. I, 339).

23. *Henrik Randers*. 1504. Gaverslund sydv. f. Vejle (D. f. M.). Indskriften synes daarlig støbt; den lyder med Hensyn til Støberen: »henricus vanders matctø mec«, og det meningsløse »vanders« turde muligvis være »randers«.

24. *Rasmus Larsen* (?). 1504—1549. Trans sydv. f. Lemvig, 1504 (D. f. M.); Hygum nordv. f. Lemvig, 1549 (D. f. M.). Paa den første læses: »verbum domini manet in æternum mdiv« og derunder »rasmvs larsen«; paa den anden: »anno domini mdxlix. rasmvs larsen iesv adiuva nos«. Paa ingen af dem nævnes han altsaa som Støber, jfr. hvad der bemærkes nedenfor under Per Lavres (Nr. 36).

25. *Johannes Fastenove*. 1511—1521. ¹ Asminderød ved Fredensborg 1511 (K. S. II, 481); ² Nikolaj Kirke i Kbhvn, 1511 (Resen: Inscr. Hafn. S. 182); ³⁻⁴ Roskilde Domkirke, 1511 (Sten Friis: Rosk. Domk. S. 199); ⁵ St. Olai Kirke i Helsingør, 1511 (Boesen: Helsingør, S. 132); ⁶⁻⁷ Frederiksborg Slot (!), 1512 (Rasbech: Frborg S. 102); ⁸ Kildebrønde ved Høje Taastrup, 1512 (D. f. M.); ⁹ Domkirken i Lund, 1513 (Sjöborg: Saml. f. fornälskare, II, Pl. 42

Fig. 136); ¹⁰ Lille Lyngby ved Arresø, 1514 (Løffler: Stifts-
ldsbyk. S. 39); ¹¹ Søborg nord f. Gribskov, 1514 (A. T. A.);
¹² St. Lavrentius i Roskilde, 1515 (Løffler: anf. Skr. S. 12);
¹³ Syv syd f. Roskilde, 1515 (A. T. A.); ¹⁴ Vigersted ved
Ringsted, 1515 (K. S. II, 94); ¹⁵ Skjelskør, 1516 (Edvard-
sen: Skjelskør, S. 256); ¹⁶ Slotsbjergby ved Slagelse, 1516
(K. S. I, 466); ¹⁷ Fløng ved Roskilde, 1516 (K. S. II, 106);
¹⁸ Højelse ved Kjøge, 1517 (K. S. I, 472); ¹⁹ Farum ved
Kbhvn, 1517 (H. F. VII, 51); ²⁰ Herlev ved Kbhvn, 1518
(K. S. II, 481); ²¹ Præstø, 1519 (K. S. II, 95); ²² Nikolaj
Kirke i Kbhvn, 1520 (Resen: Inscr. Hafn. S. 182); ²³ Allerum
i Skaane, 1520 (Brunius: Skånes Konst. S. 588); ²⁴ Hved-
strup ved Roskilde, 1521 (K. S. II, 106).

Det er, som man ser, en ikke ringe Virksomhed denne Støber har udfoldet, i 11 Aar kan der paavises 24 med hans Navn forsynede Klokker, og der er naturligvis Grund til at antage, at han har støbt flere endnu. Allerede ovfr. S. 203 er det udtalt, at Klokken i Højby ved Nykjøbing paa Sjælland muligvis kan henføres til Fastenove; den er støbt 1518 »a magistro iohanne campanario«. Paa den findes nemlig det samme Vers til Jomfru Marias Ære som paa Fastenoves Klokker i Fløng (1516), Farum (1517) og Hvedstrup (1521)¹⁾. Klokken i Skjævinge ved Frederikssund fra 1516 kan muligvis ogsaa henføres til ham. Dens Indskrifts Slutning er i Dän. Bibl. (II, 1738, S. 52—53) gjen-givet paa følgende meningsløse Maade: »Johannes nomine meo fecit«; *nomine meo* maa være et forkvaklet Navn, og baade Tid og Sted passer paa Fastenove. Som den ovenfor meddelte Fortegnelse viser, er det jo navnlig i det nordøstlige Sjælland, at Fastenoves Klokker findes. Der er imidlertid al Grund til at spørge, hvorledes denne Støbers

¹⁾ Campanarius betyder dog almindeligere Klokker, ikke Klokkestøber (Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 46; i Sverige findes en Familie *Campanius*, et Navn, der efter E. Tegnér antyder Nedstamning fra en Klokker (Letterstedtska Fören.'s Tidsskr. 1882, S. 105).

Navn egentlig er, og hertil skulle vi nu gaa over; de forskjellige Klokkeindskrifter vække nemlig ikke liden Tvivl i saa Henseende.

Paa de fire første har han et *de* foran sit Navn, hvilket kunde tyde paa, at han var af fransk Oprindelse, men paa de to første staves Navnet med V (d. e. tysk V), som i Udtalen bliver til F, og dette tyder paa tysk Oprindelse. *De Vastenowe* er hans Navn paa Asminderød Klokken og Klokken i Nikolaj Kirke fra 1511; paa Klokkerne i Roskilde, ogsaa fra 1511, staar der *de Fastenovie*; paa Klokken i Lund, 1513, *Fastenuive*, paa Klokken i Lille Lyngby, 1514, *Fastenove*, og denne Form synes saa at holde sig. Rene Fejllæsninger se vi naturligvis bort fra, og som saadanne betragte vi Sten Friis' *de Castenowe* (Roskilde 1511), Resens *Factenome* (Nikolaj Kirke 1520) og Hofmans *Falke-novæ* (Farum, 1517); som frie Kompositioner kan endelig »*de Valkeno*» (Dän. Bibl. II, 1738, S. 54; Marm. Dan. I, 1739, S. 210), »*de Faltenavia*» (Marm. Dan. I, S. 36) og »*de Wastenowich*» (Resen: Inscr. Hafn. S. 182) betragtes. Dette sidste Navn fører imidlertid Tanken hen paa Rusland, og mærkeligt nok sætter en svensk Forfatter ved at omtale Fastenoves skaanske Klokker ham i Forbindelse med et Sted Fastow »Residenset för Biskoppen i Kjew i lilla Ryssland»¹⁾. Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om man skal følge den paagjældende Forfatter heri. Det eneste Sikre er utvivlsomt, at Fastenove er en Udlænding, som efter at være kommen hertil lidt efter lidt akklimatiseredes her. Muligvis har han været indkaldt af Gejstligheden, som han synes at have staaet sig godt med. Han har saaledes støbt Klokker til Hovedkirkerne i de Egne, han i det Hele leverede Klokker til, nemlig til baade Roskildes og Lunds Domkirker, og de to Klokker med hans Navn, som senere kom til Frederiksborg Slot, ere, som ovenfor S. 192 nævnt, muligvis oprindelig gjorte til Ebelholt Kloster.

¹⁾ N. H. Sjöborg: Saml. för Nordens fornålskare, Sthlm, II, 1824, S. 32.

Fastenove har afgjort været en kirkelig Støber. Medens hans Samtidige, Støberen Mester *Fadder*, udelukkende synes at have støbt Kanoner, synes Fastenove kun at have støbt Klokker.

Til yderligere Oplysning kan det anføres, at Fastenoves Klokker roses for mærkelig Skjønhed og Velklang. Han har sikkert været en duelig Støber. Ved Siden af at være en dygtig Mand har han imidlertid, hvis man kan tro Sagnet, været en hidsig Mand. Klokken i Vigersted skal være støbt af en af hans Svende, og det fortælles, at da Mesteren ytrede sin Misfornøjelse med, at Svenden havde kommet for meget Sølv i Metalblandingen, førte dette til en Strid, i hvilken hin ihjelstak denne (K. S. II, 95). I og for sig ved man Intet om ham, og man ved derfor heller ikke med Vished, om det er hans Enke, der nævnes, naar det 1556 hedder, at »Barbara, Hans Førsternøuers Efterleverske, maa blive boende udi den Bod udi vor Stad Malmø, som hun selv udi boer« ¹⁾.

26. *Henricus de Borch*. 1513—1521. Alsønderup ved Hillerød, 1513 (K. S. II, 483); Opmanne i Skaane, 1521 (Brunius: Skånes Konsth. S. 586); Bösarp i Skaane, 1521 (sst. S. 588). Ogsaa denne Støber synes at have været ualmindelig dygtig, navnlig skal Klokken i Opmanne være særlig stor og skøn.

27. *Toer Klostestepere*. 1514. St. Bendskirke i Ringsted (Reiersen: St. Bendskirke, S. 44).

28. *Georgius Wagheouens*. 1515—1536. St. Olai Kirke i Helsingør, 1515 (A. T. A.); Bonderup i Skaane, 1536 (Brunius: Skånes Konsth. S. 587). Paa den første Klokke, der i Aar er smeltet, fandtes det ovfr. S. 213 nævnte Fabrik-

¹⁾ Reg. o. a. L. VI, Fol. 499—500 jfr. Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre S. 245. Som man ser, er Navnet her paany varieret. Formen her minder noget om, hvad Friis Edvardsen giver fra Slagelse-Klokken: Fasternøwe. — 1697 udgiver en *Fastenaw* en skreven Avis i Kjøbenhavn (Stolpe: Dagspressen IV, S. 29).

mærke; paa den sidste skal Støberen være kaldet Cornelius Waghovens, men muligvis er Cornelius en Fejl læsning.

29. *Michel Dibeler*. 1516—1575. Tranderup paa Ærø, 1516 (Hübertz: Ærø, S. 202); Sandby ved Nakskov, 1567 (D. f. M.); Husum, 1569 (Blom: Krist. IV's Artill. S. 350); Avernakø, 1575 (meddelt af Justitsraad Herbst). Han skal have været Bøssestøber i Flensborg og faaet Bestalling som saadan den 27 Juli 1563 (Blom: anf. Skr. S. 350).

30. *Criste Klocstever*. 1518. Frue Kirke i Aalborg (N. k. S. IV, 741).

31. *Michil Stigemann* (?). 1519. Husie i Skaane (Brunius: Skånes Konsth. S. 587).

32. *Jens Grydestøber*. 1519—1522. Store Raaby i Skaane, 1519 (Brunius: Skånes Konsth. S. 587); Ahlstad i Skaane, 1522 (sst.). Paa den sidstnævnte Klokke kaldes han: »Jens grvdestever af Lvnd»; vi have altsaa her med en skaansk Støber at gjøre.

33. *Gert von Merfeldt*. 1539—1588. Slemminge ved Saxkjøbing, 1545 (Friis: Musse Herred S. 67); Oldensworth i Slesvig, 1548 (D. A. VII, 843); Draaby ved Frederikssund, 1565 (D. f. M.); to Klokker til Kronborg, 1577 (Friis: Bygn'shist., S. 295); Viborg Domkirke, 1588 (Ursin: Viborg, S. 118); Gandløse, sydost f. Frederikssund, 1588 (D. f. M.); Store Fuglede ved Kallundborg, 1588 (D. f. M.); Svallerup ved Kallundborg, 1588 (D. f. M.); Ringe sydvest for Nyborg, 1588 (H. Lerbech: Beskriv. over Ringe Sogn, S. 26). — Hvis disse Klokker alle ere udgaaede fra den samme Støber, da virker han oprindelig i Flensborg. 1539 nævnes der en »Gerdt geter to Flensborch«, og 1541 skriver Kristian III til »Gert Merfeldt Buchsengiesser zu Flensburg« angaaende Materialet til to halve Kartover, som han skal støbe. Kongen har befalet Johan Rantzau, at han »ufs ehest die nachstenndigen glocken zugestellt werden muchtenn«. 1557 skal han støbe »etlich stuck feldtgeschutz«, men da hans »Buchszenhaus« er styrtet sammen, maa han først forsynes med Træ og andet Materiale til

paany at rejse det. Vi høre i den nærmeste Tid herefter om de Summer, som Mester Gert skal have for Støbningen af de nævnte Kanoner. Snart efter forlægges imidlertid hans Virksomhed — hvis det ikke er en anden Gert von Merfeldt, som nu fremtræder — til Kjøbenhavn. I Maj 1564 faar han Betaling for nogle Piber; han havde støbt til den nye Vandkunst paa Frederiksborg; under 5-Februar 1565 faar han Bestalling som kongelig Bøsestøber (i Kjøbenhavn?), 1568 beordres Borgermester Knud Pedersen i Kjøbenhavn til at betale ham 100 Dlr., og 1577 leverer Gert Bøsestøber »i Kjøbenhavn« nogle Haner til en Helsingørsk Vandledning. 1577 faa hans Svende 6 Dlr. i Drikkepenge ved Støbningen af de to Klokker, som støbtes af den store *Maria Lavra* i Lund, 1581 optræder han som Grundejer udenfor Kjøbenhavns Nørreport, og i 1582 faar han 200 Dlr. af Frederik II som Hjælp ved Betalingen af en Gaard i Kjøbenhavn, som han havde købt sig.

Hadde hans Virksomhed i Flensborg været betydelig, var den det ogsaa i Kjøbenhavn. Han bruges, som man ser, atter og atter. 1581 skrives til ham, at Peter Reedtz har ladet to revnede klokker nedtage paa Antvorskov og ønsker at faa dem ombyttede med to hele af dem, som han havde faaet til Omstøbning; 1584 paalægges det ham at gjøre en Kumme til et Springvand paa Kronborg, »saa megin meszing, som hand ther till behöffuer«, skal blive leveret ham, Kummen skal være »paa thett Konstligst vdi form och lenge, som thette fortegnit er«; 1587 er der Tale om, at han skal støbe 15 Kanoner, »huertt thill Siuff Schip-pundt«, der skulde kjøbes Kobber til dem for 3200 Rd., men Frederik II lader det dog bero »thill videre beskedt«, og Grunden hertil kan muligvis søges i, at der umiddelbart forud ved en afholdt Prøve var sprunget en af Mester Gert støbt Kanon. — Den 20 November 1587 skriver Frederik II til Christopher Valkendorf: »Vij haffuer aff Eders schriffuelsze fast vgierne fornummitt, att wor Bøsestøber Mester Gierdt Van Merfeldt er med Døden Affgangen,

Hans Siell Gud benaade«. Han er altsaa død, men desuagtet have vi, som ovenfor meddelt, endog 4 Klokker fra 1588 med hans Navn. Skulde der være en anden (eller tredje) Gert von Merfeldt?¹⁾

Hermed er vi imidlertid endnu ikke ganske færdige med ham. 1557 skriver nemlig Kristian III om 6 Stykker Skyts, som han »durch zeigern-meister Gertt Merfelden zu Flensborg giessen lassen«, og -- hvad skal der forstaas ved Zeigernmeister? Til Forklaring heraf kan der gjøres opmærksom paa, at det i et Brev fra 1536 hedder: »ymb seigers 4«, »ymb seigers 8« i Betydningen Kl. 4, Kl. 8, og at der paa den af Jakob Jode (ovfr. S. 204) til St. Mikkelsskirke i Slagelse støbte lille Klokke, som staar i Forbindelse med Kirkens Ur, findes en Indskrift, der begynder saaledes: »eyn Zeygher klokke byn yk ghenant«. Der er altsaa næppe nogen Tvivl om, at »zeiger« eller »seiger« staar i Forbindelse med, hvad vi nu kalde et Ur eller, som det i ældre Tider hed, et Sejerværk. Imellem Inventariet paa Hald 1541 nævnes »j seierværck med klokken ther tilhører.« Klokkestøberen og Urmageren have ikke været strengt adskilte, og medens vi her paa den ene Side høre Klokke- og Bøsestøber Gert van Merfeldt blive kaldet »zeiger-meister«, der formentlig maa betyde noget Lignende som vort Urmager, høre vi paa den anden Side 1450 om en »urgeter« i Flensborg, et Udtryk, der næppe kan for-

¹⁾ Dipl. Flensb. I, 421; II, 294, 306—7, 591, 680, 701—3, 798—9, 802—3, 810—12, 969; Ny dsk Mag. I, S. 11; Dske Saml. V, 166, 178, 179; Friis: Dske Bygn'shist. S. 211, 295, 324, 326; Friis: Antvorskov, S. 26; Blom: Krist. IV's Artill., S. 145, 163, 177, 183; Kbhvns Dipl. I, 500; Kongebrev af 24 Maj 1568 i Kongerigets Arkiv; Sj. Tegn. XV, Fol. 115, 410—11; XVI, Fol. 232—3, 275—6. — Efter Flensb. Dipl. II, 306 skal Gert von Merfeldt være død 1558, men dette, der meddeles i en Anmærkning, støttes ikke ved nogen Kildehenvisning. Forholder det sig rigtigt, er den københavnske Gert von Merfeldt forskjellig fra den flensborgske. En anden eller tredje Gert Bøsestøber forekommer 1589 paa Akershus (Norske Rigsregistr III, 54, 320 Blom: Krist. IV's Artill. S. 176).

staas, naar man ikke har den til Uret hørende Klokke for Øje¹⁾.

34. *Lavrids Madsen*. 1540—1570. St. Pederskirke i Malmø, 1545 (N. k. S. II, 229)²⁾; Egebjerg ved Nykjøbing p. Sj. (D. f. M.); St. Pederskirke i Slagelse, 1552 (Friis: Slagelse, 63—69; Antikv. Ann. II, 68); Asminderød ved Fredensborg, 1553 (K. S. II, 485); Snese ved Præstø, 1558 (D. f. M.); Graabrødrekirke i Odense, 1562 (Ved. Simonsen: Odense II, 2, S. 129). — Overfor denne Støber er der ingen Tvivl om, hvor han har haft hjemme, han nævnes nemlig i Indskifterne stadig som virkende »i Kjøbenhavn«, ja Klokken i Asminderød (jfr. ovfr. S. 193) giver endda en yderligere Oplysning; der staar nemlig paa den: »Støpt til kiøpinghaffuen af Lavris Matzen, kongel. mayestatis Bøsstøberi Anno m. d. liii«; tydeligere kan det ikke forlanges. Lavrids Madsens Indskifter ere imidlertid alle meget tydelige og tilmed danske; der er derfor i saa Henseende Intet til Hinder for til ham at henhøre en Kanon, hvis danske Indskrift begynder saaledes: »1540 blev jeg støbt i Kjøbenhavn, Kongelig Majestæt og Danmark til Gavn«. 1544 fik han 5 Dlr. af Universitetet for en Klokke, »som henger offuer Collegium«, men denne Klokke synes ikke at have holdt længe, ti 1556 faar han noget over 16 Dlr. »for nyt kober och arbeidt løn til then ny klokke vdi Collegio«. 1545 faar han, da han støber Klokken til St. Pederskirke i Malmø 6 Dlr. for hvert Skpd. Metal, Kirken leverede til den, og 40 Dlr. for hvert Skpd. han

¹⁾ Dipl. Flensb. II, 751—3, 900; Rørdam: Hist. Kildeskr. I, 201, 202; K. S. I, 532; Erslev og Møllerup: Dske Kancelliregistr. 1535—1550, S. 209. — Der er tidligere fremsat den Mening, at Sejerværk stod i Forblindelse med det tyske *zeigen*, saaledes at det betød et Værk, der ved »Visere« angav Tiden (Opfindelsernes Bog VII, S. 288), der er imidlertid nok saa god Grund til at tænke paa det nordiske *siga* at bevæge sig nedad ved egen Vægt, synke; afledt heraf passer Ordet til saavel Vand- og Sandure (Timeglas) som Ure, der bevæges ved Lodder.

²⁾ Friberg: Malmø, 1842, S. 221 sætter Aaret til 1549.

selv leverede; den vejede i Alt 13 Skpd. 7 Lpd. 1 Pd. 1555 hedder det i et Brev fra Befalingsmanden paa Kjøbenhavns Slot Peder Godske til Kristian III: »och somm etthers kong. matt. schriiffuer meg tiill, at ieg schall lade støbe the meste feltslanger, helle Slanger, halffue Slanger och dubbelte Falckonether, som mand kunde mest affstedt komme, huilckett Jeg haffuer Strax bestellet och epther ethers naadis schriiffuelsze befallett mesther lauritz bøssestøber och antuordett hannum the sckabluner paa lodenne, som ethers naadis Arckelimesther fick meg, och hand haffuer sagdt seg at welle strax giörre the forme, ther tiill schall bruges, og beflitte seg ther mett epther etthers kong. matt.'s welge«.

Lavrids Madsen har utvivlsomt haft en god Forretning, og han synes da ogsaa at have været en rig Mand. Han ejede flere Ejendomme i den vestlige Del af Byen, paa Vestergade og i Larsbjørnstræde, og saa var han desuden Raadmand, Oldemand for de Fattiges Forstandere og Kirkeværge ved Fruekirke. Det sidstnævnte Hverv gav ham en hel Del at gjøre med Ordningen af Kjøbenhavns Kirkegaardsforhold, hvorom han har efterladt interessante Optegnelser. Han døde 1570, og underligt er det nu sex Aar efter at læse i et kongeligt Brev, »at hand stoed tilbage med hans regenschaff for huis kober, tin och andet, som hand boede udj hoybaarne førstis wor kiere herre faders salig och hoylofflig ihukomelses tiid, saa well som och siiden wij ere komen til regimentet, haffuer anamet och forarbeydet«. Noget galt maa der vistnok have været, ti den Afdødes samtlige »gaarde, boer och eyendomme« forordnedes beslaglagte, indtil hans Arvinger havde gjort klart Regnskab ¹⁾).

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, 277, 349, 350, 408, 410—11, 429, 433, 441, 444—6, 497, 505, 537—8; II, 309, 313, 371—2, 779; IV, 545, 583—4, 620; Dsk Mag. 3 R. VI, S. 16, 18, 263, 264, 271; Ny kirkeh. Sml. I, S. 18, 382—7; II, 229; Dske Saml. III, S. 81; Origines Hafn.

Vi have nu stødt paa ikke faa Klokke- og Bøsestøbere, som muligvis eller afgjort have haft deres Virksomhed i Kjøbenhavn, nemlig Hans Jensen (1500—1509), Johannes Fastenove (1511—1521), Mester Fadder (1523—1539), Laurids Madsen (1540—1570) og Gert von Merfeldt eller Gert Bøsestøber (1564?—1587). I omtrent et Aarhundrede har Støbning af store Gjenstande uafbrudt haft hjemme i Kjøbenhavn, og det kunde derfor ikke være uden Interesse at undersøge, hvorvidt der her har været et særlig indrettet Støberi, som de nævnte Støbere efter hinanden have brugt.

Indtil det 16de Aarhundrede var det større Skyts, der brugtes, væsentlig smeddet Jernskyts, og Støbningen af Klokker stod, som tidligere udviklet, muligvis i Forbindelse med Klostrene, men da opimod det 16de Aarhundrede støbt Metalskyts begyndte at hævde sig en bestandig større Plads, er det naturligt, at Regeringen anskaffede sig Bøsestøbere, der da efterhaanden, ogsaa ganske naturligt, tillige bleve Klokkestøbere, saa meget mere som Klostrene omtrent samtidig forsvandt. Den sidste, naturligvis katolske Støber, der udelukkende tilvirker Klokker, er den ovenfor nævnte Johannes Fastenove, men umiddelbart efter ham følger den af den verdslige Regering højt ansete Mester Fadder, som kun vides at have beskæftiget sig med at støbe Skyts. Først Lavrids Madsen og Gert von Merfeldt støbe baade Klokker og Kanoner. Om et særligt Statsstøberi kan der herefter formentlig først være Tale under Mester Fadder, og vi høre da ogsaa, at der i Kristiern II's Navn skjænkes ham en Gaard paa Vestergade, en Gave, som Frederik I stadfæster, og vi høre yderligere, at Laurids Madsen støber i »kongelig mayestatis bøsstøberi». Dette har imidlertid næppe været i Gaarden paa Vestergade, men muligvis

S. 390; Rørdam: Univ.'s Hist. I, S. 120, 178; II, 57, 723, 731; IV, 146—56, 201—2, 211—13; O. Nielsen: Kbhvns Hist III, 224—5; Blom: Kristian IV's Artill. S. 145, 155, 163.

snarere i det tidligere St. Klaræ Kloster, ti det hedder, at dette blev »omskiftet til tvende Slags Brug, nemlig den ene Del til et Gjethus eller Stykke- og Klokkestøberi, den anden halve Del til en kongelig Mynt«¹⁾. Denne Meddelelse er imidlertid næppe aldeles korrekt.

Det er ganske sikkert, at St. Klaræ Kloster udbyttedes af den verdslige Magt strax ved Reformationen. 1532 giver Frederik I Albert Ravensberg en Gaard ved dette Kloster, som Søstrene havde forladt, »samme gaardt och grundt schall were kommen fran wore forfeddere, framfarne konninger vti Danmarck«. 1570 tales der dernæst om nogle Boder, som Myntmesteren Povl Fechtcl har bygget »wed Clare kircke«, og som støde op til »mueren till Myntergaarden«, ja 1577 om »Clare Mynthermur«²⁾. Der er saaledes ingen Tvivl om, at noget af Klosterets Grund blev benyttet til en Mynt, men om noget Bøsestøberi høre vi Intet, hvorimod det tør betragtes som sikkert, at Klaræ Kirke vedblivende blev bevaret. Det Støberi, som Laurids Madsen arbejdede i, maa derfor søges andensteds, og hvor det skal søges, fremgaar formentlig af Frederik II.s Hof-Mandtal og Spiseordning af 1564, hvori der tales om den Fetalie, som »Bøsestøberne i S. Pederskirke« oppebar, et Fingerpeg, som støttes af Universitetets Regnskaber for 1554—55, hvori der findes som Udgiftspost 5 Mrk. til »Jens Otzing smedtt wedt sancte Peders kyrke for hengsler«³⁾.

Det er i St. Pederskirke, at vi skulle søge kgl. Majestæts Bøsestøberi, og nu høre vi da ogsaa, at Gudstjenesten i denne Kirke blev afskaffet, efter at Kristian III 1536 havde indtaget Kjøbenhavn, Menigheden blev væsentlig lagt

¹⁾ Pontoppidan: Origines Hafn., 1760, S. 293, jfr. Wolff: Encomion, S. 374; Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre S. 289—90, jfr. 228—9.

²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 380; II, S. 333, 379; O. Nielsen: Kbhvns Hist. IV, S. 80 fig.

³⁾ Nyt dsk Mag. V, S. 66; Dsk Mag. 3 R., VI, S. 255.

til Frue Kirkes Sogn¹⁾. Kirken var altsaa ledig og benyttedes nu til Bøsse- og Klokkestøberi indtil 1586. Det tør nemlig ikke antages, at denne Brug allerede ophørte 1575¹⁾. Det er nok sandt, at Frederik II i 1574 tænkte paa at sætte Kirken i Stand igjen²⁾, men denne Tanke blev næppe udført. Naar han 1575 bestemmer Lønnen for en tysk Prædikant, som skal gjøre Tjeneste ved »thend ny kircke, som wij haffue laditt tilfj«, og kalder en Kirkesanger til den samme Kirke, da er denne Kirke nemlig ikke St. Petri, men den ovenfor nævnte St. Klaræ Kirke. Af Rentemester-Regnskaberne for 1583 og 1584 fremgaar det, at Hr. Ouenius (Laurentii) og Johannes Homann ere tyske Præster udi St. Klaræ, ligesom at Theofilus Neouinus er Kirkesanger ved samme Kirke, og det er just den Mand, som ansattes 1575. 1585 tager man imidlertid for Alvor fat paa at istandsætte St. Petrikirke. I Rentemester-regnskaberne for dette og det følgende Aar figurerer der atter og atter Summer, som udbetales Bygmesteren Hans von Stenvinkel for at renovere Kirken, »at der kan holdes Tjeneste udi Guds Ord som i de andre Sognekirker her i Byen«, men til Gjengjæld opføres der 1586 19,000 Mursten »til St. Claræ Behov, som nu er forordnet til kgl. Majestæts Bøssesløbers Hus«³⁾. Paa denne Tid flyttes Bøssesløberiet altsaa fra St. Petri til St. Klaræ, og nu er det her i henvend 50 Aar. St. Klaræ Kloster omfattede omtrent den Strækning, der nu begrænses af Gammel mønt, Møntergade

¹⁾ Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, S. 228—229; H. W. Boldt: Nachrichten von St. Petri Kirke, 1875, S. 11, jfr. dog O. Nielsen: Kbhvns Hist. I, S. 158; IV, S. 85.

²⁾ Sj. Tegn. XII, Fol. 251 (Boldt citerer anf. St. S. 11 urigtigt Sj. Reg.); jfr. at det imellem 1574 og 1580 befales, at St. Ibs Kirkeklokker skulle føres til »thend nye tydske kiercke« i Kjøbenhavn, Noget, som dog kun delvis sker: Sj. Reg. XI, Fol. 100; Løffler: Stiftsldsbykirker, S. 17; Kbhvns Dipl. IV. S. 637—8.

³⁾ Kbhvns Dipl. II, 348—9; 349—50, jfr. 449—50 og IV, 720; Medd. fra Rentek. Ark. 1873—76, S. 199, 200; N. k. S. III, 143. Optegnelserne fra Rentemesterregnskaberne skylder jeg Hr. R. Mejborgs Velvillie.

Gothersgade, Grønnegade og Sværtegade. 1611 skal Støberiet være blevet ombygget, men desuagtet blev det snart flyttet. Omtrent 1630 blev St. Klaræ Kirke nedrevet, og Gjethuset blev nu forlagt til Pilestræde (nuvær. Nr. 40—48), hvor det var i omtr. 40 Aar; endnu 1668 tales om kgl. Majestæts Gjethus og Plads i Pilestræde¹⁾. — Vi vende her-efter tilbage til Klokkestøber-Fortegnelsen.

35. *Henrich Tram* (?). 1547—1573. Heinsvig, Slavs Herred, 1547 (D. f. M.); Nørup ved Vejle, 1549 (D. A. V, 991); Rolfsted vest for Nyborg, 1573 (Bendz: Rønninge og Rolfsted Sogne, S. 147). Han kaldes paa den næstsidste

¹⁾ Vaupell: Den dske Hærs Hist. jfr. Blom: Krist. IV's Artill., S. 145. O. Nielsen: Kbhvn III, S. 344, V, S. 82—83; Kbhvns Dipl. II, 833 jfr. I, 757, 769; III, 163, 196, 212, 216, 325. — I Forbindelse med de ovenfor givne Meddelelser om det kgl. Bøsse-støberi skal der her gjøres opmærksom paa, at der 1549 forekommer et andet Støberi i Kjøbenhavn. I det nævnte Aar paa-lægges det Befalingsmanden paa Kjøbenhavns Slot Peter Godske, at han »vdj ko. mats smelte-kammer offuer portthen« skal lade den inderste Smelteovn nedbryde og lade Skorstenen istandsætte, men derimod ikke røre den anden Ovn, »som staar i thett yderste kammer« (Dsk Mag. 4 R., IV, S. 86). Under Kristian IV synes Smelte-kammeret at være blevet til et Smeltehus, der dog stadig ligger ved Slottet (Kbhvns Dipl. V, S. 315—6, 317); i Februar 1648 sættes Jørgen Prydtz til Tilsynshavende ved det (Kbhvns Dipl. III, 294, jfr. Sj. Tegn. XXIX Fol. 303, 309). I Oktober Aaret før synes der at være foretaget en Udvidelse i det; der kom nemlig paa den Tid en Jernplade fra Norge til dets Smelteovn, og Smeden paa Bremerholm blev beordret til at gjøre en Dør til Ovnen, men siger Kristian IV, Døren skal være saadan, »at det icke fornøden er den huer 8 eller 14 dags dag at omgiøre« (Sj. Tegn. XXIX, Fol. 267—8). Smelte-kammeret og Smeltehuset har formentlig staaet i Forbindelse med Møntarbejdet. 1610 tales der om det nye »Geethuss wed Møndten«, der muligvis er det samme som det ovenfor nævnte Smeltehus (Frits: Dsk Bygn'hist., S. 23, 203—4, jfr. 253—4). — Naar Jørgen Prydtz i Registret til Kbhvns Dipl. gjøres til Et med Guldsmeden af samme Navn, er dette muligvis ikke rigtigt, denne sidste er maaske død allerede 1618 (Nyerup: Krist. IV's Rejsekal. S. 15, 35, jfr. Kbhvns Dipl. I, 620). — Omtrent 1700 nævnes en Smeltehytte i Amalienborgs Have (P. Brock: Rosenborg II, S. 11).

»Mester Henrich Tram«, men nævnes ikke udtrykkelig som Støber paa nogen af Klokkerne.

36. *Peter Lavridsen.* (?). 1553—1586. Gudum sydost for Lemvig, 1553 (D. f. M.); Mygdal nordost f. Hjørring, 1560 (D. f. M.); Sindal øst for Hjørring, 1566 (D. f. M.); Torslev i Øster Hanherred, 1570 (D. f. M.); Lodbjerg nord for Aggerkanal, 1578 (D. f. M.); Rubjerg vest f. Hjørring, 1582 (?) (D. f. M.); Tornby nord f. Hjørring, 1586 (D. f. M.). Støberens Navn staar ikke paa alle disse Klokker, og hvor det forekommer, staar der ikke, at det betegner Støberen; men naar der paa Klokken i Tornby staar »petrus laurentii« ligesom paa Klokken i Lodbjerg »per lavres«, og naar saa tilmed alle Klokkerne bindes sammen ved et og det samme Støbermærke, tør de nok alle henføres til en Peter Lavridsen. Ved det nævnte Støbermærke, der er afbildet ovfr. S. 211, er der imidlertid det at mærke, at dets Bogstaver r og l ikke direkte pege paa Peter Lauridsen, men derimod passe paa den ovfr. S. 243, Nr. 24 nævnte Rasmus Lavsén, under hvem to Klokker fra Lemvig-Kanten ere opførte. Muligvis kan der en Gang blive paavist en Forbindelse mellem Peter Lavridsen og Rasmus Lavsén.

37. *Hans Aldena.* 1561—1565. Varde, 2 Klokker (D. f. M.).

38. *Martin Heurin.* 1562. Skjelskør (Friis Edvardsen: Skjelskør, S. 256). Indskriften er gjengivet saaledes: »Me fit me Martin Heurin amandus fuit facte lan MDLXII«, men den er formentlig næppe læst rigtigt.

39—40. *Hermen og Melcher Grapengeter.* 1566 og 1579. To Klokker i Witzwort i Ejdersted (D. A. VII, 838); de støbte i Husum.

41. *Harmann.* 1579. Kværndrup ved Svenborg (K. S. II, 486, Saml. t. Fyns Hist. VIII, S. 291). Klokken er støbt »dorch M. Harmann P.« M betyder sikkert »Mester«, men hvad P. skal betyde, maa staa hen. Paa Klokken i Kristrup ved Randers staar der, at den 1587 er støbt af M. H. P., hvilket kan sige »Mester Harmann P.«, og paa

Klokken i Korning ved Horsens fra 1594: »Is Godt mit vns, wer kan den wedder vns. M. H. P. M. 1594« (D. A. IV, 280, 404). Disse Klokker høre muligvis sammen.

42. *Borkart Gelbgiesser*. 1585—1613. 1. Sejerslev, Mors, 1585 (D. A. V, 566); 2. Helligaandskirke, Kbhvn, 1589 (Resen: Inscr. Hafn. S. 142); 3. Lellinge ved Kjøge, 1589 (D. f. M.); 4. Hørning ved Randers, 1592 (D. A. IV, 281); 5. Albøge ved Grenaa, 1593 (D. IV, 300); 6. Bjeverskov ved Kjøge, 1593 (D. f. M.); 7. Roskilde Domkirke, 1594 (Friis: Rosk. Domk. S. 200); 8. Odder syd f. Aarhus, 1594 (D. A. IV, 245); 9. Vejlbj ved Grenaa, 1595 (D. f. M.); 10. St. Jørgenskirke ved Roskilde, 1597 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 19); 11. Tysk Kirke i Helsingør, 1598 (Marm. Dan. I, 135); 12. Sjællands Odde, 1599 (H. F. X, App. Sjæll. S. 69); 13. Græsted nord f. Hillerød, 1599 (Løffler: anf. St. S. 42); 14. Draaby ved Frederikssund, 1600 (D. f. M.); 15. Nørup ved Vejle, 1600 (D. A. V, 991); 16. Raklev ved Kallundborg, 1601 (D. f. M.); 17. Egebjerg syd for Nykjøb. p. Sj., 1601 (D. f. M.); 18. Vollerslev ved Kjøge, 1601 (H. F. X, App. Sj. S. 79); 19. Beldringe ved Præstø, 1603 (D. f. M.); 20. Højby ved Nykj. p. Sj., 1603 (Antikv. Ann. II, 275); 21. Vig sydv. f. Nykj. p. Sj. 1605 (D. f. M.); 22. Store Fuglede ved Kallundborg, 1606 (D. f. M.); 23. Skuldelev sydv. f. Frederikssund, 1608 (D. f. M.); 24. Tømmerup ved Kallundborg, 1608 (D. f. M.); 25. Everdrup nordv. f. Præstø, 1608 (D. f. M.); 26. Sejerslev, Mors 1608 (D. f. M.); 27. Snesere ved Præstø, 1609 (D. f. M.); 28. Magleby paa Langeland, 1611 (D. f. M.); 29. Fruekirke, Kbhvn, 1611 (Resen: Inscr. Hafn. S. 115); 30. Holbæk, 1611 (Friis: Holbæk, S. 22); 31. Flakkebjerg ved Skjelskør, 1611 (Beyer: Egitslevmagle Sogn, S. 180); 32. Ølsted ved Horsens, 1611 (D. A. IV, 141); 33. Stenderup ved Horsens, 1611 (D. A. IV, 142); 34. Frederiksborg Slot, 1613 (Rasbech: Frborg, S. 101); 35. Nikolajkirke, Kbhvn, 1657? (Resen: Inscr. Hafn., S. 181). — At dette sidste Aarstal er galt, er utvivlsomt, men da det ikke kan oplyses, hvilket Tal der skal

sættes i Stedet, er det her blevet staaende. Aarstallet paa Klokken Nr. 31 er fra 1511 rettet til 1611. Mærkes skal det endelig, at Klokken Nr. 11 i Helsingørs Beskrivelse af L. Boesen (1757, S. 157) sættes til 1578¹⁾, men da den er skjænket af Frederik II og senere omstøbt af Borkart Gelbgiesser, er 1598 formentlig det rette Aar.

Det er, som vi se, et ganske betydeligt Antal Klokker, som Borkart Gelbgiesser har støbt, 35 i 30 Aar, hans Produktivitet i saa Henseende nærmer sig Johannes Fastenoves; fra denne kjende vi 24 Klokker, støbte i 11 Aar. Og ligesom Fastenoves Klokker berømmes for Skjønhed, saaledes have muligvis ogsaa nogle af Mester Borkarts været Pragtstykker. Paa Klokken fra Sjællands Odde (Nr. 12) er der støbt et Vaaben, en Pelikan med sine Unger og endelig Kristus paa Korset med knælende Figurer foran. Fuglen (en Pelikan), der hakker i sit eget Bryst og har en Rede med 3 Unger i ved sig, ses ogsaa paa Klokken i Everdrup (Nr. 25) og paa Klokken i Snese (Nr. 27). Der kan herefter maaske være Tale om at betragte denne allegoriske Fremstilling af opofrende Kjærlighed som Borkart Gelbgiessers Støbermærke, hvorved dog maa bemærkes, at paa de samme to Klokker ses en Dobbeltørn, og denne kunde altsaa ogsaa betragtes som hans Støbermærke. Herom vide vi dog endnu Intet med Bestemthed. Dobbeltørnen findes ogsaa paa Klokken Nr. 24 i Tømmerup (H. F. X, App. Sj. S. 30).

Mester Borkart gjorde imidlertid Andet end Klokker. I et Inventarium fra Frederiksborg Slot 1650 nævnes en stor Messing Lysekrone, »som Mester Borckardt i Kiøbenhaffn schall haffue giort«; den havde i Alt 15 Arme og var smykket med Skjoldbærere og basunerende Engle²⁾. Først og fremmest støbte han imidlertid Kanoner. Kristian IV lod ham støbe de to Feltslanger, som han 1607 sendte

¹⁾ Se om den tyske Kirke i Helsingør i N. k. S. III, S. 163.

²⁾ Dske Saml. II, 140.

sin Svoger Jakob I som Gave, og som vare »paa det skjønneste udstafferede«. Et af de saakaldte 12 Apostelstykker meddeler i sin Indskrift, at den er støbt i Aaret 1600 af Borkart Gelbgiesser, og da Kristian IV for Alvor brød med de gamle Slangekonstruktioner og i 1603 besluttede, at der skulde støbes ikke mindre end 100 Kanoner af en, som det senere viste sig, velvalgt Konstruktion, blev Halvdelen bestilt hos Mester Borkart; den anden Halvdel gjordes i Helsingørs Stykkestøberi under *Hans Wolff Entfelder*. Paa enhver af dem sattes et Reliefbillede af en af de gamle danske Konger (fra Kong Dan) med en af Professor J. J. Venusinus affattet latinsk Indskrift¹⁾.

Som det sikkert tør antages, boede Mester Borkart ved sit Støberi i den saakaldte Møntgaard²⁾; men mærkeligt nok er der nogen Vanskelighed ved at bestemme hans Navn. Da han er navngiven paa saa mange Klokker og saa mange Kanoner, skulde man tro, at det var den letteste Ting af Verden at fastslaa hans Navn; der staar paa dem saa tydeligt, som det vel kan ønskes, Borchart Gelgisser, Borchard Gellegether eller Lign., paa Latin Burchardus Ærifusor. I Regelen er Indskriften paa Tysk: »Borchart Gellgieter goss mich«, og man er derfor tilbøjelig til al mene, at Mester Borkart har været af tysk Udspring; men da det af Rentemesterregnskaber er oplyst, at han førte Efternavnet *Jensen*, er denne Mening bleven rokket. Muligvis er den dog rigtig, ti det er et Spørgsmaal, om Borkart Jensen har været hans hele Navn, muligvis har han heddet *Borkart Jensen Quelkmeyer*. En kongelig Stykkestøber Borkvart Quelkmeyer begravnes nemlig den 25 Avgust 1613

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill. S. 175, 207, 208, 210, 212, 225, 268, 269; Gl. dsk. Metalskyts, Pl. VIII, XV; Katal. over den hist. Vaabensaml., 1877, S. 13—14; K. S. 3 R. I, 262—3. En Afbildning af en af Borkart Gelbgiessers »danske Konger« (Erik Ejegod) findes i Illustr. Tid. 1872—73 (S. 370) Nr. 719. Den er opflasket 1873 i Kjøge Bugt.

²⁾ Kbhvns Dipl. IV, S. 717.

i Nikolaj Kirke¹⁾. Er den her fremsatte Gisning rigtig, blive de to Støbere, vi nedenfor komme til, Hartvig Qvillichmeyer (Nr. 50) og Rolf Borkartsen (Nr. 54), muligvis Mester Borkarts henholdsvis Broder og Søn.

43. *Morten Koler* (?). 1588. Jyllinge ved Roskildesfjord (H. F. X, App. Sj., S. 13—14). Indskriften er: »Mester Morten Koler. Anno domini 1588«. Det er alt-saa tvivlsomt, om Navnet er et Støbernavn.

44. *Michel Westphal*. 1590—1649. Brejninge paa Taasinge, 1590 (D. f. M.); Kjettinge ved Nysted, 1591 (D. f. M.); Sædinge ved Rødby, 1595 (D. f. M.); Thoreby ved Saxkjøbing, 1595 (Friis: Musse Herred, S. 116); Fuglse syd f. Mariibo, 1633 (D. f. M.); Arninge ved Nakskov, 1645 (D. f. M.); Slemminge ved Saxkjøbing, 1649 (Friis: Musse H. S. 67). — Paa Klokken i Brejninge kaldes Støberen »von Rostock«; muligvis har han haft sin Virksomhed der og ikke her i Landet.

45. *Jens Rasmussen*. 1591. Mesing ved Skanderborg (D. A. IV, 194).

46. *Melchior Lucas*. 1592—1599. Westerhever i Ejdersted, 1592 (D. A. VII, 860); Brøns syd f. Ribe, 1594 (D. f. M.); Thorstrup ved Varde, 1599 (D. A. V, 737); Stormklokke i Ribe Domk. 1599 (Terpager: Inscr. Rip. S. 115). Paa den sidste, der forøvrigt er støbt af ham i Ribe i den tidligere katolske Bispegaard²⁾, nævnes han som »Klockengeter tho Husum«, og de øvrige Klokker ere da ogsaa støbte hos ham i Husum. — Som vi senere skulle se, forekommer der en Række Støbere i Husum, hvor der vistnok har været et ganske anseligt gennem Tiderne fortsat Støberi. Husum, kan det mærkes, har i det Hele været en paa Industriens Omraade virksom By. Den har sikkert staaet Datidens ikke lidet udviklede Billedskæreri nær, den store Mester Hans Brüggemann, der dør

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill., S. 38; Personalhist. Tidsskr. I, 218.

²⁾ J. Helms: Ribe Domk. S. 146.

før 1547, skal være født i Husum, og 1597 kalder Henrik Rantzov Byen for rig og velbygget og udtaler, at den talte mange Indbyggere og derimellem en Række dygtige Kunstnere (artifices)¹⁾.

47. *Jens Hansen*. 1597. St. Knudskirke i Odense (Vedel Simonsen: Odense III, S. 64). »Jens Hansen i Søby støbte mig« er en af Linierne i Indskriftens Rim, men hvilket Søby menes der; der er flere Sognebyer af dette Navn i Danmark.

48. *Adam Nielsen*. 1601—1616. Hvejsel ved Vejle, 1601 (D. A. V, 980); Agersborg, Øster Hanherred, 1601 (D. f. M.); Stormklokke i Kolding, 1613, og Bønklokke i Kolding, 1 15 (D. A. V, 896; Fyhn: Kolding, S. 75); Sjørlev mellem Viborg og Silkeborg, 1616 (D. A. IV, 482). Alle disse Klokker ere støbte hos ham i Kolding²⁾.

49. *Hans Pop*. 1608—1660 (?). Ny Sogn paa Holmsland ved Ringkjøbing, 1608 (D. A. V, 841). Danske Atlas gjør Navnet til Hans Siop, men dette er naturligvis urigtigt. Hans Pop er en kjøbenhavnsk Støber, der ejer et Hus i Pilestræde. 1634 skriver Kristian IV, at »Rodtgytteren, som boer udi Piile Stræde ued Naffn hanss poppe, skall støbe 300 riinge vdaff kobber, huortill hannem skall forskaffis kobber vdaff Artoleriid«. Paa Kjøbenhavns Slot fandtes forskellige Ting, som han havde gjort, og han havde yderligere det »Rothgiesser-Arbejde« som behøvedes ved Flaaden og paa Bremerholm. 1660 nævnes han som afdød. Han kan være Søn af den Rustmester Barbart Popp, som nævnes 1586, og som hans Børn kunne tænkes den

¹⁾ K. S. 3 R. I, S. 5 flg.; Westphalen: Monumenta I, S. 56.

²⁾ Sj. Reg. XVIII, Fol. 92—93 nævner en *Niels Klokkestøber* i Sørbymagle, der den 7 Februar 1626 ved Antvorskov Birketing var dømt til at bøde sine 3 Mark for Sigtelser mod en Henning Christensen, men om denne Niels Klokkestøber staar i nogen Forbindelse med den her nævnte Adam Nielsen, kan ikke paavises.

Cort Popp Rothgiesser, som 1668 bor i Pilestræde, samt de to Smede Claus og Henrik Popp, som forekomme 1689¹⁾.

50. *Hartvig Qvillichmeyer*. 1615—1619. Snodstrup ved Frederikssund, 1615 (D. f. M.); Ulstrup paa Refsnæs, 1615 (D. f. M.); Gjørslev ved Kjøge, 1615 (D. f. M.); Everdrup nord f. Præstø, 1615 (D. f. M.); Gadstrup mellem Roskilde og Kjøge, 1616 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 30); Grevinge ved Lammefjord, 1616 (H. F. X, App. Sj. S. 68); Jungshoved ved Præstø, 1616 (Repholtz: Stampenborg, S. 97); Mærn ved Præstø, 1617 (D. f. M.); Kallehave, 1618 (D. f. M.); Specieklokken i Frederiksborg Slot, 1618 (Rasbech: Frborg, S. 102—3, 228); Gandløse sydost for Frederikssund, 1619 (D. f. M.). — Denne Støber har virket i Kjøbenhavn. Paa f. Ex. Klokken i Gadstrup staar der: »Gus mich Hartwich Qvellichmeier zv Kopenhagen«, og under 3 April 1618 skriver Kristian IV i sin Kalender: »Blev den store Timeklokke, som er til Fredr. støbt i Københ. Forærede jeg Gethersvennene 4 Rosen«²⁾). Det er utvivlsomt »Specieklokken«, hvis Støbning her omtales, og denne Klokke fortjente nok, at Kristian IV overværede dens Tilblivelse, ti den var af en ganske ejendommelig Beskaffenhed. Den var fladtrykt, var uden Knevl og hang ubevægelig; den brugtes alene som Slagklokke til at repertere Slotsurets Fuldtslag og havde »en overordentlig dejlig Klang«. Fuldtslaget blev slaaet dobbelt, paa to forskellige Klokker, men af disse var Specieklokken den væsentligste. Den havde sit Navn af 30 større og mindre Sølvmonter og Skuepenge fra Kristian IV's Regeringstiltrædelse og første Regeringsaar, de vare indsatte i dens nederste Rand³⁾.

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, 757, 796; II, 427, 833; III, 80, 718; Bricka og Fridericia: Krist. IV's Rreve, 1632—35, S. 75; Friis: Dsk Bygn'shistori. S. 73; Sj. Reg. XXIV, Fol. 545.

²⁾ R. Nyerup: Krist. IV's Kalender S. 19.

³⁾ Rasbech: Frederiksborg Slot, S. 102—3, 228; Thurah: Den dske Vitruvius II, S. 53—55; Friis: Dske Bygn'shist. S. 251. — Naar Kristian IV i et Brev, dateret Kronborg den 13 Juli 1618, skriver:

Som under Borkart Gelbgiesser (ovfr. S. 260) antydet, har han muligvis været en Broder til denne, og til Fordel for, at han i alt Fald har staaet ham nær, taler muligvis den Omstændighed, at Dobbeltørnen, som fandtes paa nogle af Borkart Gelbgiessers Klokker (som Mærke?) gjenfindes paa i alt Fald en af Hartvig Qvillichmeyers, nemlig den i Jungshoved ved Præstø (D. f. M.).

Naar der i Kronborg Kobbermøllens Regnskab under 20 Januar 1619 føres c. 41 Skpd. Rukobber til Udgift til »Mester Hartvig, Rothgieter i Kjøbenhavn«¹⁾, se vi heraf at han maa have forestaaet betydelige Arbejder, og der er forsaavidt Intet til Hinder for at tænke sig ham i Spidsen for det kjøbenhavnske Støberi efter hans Broders (?), Borkart Jensen Qvillichmeyers Død i 1613 (ovfr. S. 259)²⁾. Det Eneste, der taler imod, at han har forestaaet Kjøbenhavns Gjethus, er den Omstændighed, at der ikke hidtil er paavist nogen Kanon med hans Navn, men dette kan muligvis være en Tilfældighed, ti efter Bremerholms Smedies Regnskab modtager han under 22 Maj 1619 30 lange Jernskinner til en stor Form paa »Gietteriet«, hvorved formentlig maa forstaas det kgl. Bøsserstøberi. Af det samme Regnskab ses det, at han har haft Noget at gjøre paa den i Støberiets Nærhed liggende Mønt, ti den 4 Maj 1619 kaldes han i det »Mester Hartvig, Rottgieter paa Mønten«³⁾.

51. *Peter Melchior*. 1616—1632. Slesvig, 1616 (D. A. VII, 622); Sønderho paa Fanø, 1625 (D. f. M.); Ulderup i Sundeved, 1632 (K. S. II, 486—7). Paa den sidstnævnte Klokke, der som ovfr. S. 193 nævnt oprindelig er støbt i Lidt paa Nordstrand, kaldes Støberen Peter Melchiorsen,

•med klockestøberen Er aldt ygaar giordt klaardt« (Molbech: Krist. IV's Breve I, S. 59) er det naturligvis tvivlsomt, om der herved sigtes til Hartvig Qvillichmeyer og Specieklokkens Ophængning.

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill. S. 175.

²⁾ Qvelkmeyer og Qvillichmeyer er det samme Navn; paa Klokken i Grevinge kaldes Støberen »Hartvich Qvellchsen Meyer«.

³⁾ Geh. Ark. Aflev. fra Marineministeriet, Pakke 683.

han kan altsaa være en Søn af den ovenfor som Nr. 44 nævnte Melchior Lucas i Husum, saa meget mere som Klokken i Slesvig er støbt »til Husum«. Naar Formen Melchior her er valgt istedenfor Melchiorsen, er det, fordi vi nedenfor træffe baade en Baltasar Melchior og en Rudolf Melchior.

52. *Hans Kemmer*. 1616—1636. Ørum ved Grenaa, 1616 (Blom: Krist. IV's Artill. S. 176); Jyllinge ved Roskilde-fjord, 1629 (H. F. X, App. Sj. S. 13—14); Helsingør ved Hillerød, 1610 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 41); Asdal nord f. Hjørring, 1627 (D. f. M.); St. Olai kirke i Helsingør, 1631 (Boesen: Helsingør, S. 132—3); St. Petri kirke, Kbhvn, 1631 (Resen: Inscr. Hafn. S. 235); Halmstad u. A. (Bexell: Hallands Hist. II, 394). — Paa Klokken i Jyllinge staar der: »Hans Kemmer me fecit y Helschenøer«, og alle de andre Klokker ere støbte sammesteds, ti Hans Kemmer var Stykkestøber i Gjethuset ved Kronborg. Kristian IV's umaadelige Virkelyst krævede et Gjethus til foruden det kjøbenhavnske; han fik det i Helsingør, og den første Støber her blev *Hans Wolff Entfelder*, som under 18 Marts 1601 beskikkedes til »roetgiether medt støcker och andit at støbe vdi thedt nye giethuus, som wii vdi wor kiøbsted Helsingør haffuer ladet bølge och opsette«¹⁾. Han virkede til 1615, og hans Eftermand er Hans Kemmer. Som naturligt er, støbte denne et stort Antal Kanoner²⁾, men

¹⁾ Sj. Reg. XIV, Fol. 305, jfr Aarsberetn. fra Geh. Ark. III, Tillæg S. 80. Hans Løn, der bestod i 200 gamle Daler og en sædvanlig Hofklædning om Aaret, skulde regnes fra 5 Maj 1600. Mærkeligt nok træffe vi under 18 April 1604 en ny Bestalling for ham som »Büxenglessen« (Bilag ved Helsingørs Gethus Regnskab 1600—1603). I det samme Regnskab findes for 1601 opført: »Ein stücke mit den Rossen, welches Ihre kong. Maytt. selbaten geformet und auch gegossen«. Kristian IV var, som man ser, for Alvor med i Virksomheden.

²⁾ Gl. dsk Metalskyts, Pl. VII, IX, XIII; Blom: Krist. IV's Artill., S. 176, 194, 197, 199, 200, 206, 207, 214, 218, 219, 227, 228, 229, 230, 269.

desuden leverede han mange andre Ting saaledes som (1632) to smaa Klokker til Sejerværket paa Kronborg, (1634) sex Messing Lysestager¹⁾ o. s. v. Hans sidste større Arbejde har formodentlig været Formene til de Klokker til Kronborg, som Kristian IV bestilte hos ham i Juni 1636 med Opgivelse af den fulde Indskrift, som skulde anbringes paa dem²⁾. Han døde den 7 November 1636³⁾.

53. *Jens Povelsen* (?). 1619. St. Pederskirke i Slagelse (Antikv. Ann. II, 69). Han nævnes ikke udtrykkelig som Støber.

54. *Rolf Borkartsen*. 1619—1633. Kollerup i Vester Hanherred, 1620 (D. A. V, 313); Skibbinge ved Præstø, 1620 (Repholtz: Stampenborg, S. 80); Walkärra, Skaane, 1621 (Sjöborg: Saml. för Nordens fornälsk., II, S. 201); Dybesyd v. f. Lemvig, 1624 (D. f. M.). — Paa Klokken i Kollerup er hans Navn latiniseret til Rudolf Buchardi. Han har formentlig fra 1619 til mindst 1626 forestaaet det kjøbenhavnske Gjethus og i den Tid støbt Kanoner⁴⁾. I December 1619 fik han fra Bremerholms Smedie to store »Døre til Getoufnen oc fire lange Skinner, otte store Sluttebolter«, der tilsammen vejede 2¹/₂ Skpd. 2¹/₂ Lpd. Ligesom Hartvig Qvillichmeyer har han haft Noget at gjøre paa Mønten; i November 1619 fik han fra Bremerholms Smedie 6 lange Murankere »at forbruge i Geet paa Mønten«, i April 1620 »en Udstikker forbedret at bruge paa Mønten« og i December s. A. et stort Bor, »som skal buoris nogen store hiul med

¹⁾ Dske Saml. V, 191—2.

²⁾ Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve, 1636—1640, S. 45—46, 48.

³⁾ L. Boesen: Helsingør, 1757, S. 145.

⁴⁾ Blom: Krist. IV's Artill., S. 38, 175, 220. Naar der i Katalog over den hist. Vaabensaml. (1877) nævnes to Kanoner af ham fra 1623 og 1644 (S. 14), skjuler der sig muligvis heri en Fejltagelse. Kanonen fra 1623; der i 1873 er opflasket i Kjøgebugt, bærer Rolf Borkartsens Navn, men det gjør Kanonen fra 1644 ikke. Kanonen fra 1623 er afbildet i Illustr. Tid. 1872—73 (S. 370) Nr. 719.

paa Mønten¹⁾. Han synes at leve endnu i 1633, og den Guldsmed Borkart Rollufsen, der begravnes den 18 Juni 1652 i Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn²⁾, er muligvis hans Søn; selv var han maaske Søn af den ovfr. S. 260 nævnte Borkart Gelbgiesser.

55. *Felix Fux*. 1626—1637. 1. Øster Egesborg ved Vordingborg, 1626 (D. f. M.); 2. Faarevejle ved Lammefjord, 1627 (D. f. M.); 3. Nikolajkirke, Kbhvn, 1628 (Resen: Inscr. Hafn. S. 182); 4. Søndersted syd f. Holbæk, 1628 (Estrup: Tygestrup S. 91); 5. Onsbjerg paa Samsø, 1628 (D. f. M.); 6. Raklev ved Kallundborg, 1629 (D. f. M.); 7. Ørslev ved Vordingborg, 1630 (D. f. M.); 8. St. Petrikirke, Kbhvn, 1630 (Resen: Inscr. Hafn. S. 235); 9. Rerslev ved Roskilde, 1631 (Løffler: Stiftsldsbyk., S. 25); 10. Krønge ved Rødby, 1631 (D. f. M.); 11. Udby ved Vordingborg, 1631 (D. f. M.); 12. Kirkerup ved Roskilde, 1631 (A. T. A.); 13. Magleby paa Møn, 1632? (Paludan: Møn II, 154); 14. Borre paa Møn, 1632 (sst. II, 154); 15. Søndersted syd f. Holbæk, 1633 (Estrup: Tygestrup, S. 91); 16. Hjembæk mellem Kallundborg og Holbæk, 1634 (H.F., X, App. Sj., S. 75); 17. Humble paa Langeland, 1636 (D. f. M.); 18. Borre paa Møn, 1637 (D. f. M.); 19—20. To Klokker u. A. i Slagslunde sydost f. Frederikssund (D. f. M.). — Til disse 20 Klokker kan muligvis endnu føjes een, Klokken i Bjergager syd for Aarhus angives nemlig støbt 1630 af »Felix Gythe« (D. A. IV, 248). To Støbere paa samme Tid med Navnet Felix tør næppe antages, og er Gythe ikke en ligefrem Fejlæsning for Fuchs — der er det samme Antal Bogstaver i begge Ord — kan det tænkes, at der skulde læses »Geter«, »Gyter« ell. Lign. Paa Rerslev Klokken læses: »Avs den Fever flos ich, Felix Fuchs gos mich«; her staar et »gos« efter Navnet.

Felix Fuchs spiller forøvrigt en i den kjøbenhavnske

1) Geh. Ark. Aflev. fra Marineminist. Pakke 683.

2) Personalhist. Tidsskr. I, S. 204, 215.

Støbehistorie enestaaende Rolle, ti i hans Tid fik Kjøbenhavns Rothgiessere Lavsartikler. Der var, som allerede ovfr. S. 233 fremhævet, »stor v-ordning synderlig med ankommende fremmede suenne«, Rothgiesserne led derunder, og »derfore till saadant at forekomme hafuer den velforfaren Felix Fuchs, mester paa samme handtverch, med sex andre af embedet nemlig Jochim Eillers, Henrich Røese, Hans Pop, Stefen Schreiber, Aske Schopper och Jeronomus Dochler, samtlige rottgieter her sammesteds«, venligen anmodet Borgermester og Raad om i saa Henseende fornødne Lavsartikler, som da ogsaa gaves dem under 15 Juni 1629. Det udtales ved denne Lejlighed, »at paa rottgietter handtverch efter denne tids leylighed her i byen iche till gafn kunde opholdis och signere mere end siuf mestere, som nu i lauet ere«¹⁾. Lavet er altsaa ikke stort, men muligvis er der Bevægelse i dets tekniske Udvikling paa denne Tid; i alt Fald finde vi just i de samme Aar Kristian IV ivrig beskjæftiget med om muligt at faa Oplysning om, hvorledes man støber Skyts i Sverige²⁾.

1630 støber Felix Fux en Helkartov og 1633 to (efter det Ydre at dømme) Pragtkanoner med Stamtræer over de oldenborgske, brandenborgske og brunsvigske Fyrstehuse. Kristian IV skjænkede dem til Anton Günther af Oldenburg, og det er muligvis deres Støbning, der sigtes til, naar Kongen den 22 April 1633 skriver: »Der skall forskickis hen thill Kiøbenhaffn udi Geethusett thill M. Felix Sytten Skippund Klockemalm udaff de Klocker, Som ued Ildebranden forgick paa Croneborgh«. Forøvrigt ere disse Kanoner

¹⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 79. Hans Pop er omtalt ovfr S. 261—2.

²⁾ Molbech: Krist. IV's Breve I, S. 355. — At Rothgiesserne ogsaa kunde bruges til andet end deres almindelige Haandværk, kan bl. A. ses deraf, at der 1689 bestilles Bajonetter til Garden hos Nathanael Kirsten (!) Rothgietter, og det paabydes, at han skal have Lov til at gjøre dem med den af ham antagne Sværdfegersvend uden Forhindring af Sværdfegerlavet eller noget andet Lav (Sj. Tegnelser XLVII, Fol. 78).

efter Kyndiges Dom kun slet støbte, og det endskjøndt de langtfra kunne betragtes som Hastværksarbejde. Den 10 April 1634 spørger Kristian IV, »om Rodtgetteren faahrer fordt med dy heele kaartower, hand haffuer vnder henderne«, og endnu den 16 December s. A. hedder det: »Dy thuende heele kartower, som er giordt med den Oldenborgiske Stamme Paa, Skall Rentemeisterne fortinge med felix fux ganske at gørere ferdig«¹⁾. Denne havde da ogsaa andet Arbejde. I 1633 synes han saaledes at have støbt 16 nye Klokker til Frederiksborgs Sangværk²⁾.

Muligvis er det ogsaa ham, hvem det i 1634 paalægges at gjøre den Lysekrone, som da endnu fattedes paa Salen i Frederiksborg Slot. Den skulde gjøres »proportionabiliter Epther dy, som henger paa sallen«, men, skriver Kongen, »hand skall inted dermed begiinde, førend hand haffuer uiist mig Brettliid, huorepther hand uyll formere corpussit, saa och En udaff Armen med En aff Piiberne, som kommer derpaa«. Kristian IV er her som overalt den virksomme Mand, der vil vide Besked med enhver Detail, saaledes som det paany ses, naar han i 1635 skriver: »M. felix skall med ded første forferdiige thuende klokker, huoraff den største skall uerre uyd En haalff allen och thu tommer, och den anden 4 tommer Riinger. Samme klokker skall forsettes med gaadt Engelsk tiin, saa at dy faar en god Resonans«³⁾. Aaret efter bestilte Kristian IV to Klokker, der skulde til Haderslev, men naar disse ikke synes at være blevne færdige før i Begyndelsen af 1637⁴⁾, er Grunden hertil muligvis den, at Felix Fux maaske blev syg og laa syg i længere Tid. Hvad vi vide, er

¹⁾ Gl. dsk Metalskyts Pl. XIV; Blom: Krist. IV's Artill., S. 175, 182, 193, 195; Dske Saml. V, 192; Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1632—35, S. 111, 257—8, 312; Katal. over den hist. Vaaben-saml. 1877, S. 14. — Kronborg brændte den 24 Septbr. 1629 (Frlis: Dsk Bygn'shist. S. 359).

²⁾ Frlis: Dsk Bygn'shist. S. 252.

³⁾ Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1632—35 S. 313, 327—8.

⁴⁾ Bricka og Fridericia: anf. Skr. 1636—40, S. 50, 93, 111.

dog kun, at han blev begravet den 25. September 1637 i Nikolaj Kirke¹). — I Oktober 1634 havde han faaet Skjøde paa et lille Hus tæt ved Gjethuset²), som den Gang var flyttet fra St. Klarø Kloster til Pilestræde.

56. *Jörgen Jensen*. 1633. Dalby ved Vejle (D. A. IV, 141).

57. *Jürgen Wulff*. 1636. Birket nordost f. Nakskov (D. f. M.).

58. *Baltzer Melchior*. 1636—1663. Brørup nordost f. Ribe, 1636 (D. f. M.); Stavning, syd for Ringkjøbing, 1638 (D. A. V, 748); Slesvig, 1639 (D. A. VII, 622); Hillerslev nord f. Faaborg, 1639 (R. Søkilde og S. Jørgensen: Hillerslev og Østerhæsing, S. 30); Ry ved Silkeborg, 1661 (D. f. M.); Torup i Vester Hanherred, 1661 (D. f. M.); Galtrup, Mors, 1662 (D. f. M.); Viborg Domkirke 1662 (Ursin: Viborg, S. 118); Budolfkirke, Aalborg 1663 (Marm. Dan. II, 240—1; D. A. V, 135). — Paa flere af Klokkerne betegnes Støberen som boende i Flensborg.

59. *Claus von Dam*. 1637—1655. 1. Ødum mellem Randers og Aarhus, 1637 (D. A. IV, 419); 2. Nyker, Bornholm, 1639 (Thurah: Bholm, S. 82); 3. Helligaandskirken, Kbhvn., 1640 (Resen: Inscr. Hafn, S. 141); 4. Marvede ved Næstved, 1640 (K. S. I, 526); 5. Gjesing øst f. Randers, 1641 (D. A. IV, 289); 6. Odby paa Sjællands Odde, 1642 (D. f. M.); 7. Ishøj ved Høje Taastrup, 1642 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 29); 8. Rørby ved Kallundborg, 1643 (D. f. M.); 9. Fruekirke, Kbhvn., 1646 (Inscr. Hafn S. 113); 10. Petrikirke, Kbhvn., 1646 (sst. S. 235); 11. Trinitatiskirke, Kbhvn., 1647 (sst. S. 207); 12. Aarhus Domkirke, 1647 (Hertel: Aar-

¹) Personalhist. Tidsskr. I, S. 204. En Slægtning (Søn?) af Felix Fux træffe vi muligvis i den Gotfred Fux, der 1680 bliver Kongens »Grothemager og Blikslaaer» og 1694 Branddirektør i Kjøbenhavn (Sj. Reg. XXXI, Fol. 539; XXXVIII, Fol. 157). Ovfr. S. 193 er en General Fux, en Udlænding (Tysker?), nævnt, og Kommandanten paa Hammershus, der bevogtede Korfitz Ulfeldt og Leonora Kristine, Generalmajor Adolf Fux, var ogsaa en Udlænding (Tysker?) s. S. Birket Smith: Leonora Kristina II, S. 3 flg.

²) Kbhvns. Dipl. III, 137.

hus Domk. I, 2, S. 61—62); 13. Himlingøje ved Kjøge, 1647 (D. f. M.); 14. Frederiksborg Slot, 1647 (Thurah: Den dsk. Vitruvius II, S. 51); 15-17. 3 Klokker i Grenaa, 1648 (privat Medd.); 18. Petrikirke, Kbhvn., 1649 (Inscr. Hafn. S. 234); 19. Ishøj ved Høje Taastrup, 1649 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 29); 20. Øster Jølby, Mors, 1649 (D. f. M.); 21. Fruekirke, Kbhvn., 1651 (Inscr. Hafn. S. 114); 22. St. Bendskirke, Ringsted, 1651 (Reiersen: St. Bendsk. S. 44); 23. Herfølge ved Kjøge, 1652 (D. f. M.); 24. Svallerup ved Kalundborg, 1654 (D. f. M.); 25. Præstø, 1654 (K. S. II, 96); 26. Nikolaikirke, Kbhvn., 1655 (Inscr. Hafn. S. 181); 27. Aarhus Domk. u. A. (Hertel: Aarhus Domk. I, 2, S. 62).

Paa Klokken i Gjesing (Nr. 5) er Støberens Navn efter D. A. »Niclaus Vambam«, men dette bereder naturligvis ingen Vanskelighed. Anderledes forholder det sig derimod med Klokken fra Frederiksborg Slot, der her er sat til 1647; andensteds gjøres Aarstallet nemlig til 1614, idet der skal have staaet paa Klokken:

Durch das Feuer und Hitz bin ich geflossen
 Meister Claues van Dam hat mich gegossen
 Anno 1614.

Og afgjort synes det at være, at der 1614 er støbt en Klokke til Frederiksborg, men rigtignok ikke i Kjøbenhavn, hvor Claus von Dam virkede. Den 20. December 1614 skriver Kristian IV i sin Almanak: »Blev Timeklokken til Friderichsborrig støbt udi Cronborgs Giethuus«, og en Mand i Helsingør skriver: »1615 den 9de Februar var jeg Tuve Jensen med at drage den store Klokke fra Gitthuset og ud til Frederiksborg ad den ny Vej, som var en Slaaklokke, var der 12 Par Heste for hende siden derfra og til Frederiksborg«¹⁾. 1614 er imidlertid *Hans Wolff Entfelder* Støber i Gjethuset ved Kronborg og ikke Claus von Dam. Denne maa i det Hele henføres til en noget senere Tid. Hans

¹⁾ Rasbech: Frederiksborg S. 101, 226; Rørdam: Arrebos Levnet S. 63—64.

Bestalling som »rodtgieter vdi affgangne Felix Fuchsis sted« er af 17. Maj 1639, men allerede et halvt Aar før maa han have tiltraadt Bestillingen, ti hans Løn løber fra Mortensdag 1638¹⁾. Den eneste Mulighed er da, hvis 1614 er det rette Aarstal, at Claus van Dam som ung Mand undtagelsesvis har forestaaet Støbningen af den her omhandlede Klokke i Kronborg Gjethus. At Udenforstaaende kunde faa Tilladelse til at støbe her, er maaske ikke uden Exempler. 1608 har Nürnbergeren *Peter Hoffmann* muligvis her støbt den Figur (Charitas), som endnu staar paa Gammeltorvs Springvand i Kjøbenhavn. Den 17. December 1608 fik han, der kaldes »Brunnenmacher und Rothgiesser in Helsingør« af Hans Wolff Entfelder 4 Skpd. 2 Lpd. af Kongens Kobber til Støbningen²⁾.

Som Regel sætter Claus von Dam hele sit Navn paa de af ham støbte større Gjenstande, men paa en Del Kanoner findes dog kun et »C. v. D.«, og paa de Granater, han har støbt, findes der formentlig slet intet Mærke³⁾. Paa den Klokke, som han 1646 har støbt til Petrikirke i Kjøbenhavn, findes der imidlertid mere end hans Navn, der er nemlig tilføjet »von Hamburg bürtig«, og det Spørgsmaal, der maa staa ubesvaret hen med Hensyn til f. Ex. Borkart Gelbgiesser og Felix Fux, er herved løst for Claus von Dams Vedkommende; han er tysk af Fødsel. — Efter hans ovennævnte Bestalling bestod hans aarlige Løn i 20 Gylden, en Hofklædning, 2 Øxne, 4 Svin, 4 Faar, 2 Pd. Rug, 2

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 192—3; der synes at have været et Interregnum strax efter Felix Fux's Død i September 1637.

²⁾ Regnsk. f. Gjethuset i Helsingør 1607—1611; Hammermøllens Regnsk. 1607—8. Peter Hoffmann maa have været bosiddende i Helsingør; han nævnes allerede i Regnskaber for 1603 (jfr. Dske. Saml. V, 184). At Caritas-Figuren blev støbt i Helsingør er dog kun en Gissning; det hedder udtrykkelig, at Peter Hoffmann »iglen i Kjøbenhnaffuen widere schall giøre Regenschab« for det modtagne Kobber. — Se forøvrigt om Vandspringet i Kbhvns. Dipl. IV, S. 779; V, S. 7, 18; O. Nielsen: Kbhvn. IV, S. 127 flg.

³⁾ Blom: Kristian IV's Artill. S. 196, 201, 202, 204, 221, 227, 269; Katal. o. d. histor. Vaabensaml. 1877 S. 14.

Pd. Malt, $\frac{1}{2}$ Td. Smør, fri Bolig, frit Støbehus og 6 Rd. for hvert Skippund, han støbte. Mærkes kan det tillige, at han for hvert Skippund Malm, han modtog, skulde levere $17\frac{1}{2}$ Lispund Støbegods; Afbrændingen var altsaa $2\frac{1}{2}$ Lispund. Bestallingen blev konfirmeret af Frederik III den 31. Januar 1649¹⁾. Han maa være død i 1655 før den 4. Avgust, ti af denne Dato er hans Efterfølgers, Hans Meyers, Bestalling (s. ndfr.). Under 17. April 1668 meddeles det Kammerkollegiet, at hans Arvinger maa, for hvad de efter Afregning have at fordre, blive betalt med Jordegods efter den vedtagne Taxt²⁾.

60. *Mikel Lotharigvs.* 1637. St. Mortens Kirke i Randers (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 352—3).

61. *Hans Meyer.* 1639—1668. Solrød nord for Kjøge, 1640 (D. f. M.); Qvihille, Halland, 1641 (Bexell: Hallands Hist. II, 294); lille Lyngby ved Arresø, 1652 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 39); Ulse ved Gisselfeldt, 1664 (Rasmussen: Gisselfeldt S. 431); Kildebrønde ved Høje Taastrup, 1668? (D. f. M.). — Klokken i lille Lyngby er støbt i Helsingør, men de senere ere støbte i Kjøbenhavn, Hans Meyer har nemlig været ansat som Støber paa begge Steder. Efter Hans Kemmers Død sidst i 1636 er Gjethuset i Helsingør muligvis strax blevet forestaaet af ham, men hans Bestalling er først af 15. Maj 1639³⁾. I Helsingør blev han, til han under 4. Avgust 1655 efter Claus von Dams Død kaldtes til Kjøbenhavn⁴⁾. Man skulde herefter tro, at Ansættelsen i Kjøbenhavn havde været en Forfremmelse, men i pekuniær Henseende synes Bestillingerne at have været ens, begge Bestallingerne tilstaa ham just det samme Vederlag, som ovenfor er nævnt efter Claus von Dams Bestalling. Han støbte selvfølgelig saavel Kanoner som Klokker⁵⁾.

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 306.

²⁾ Sj. Tegn. XXXVIII, Fol. 414.

³⁾ Sj. Reg. XX, Fol. 86—87.

⁴⁾ Sj. Reg. XXII, Fol. 641—2.

⁵⁾ Gl. dsk. Metalskyts Pl. VI, XII; Blom: Krist. IV's Artill. S. 176, 177,

Et af hans første Arbejder har muligvis været at fuldende Hans Kemmers Forme til de af Kristian IV til Kronborg bestilte Klokker, af hvilke den ene synes at have været særlig stor; Kongen interesserer sig øjensynlig for den, og under 22. Februar 1637 skriver han fra Antvorskov til Rentemesterne: »I Skall lade mig uyde, Naar bøssestøberen tiil Croneborg kan bliffue ferdig att støbe den klokke, paded Jeg kan retthe myn leilighed epther att uerre derhuos, Naar den Skall Støbiis«. Klokken vejede noget over 165¹/₂ Centner, og om dens senere Ophængning skriver Kongen oftere¹). I August 1655 forflyttedes Hans Meyer, som ovenfor sagt, til Kjøbenhavn, og da hans Eftermand i Helsingør, *Henrik Kempf*, samtidig udnævntes²), er han formentlig strax rejst til Hovedstaden, hvór han snart efter synes at have foranlediget nogen Ombygning i eller ved Støberiet. Under 5. Februar 1656 befales det at forskaffe »woris rotgieter« en Del Bræder til et Kammers, som skal gjøres³). I Kjøbenhavn oplevede han Byens Belejring.

Den 14. August 1658 blev det forbudt at ringe og slaa med Byens Klokker om Natten, men den 30. Oktober s. A. blev det samtidig med Kirkebønnen til Tak for Belejringens Ophævelse forordnet, at »Klokkerne oc seyr verckerne her i staden nu her efter som tilforn ringer oc lader sig høre«⁴). Dermed var imidlertid Alt ikke naaet, det var en tung Tid, som begyndte. Danmark stod saaledes paa en sørgelig Maade blottet for Skyts. Paa bedste Maade

197, 201, 204, 215, 227, 230, 269; Bricka og Fridericia: Kr. IV's Breve 1636—40 S. 224, 225.

¹) Bricka og Fridericia: Krist. IV's Breve 1636—1640, S. 115, 119, 147, 150, 199; Blom: anf. Skr. S. 177; Frils: Dæk. Bygn'shist S. 360, 361.

²) Sj. Reg. XXIII, Fol. 642—3.

³) Sj. Tegn. XXXIII, Fol. 485. — I Sj. Tegn. XXXV, Fol. 194 (1659) tales der om Hestetøjer m. m., som skulle leveres paa Tøjhuset og Gjethuset.

⁴) Kbhvns. Dipl. V, S. 463, 527.

søgte man at skaffe det manglende; hos Hans Meyer skal der 1659 hurtigst muligt støbes 24 Falkonetter, og 1664 faar han Ordre til snarest at istandsætte 10 Stykker, som vare blevne beskadigede under Belejringen, samt 11 Stykker, som erobrede i Fyn¹⁾. Hvad der kunde skaffes tilveje herhjemme, var imidlertid ikke tilstrækkeligt, Støberiet i Helsingør var formentlig ødelagt, og hvad det kjøbenhavnske Støberi angaar, da maa der ogsaa være tilstødt det Noget, ti det hedder i 1666, at det nu »igjen« er kommet i Stand, men maadeligt nok, ti Kanonerne, der udgik fra det, vare fulde af Fejl²⁾. Værkerne i Norge bleve derfor forsøgte, fra Holland, ja fra Sverige lod man komme Skyts, og navnlig synes en Preben von Ahnen at have været en virksom Mellemand³⁾. Som vi senere skulle se, blev Resultatet, at Staten overtog et Støberi i Glückstadt og byggede et nyt i Kjøbenhavn.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, om Hans Meyer har haft det mindste med dette nye Støberi at gjøre. Det vides nemlig ikke, naar han er død, men hvis Aarstallet paa Klokken i Kildebrønde virkelig, som ovenfor anført, er 1668, har han i sine sidste Aar faaet en Støber ved Siden af sig i det gamle Gjethus nemlig *Henrik Lehmeyer*, der i 1665 nævnes som »den nye antagne Stykkestøber«⁴⁾. Her skal endnu kun meddeles, at Hans Meyer under 6. April 1660 fik afdøde Hans Pops Arbejde til Flaaden og Bremer-

¹⁾ Sj. Tegn. XXXV, Fol. 152—3; XXXVII, Fol. 42.

²⁾ Becker: Saml. t. Frederik III's Hist. II, S. 131, 137, 217.

³⁾ Becker: anf. Skr. II, S. 152, 218, 403; Sj. Tegn. XXXVII, Fol. 558—9, 559, 562; XXXVIII, Fol. 399, 620. Preben von Ahnen har (efter Benzons Stamtavler) været Befalingsmand i Nordlandene, † 1675. Paa Fossum Jernværk i Norge støbte P. Burtling noget senere en Række Jernkanoner (Katal. o. d. hist. Vaabensaml. 1877, S. 18, 19).

⁴⁾ Sj. Tegn. XXXVII, Fol. 360. Han nævnes oftere i Aarene fra 1665—1667 (Sj. Tegn. XXXVII, 412, 467; XXXVIII, 167 jfr. Gl. dansk Metalskyts). Naar der i Sj. Tegn. XXXVII Fol. 466 nævnes en Felix Meyer, er det formentlig en Skrivefejl for Lehmeyer.

holm, »eftersom underdanigst berettes, at samme Arbejd altid ved vores Gethus tilforn været haver«¹⁾).

62. *Jørgen Hansen*. 1640—1655. Ormslev ved Aarhus, 1640 (D. A. IV, 110); Kirke-Helsingø nord f. Arresø, 1651 (K. S. II, 485); Fodby ved Næstved, 1655 (K. S. II, 108—9). Paa den sidste Klokke staar der under et længere dansk Vers følgende maadelige tyske Rim:

Aus Ers und Fur bin ich geflossen

Jörgen Hansen won Aarhous hot mich gegosn.

Klokken i Helsingø oplyser, at den er støbt »her paa Kirkegaarden«, saa Mester Jørgen fra Aarhus har formentlig været en omrejsende Klokkestøber.

63. *Lars Jensen*. 1640—1653. Sørslev ved Bogense, 1640 (D. A. VI, 620; Ved. Simonsen: Rugaard II, 2, S. 13); Faaborg, 1646 (Aug. Schrøder: Faaborg, S. 111); Skamby sydøst f. Bogense, 1653 (Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV, S. 279); Uggerslev sst., 1653 (Engelstoft: Odense, 2den Udg. S. 259); Klakring syd f. Horsens, 1653 (D. A. IV, 146). Efter D. f. M. er den sidste Klokke imidlertid ikke fra 1653, men fra 1654; der staar paa den: »hanc campanam fudit Laurentius Joannis Otthoniæ 1654«. Det synes herefter, som om Lars Jensen har haft hjemme i Odense, hvad der bekræftes af Klokken i Skamby, paa hvilken han kaldes Laurentius Johannis Othennius. Saavel denne som Uggerslev-Klokken er støbt i Odense By. Klokken i Sørslev er støbt paa Bellinge Kirkegaard, lidt syd for Odense.

64. *Frants Roen*. 1645—1678. Jandrup ved Varde, 1646 (D. A. V, 700); Slesvig, 1661 (D. A. VII, 622). — I Jandrup er der ikke en men to Klokker, der 1646 ere støbte af Frants Roen, og disse ligesom Klokken i Slesvig ere udgaaede fra det Støberi i Glückstadt, som han forestod fra 1645 til sin Død i 1678. Det anlagdes af Albert Baltser Bernts og Leonhard Marselis og udviklede sig til at blive af Betydning; det »gjennemførte« Skytssystem, som Danmark først

¹⁾ Sj. Reg. XXIV, Fol. 545.

fik under Frederik III, synes nærmest udgaaet fra Støberiet i Glückstadt. Det tør altsaa maaske antages, at Roen har været en særlig dygtig Mand, der godt har kunnet lade det nye Støberi, der forøvrigt 1667 overgik til Staten, konkurrere med Landets tidligere Støberier¹⁾. Roen kaldtes forøvrigt oftest Franciscus Roen, og muligvis har han været af fransk Herkomst (François Roen). Sikkert er det i alt Fald, at Frankrig i 1666 lod udføre Kanoner i Glückstadt, der siges endog 300, hvad der dog maaske er overdrevet. Med disse Kanoner har Roen dog næppe været heldig, ti det hedder 1668, at de »2 Gange ere blevne omstøbte og ligefuldt ere ubrugelige«²⁾.

Det saaledes skabte Gjethus i Glückstadt overlevede imidlertid kun kort Frants Roen³⁾, og da Gjethuset i Helsingør, der vel maa skjelnes fra Hammermøllen, tormentlig gik til Grunde i Svenskekrigen, er der væsentlig kun Gjethuset i Kjøbenhavn tilbage, ti hvad der forøvrigt fandtes i Danmark af Støberier har næppe været rationelt drevne Støberier. I Odense have vi i det 15de Aarhundrede truffet *Peter Hansen* (Nr. 17) og i det 17de Aarhundrede *Lars Jensen* (Nr. 63) og *Henrik Sørensen Cron* (Nr. 71), men dette danner ingen Række⁴⁾, og i Ribe staar det ikke bedre til. 1333 er der muligvis støbt en Klokke i Byen, men dette siger ikke stort, da vi først 200 Aar efter høre om noget Lignende. 1555 blev det paalagt Ribe i Forbindelse med Varde at udruste et Orlogsskib, og det er muligvis til det, at en af

¹⁾ Blom: Krist. IV's Artill. S. 176—7, 187, 229—30, 350 jfr 310—11; Gl. dansk Metalskyts Pl. XV A, XVII, XVIII. Katal. o. d. hist. Vaaben-saml. S. 15; Illustr. Tid. 1872—73, S. 369; jfr. Bricka og Fridericia: Kr. IV's Breve 1636—1640 S. 304—305, hvorefter der muligvis er Spor til Glückstadts Støberi allerede 1640.

²⁾ Becker: Saml. t. Frederik III's Hist. II, S. 131, 152, 159, 217, 403.

³⁾ Paa Tøjhuset findes en 36 Pds Metaltappemortor fra 1687 med Indskriften: »Johann Lehmeyer me fecit in Glückstad«. Den nævnes (men uden Gjengivelse af Indskriften) som Nr. 81 paa S. 17 i Katal. over den hist. Vaabensaml. 1877.

⁴⁾ Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 259.

Byens Borgere *Frands Madsen* 1556 for Byens Regning støber Kanoner i den gamle forfaldne Bisperesidens. Stor har denne Virksomhed næppe været, og dens Resultater have muligvis ikke været tilfredsstillende; da Ribe 1566 skal levere 16 Skpd. Kobber, leverer den bl. A. 3 støbte »Bøsser«. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at da der 1599 skal støbes en Klokke til Domkirken, kaldes *Melchior Lucas* fra Husum til Ribe¹⁾. Husum synes i det Hele at være den By, hvor det største Liv i saa Henseende har vist sig. I det 16de Aarhundrede træffe vi der *Hermen* og *Melcher Grapengeter* (Nr. 39—40) samt *Melchior Lucas* (Nr. 46), i det 17de Aarhundrede *Peter Melchior* (Nr. 51) og endelig i det 18de *Claus*, *Johan* og *Asmus Asmussen* (Nr. 69, 76 og 88) samt *Johan Henrik Armowitz* (Nr. 79). Ogsaa Randers skal imidlertid nævnes her, ti denne By kan i det 15de Aarhundrede opvise *Magister Petrus de Randrusia* (Nr. 13) og i det 16de muligvis en *Henrik Randers* (Nr. 23), ikke at tale om, at den fra Slutningen af forrige Aarhundrede spiller en fremtædende Rolle med Hensyn til at forsyne jyske Kirker med Klokker.

65. *Jochim Jonniche* 1656—57. Hellested ved Storeheddinge, 1656 (N. k. S. V, 170); Kirkerup nord f. Roskilde 1657 (A. T. A).

66. *Nicolai Jürgen* 1665—1680. Boeslunde ved Skjelskør, 1665 (K. S. I, 534); Bjernede ved Sorø, 1680 (K. S. I, 534); lille Fuglede ved Kallundborg, 1680 (D. f. M). Efter den første Klokke er »*Nicolaus Jürgen aus Callund-Burg*«, og paa den anden staaer der: »*fecit in Biernede Nicolaus Georgii civis calundburgensis*«.

67. *Rudolf Melchior*. 1672—1700. ¹ Visborg øst f. Hobro, 1672 (D. A. V, 28); ²⁻³ Aarhus Domkirke, 1675, 2 Klokker (Hertel: Aarh. Domk. I, 2, S. 59; D. A. IV, 78);

¹⁾ Terpager: Ripæ Cimbr., S. 351; Kinch: Ribe, II, S. 75, 76, 99. 1588 tager Lensmanden Syn over et forfaldent »Bøsserhus« paa den søndre Side af Riberhusvold (Thorup: Efterretninger ang. Ribe, 1835, Bilag S. 8).

⁴ Hornslet nord f. Aarhus, 1676 (D. A. IV, 315; Marm. Dan. II, 143—44); ⁵⁻⁶ Thorsager i Nærheden af Hornslet, 1679, 2 Klokker (D. A. IV, 313); ⁷ Øsløs i Vester Hanherred, 1679 (D. f. M.); ⁸ Harlev vest f. Aarbus, 1680 (D. A. IV, 211); ⁹⁻¹⁰ Lemvig, 1686 2 Klokker (D. A. V, 789); ¹¹ Budolfi Kirke i Aalborg, 1687 (Marm. Dan. II, 241; D. A. V, 135); ¹² Hatting ved Horsens, 1692 (D. A. IV, 139); ¹³ Daubjerg ved Viborg, 1695 (Medd. af Justitsraad Herbst); ¹⁴ Haslund ved Randers, 1698 (D. A. IV, 423); ¹⁵ Tilsted ved Thisted, 1699, (D. A. V, 450); ¹⁶ Hobro, 1700, (D. A. IV, 537); ¹⁷ Torsted ved Thisted, 1700 (D. f. M). — Det er 17 udelukkende jyske Klokker, som kjendes fra denne Støbers Haand; han synes at have haft hjemme i den mellemste Del af Nørrejylland.

68. *Ahasverus Koster von der Hart*. 1673—1691. Vindinge ved Roskilde, 1688 (K. S. 3 R. I, 240; Löffler: Stiftsldsbk. S. 23); Frederiksort, 1689 (Kbhvns Gjethusregnskab 1689); Koldby paa Samsø, 1691 (D. f. M.); Nordby paa Samsø, 1691 (D. f. M.) — Denne Støber med det fremmedklingende Navn er sikkert den første i det nye Gjethus, som 1671 byggedes paa Kongens Nytorv¹⁾ der omtrent, hvor Tordenskjoldsgade nu munder ud i Torvet. Det gamle i Pilestræde blev, som ovenfor under Hans Meyer nævnt, forladt. Selvfølgelig har man til det nye Gjethus villet have en god Støber, man har søgt ham udenlands, og Mester Ahasverus er da ogsaa fra Amsterdam; en Klokke i Tølø i Halland er 1651 støbt af »Asverus Koster Amstelodami«²⁾.

I Februar 1672 indlededes der Forhandlinger med vort Postvæsens Reformator, Hamburgeren Povl Klingenberg

¹⁾ Origines Hafn., 1760, S. 348—9. — Gjethuset er afbildet i Den danske Vitruvius, 1746, Tab. XLII; Hafnia hodierna, 1748, S. 191, Tab. LII, jfr. Illustr. Tid. XXIII, 18^{91/92} S. 529 (Nr. 1191).

²⁾ Bexell: Hallands Hist. III, S. 440. — En Falkonet i Artilleriets Vaabensamling bærer Indskriften: »Asverus Koster me fecit 1643« (Blom: Krist. IV's Art., S. 175).

om hessiske Sten til den nye Smelteovns Indrettelse samt om en Gjetmester fra Amsterdam. Denne Gjetmester har formentlig været Mester Ahasverus, der allerede 1673 støber Kanoner her¹⁾. 1680 oprettede han og Hustru, Sara von Rouen, et gjensidigt Testamente, og af dette kan det ses, at han har været en ganske anset Mand. De, der som Vidner overværede Testamentets Underskrift, vare nemlig Dronningens Kammersekretær Joh. Henr. Lincker, Kongens Sekretær Licentiat Jacob Becker, Dronningens Hofpræst Johannes Musculus, Tøjmester Joh. Jak. Wilster, Andreas Carlsen, Kobberstikker Abraham Wuchter og den store Kobbersmed Henrik Ehm²⁾. Mester Ahasverus' gode Omgangskreds kunde imidlertid ikke dække ham, da han i 1689 synes at have begaaet forskellige Misligheder. Han sigtedes for til egen Fordel at have solgt af det Materiale, hvoraf han skulde støbe, og tiltaltes for en Kommision bestaaende af Mænd som Jens Jul, Ole Rømer, Mich. Vibe og Chr. Schønning³⁾. Ahasverus Koster synes i det Hele ikke at have været den Mand, man antog ham for. Der var stor Iver for at skaffe Landet Kanoner, og en som »Direktion over vore Stykkers Gjetning« sammenkaldt Kommission havde Ret til at raade over den i Norge indkommende Kobbertold⁴⁾. Det har derfor næppe været vel set, naar det i Gjethus-Regnskabet for 1689 hedder om 4 Kanoner, at de »alle 4 sprang i Stykker ved Udboringen.«

¹⁾ Sj. Tegn. XL, Fol. 54—55; Stolpe: Dagspressen I, 186; II, 110; III, 237; Rasmussen: Gisselfeldt, S. 491—2; Katal. o. den hist. Vaabensaml., 1877, S. 16.

²⁾ Sj. Reg. XXXI, Fol. 519—522. Sara von Rouen døde i Begyndelsen af 1683 (Sj. Reg. XXXIII, Fol. 113).

³⁾ Sj. Tegn. XLVII, 89. Under 1 Juni 1689 faar Prokurator Christopher Munch Tilladelse til at gaa i Rette for Ahasverus Koster (Sj. Tegn. XLVII, Fol. 93—94).

⁴⁾ Sj. Tegn. XL, Fol. 88—89, 614, 631—2. Af Mester Ahasverus haves forevrigt flere Kanoner (Gl. dsk Metalskyts Pl. XVIII, XXII A; Katal. o. d. hist. Vaabensaml., S. 15, 16, jfr. Blom: Krist. IV's Art., S. 172). 1612 gjøres en Kanon i Amsterdam af en Gerardus Kosterug (Gl. dsk Metalskyts, Pl. X).

Det var i April, og da de i Maaneden efter skulde støbes paany, gik det igjen galt. Hvælvingen over Ovnen smeltede, »nemblig hvis forige Mester Svend Wolff Grandler, imedens gietmesteren var i Arrest, lod mure og reparere.« Og Uheldet vedblev at forfølge ham; da han senere samme Aar støbte 6 trepundige Metalstykker, var et »udi gietningen miszløben.«

69. *Claus Asmussen*. 1677—1702. Bregninge paa Ærø, 1677, 2 Klokker (Hübertz: Ærø, S. 204, 205); Ribe Domkirke, 1684 (Terpager: Inscr. Rip. S. 116); Ribe Domkirke, 1685, (sst. S. 116); Døstrup ved Hobro, 1690 (D. A. V, 671); Skads sydost f. Varde, 1702 (D. f. M.). — Denne Støber hører til Husum-Kredsen. »Claus Asmussen hat mich in nahmen Gottes zu Husum gegossen« staar der paa den af ham til Ribe Domkirke omstøbte Tolvklokke, og paa de andre findes lignende Oplysninger.

70. *Stephan Scherrenbein*. 1690—1702. Lyngby ved Grenaa, 1701 (D. A. IV, 301); Gjentofte, 2 Klokker, 1701 og 1702 (meddelt af Pastor A. Kall-Rasmussen); Kallundborg, 1702 (D. f. M.) — Han virker i Kjøbenhavn og omtales i det kjøbenhavnske Gjethusregnskab for 1690; han skal forfærdige 12 Kobber-Liggere m. m. til Kongens Krudtmølle i Dyrehaven¹⁾.

71. *Henrik Sørensen Cron*. 1692, Ørbæk syd for Nyborg; Klokken er støbt i Odense (Saml. t. Fyns Hist. VI, S. 241).

72. *Albert Benning*. 1692—1702. Rudkjøbing, 1693 (Rasmussen: Rudkjøbing S. 76). Paa Klokken staar, at den er støbt »af kongelig Majestæts Gietmester Albert Benning«, og denne Mester Ahasverus' Efterfølger kaldes i en Skrivelse af 13de Avgust 1692 »den nye ankomne Geetmester.« Han er forskreven fra Lübeck, hvor Familien

¹⁾ Her skulde muligvis de To indsættes som Støbere, der nævnes paa den store Klokke i Lundby (vest for Præstø) fra 1691, naar det hedder: »Støefte mic *Peter Jyzen* oc *Jacob Jeremisen*« (K. S. 3. R. III, S. 135). Det er imidlertid et Spørgsmaal, om »støefte mic« ikke her skal forstaas som »lod mlg støbe«.

Benning var en gammel Støberfamilie (s. ovfr. S. 204, 205), og hvor han selv i 1687 støbte Kanoner. Er det rigtigt, at han igjen har støbt Kanoner der 1702, har han ikke virket længe i Kjøbenhavns Gjethus¹⁾.

73. *Daniel Henrik Gradener*. 1701—1703. Persker, Svanike (2 Klokker), Nexø, 1701; Olsker, 1703; alle paa Bornholm (Thurah: Bholm, S. 97, 107, 163, 178). Denne Støbers Navn findes imidlertid ikke alene paa Klokkerne, men altid i Forbindelse med Navnet *Arndt Torchul*; foran begge Navnene staar et »Fecit«. Ja paa Klokken i Olsker staaer der endda foran »Fecit« endnu »Jens Hansen«, og paa den største Klokke i Svanike efter »Torkuhl« Anders Pedersen. Om disse have taget Del i Støbningen og da hvorledes, oplyses imidlertid ikke.

74. *Arnt Torkuhl*. Se ovfr. under D. H. Gradener (Nr. 73).

75. *Friderich Holtzmann*. 1704—1724. Frederiksberg Slot, 1704 (Friis: Dsk. Bygnshist. S. 96); Vive ved Mariager Fjord, 1706 (D. A. V, 28); Stovby øst f. Veile, 1708 (D. f. M.); Krogstrup sydv. f. Frederikssund, 1719 (D. f. M.); Agger, 1720 (D. A. V, 460); Nykjøbing, Mors, 1722, 2 Klokker (D. f. M.); Aalum ved Randers, 1723 (D. A. IV, 404); Branderslev ved Nakskov, 1724 (D. f. M.); Lyngby ved Roskilde Fjord, 1724 (A. T. A.). Han støber i Kjøbenhavn og har utvivlsomt været den, der efter Albert Benning har været kongelig Gjetmester. Det er altsaa formentlig under ham, at den ovfr. S. 179 nævnte Støbning og Omstøbning af Stormklokken til Fruekirke i Kjøbenhavn gik for sig. 1703 blev den støbt, men, som det hedder, »med et lumpen Held«, ti allerede 1705 meddeles det, at den er »ved sidste Bededags Ringen brustet i nogle af Hangerne, saa den nu skal omstøbes igen«. Skylden

¹⁾ Rentek. Ark. Kbhvns Gjethus Regnsk. 1691/92; Gl. dsk Metalskyts, Pl. XX; Katal. o. den hist. Vaabensaml., S. 17 (paa den her nævnte Kanon Nr. 72 fra 1702 staar der imidlertid ikke, saaledes som man skulde tro efter Katalogen, at den er støbt i Lübeck).

herfor lagdes imidlertid ikke paa Støberen, men paa Smeden, »som Axlen eller Bommen, Klokken hænger udi, har beslagen.« I Oktober 1705 hang der en ny, 5 á 6 Skpd. tungere Klokke i Fruetaarn¹⁾. Det er ogsaa under denne Støber, at nogle af Gjethusets Lokaler toges fra det; 1719 fik Etienne Capiion og Salomon von Quoten Tilladelse til at agere Komedie i det lidet Gjethus paa Kongens Nytorv²⁾.

76. *Johan Asmussen*. 1709—1723. Ballum ved Ribe 1709 (D. A. V, 669); Døstrup ved Hobro, 1723 (D. A. V, 671). — Begge Klokkerne ere støbte af ham i Husum.

77. *Friderich Keseler*. 1710. Vejle (D. A. V, 945; Gaarman: Vejle, 1794, S. 49). Efter D. A. skulde man tro, at Støberen havde endnu et Navn, nemlig Kosmich, men dette er formentlig kun det sædvanlige »Gos mich«.

78. *Henrik Tessin*. 1714—1748. Gjerlev ved Frederikssund, 1714 (D. f. M.); Horsens 1727 (Fabricius: Horsens S. 50); St. Knudskirke, Odense, 1728 (Mumme: St. Knudskirke S. 54); Slingerup 1747 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 38); Benløse ved Ringsted, 1748 (Løffler: sst. S. 31); Ourø i Isefjorden, 1748 (K. S. II, 109—110). Desuden omstøbte han de ved Kjøbenhavns Brand smeltede Klokker i Helligaandskirken. Han havde indgaaet Kontrakt med Bygningskommissionen om, at han for 500 Rd. og med 2 Lpd. pr. Skpd. som Afbrænding vilde foretage Omstøbningen, men det Metal, han fik at støbe af, var i den Grad blandet med Grus, Kul, Bly og Jern, at han ikke kunde staa sig ved Kontrakten, hvorfor han, da Kommissionen holdt sig til den, som en »afbrændt Mand«, der ikke kunde taale noget større Tab, henvendte sig til Kongen³⁾. — Som ovenfor S. 267 nævnt fik Kjøbenhavns Rothgiessere i Juni 1629 Lavsartikler. Det herved skabte Lav, der kun maatte tælle 7 Medlemmer, har dog næppe

¹⁾ Molbech: Bircherods Dagbøger, S. 430—1, 478, 479; Kbhvns Dipl. V, 797, 802.

²⁾ Werlauff: Antegn. t. Holbergs Lystspil, S. 218, jfr. Ill. Tid. XXIII, 18^{81/82}, S. 530.

³⁾ Sj. Tegn. LXVIII, Fol. 463.

været levedygtigt. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede eksisterede det ikke, og 1736 androge Kjøbenhavns Gørtlere om Tilladelse til at træde sammen i et Lav. Under 3 November 1741 fik de de saa inderligt ønskede Lavsartikler, og nu pressedes efterhaanden alle beslægtede Haandværkere ind i det, langt fra altid med deres gode Villie. Henrik Tessin f. Ex., der havde Borgerskab fra 1708, vilde kun nødigt, men da Lavet efter Artiklerne havde Ret til at gjøre bl. A. følgende Messinggjenstande: Kakkelovns-Piller, Kakkelovns-Knapper, Mortere, Strygejern, Lysestager, Lysekroner o. desl. saa kaldet fint Rothgieter-Arbeide, som han tildels ernærede sig ved, bekvemmede han sig i 1742 «videre Dispyt med Lavet at forekomme» til at indtræde i det. Den 21de Maj 1742 blev han indskreven som Klokkestøber og «Grof-Rothgieter». I 1752 nævnes hans Enke ¹⁾. Til Alteret i Fredensborg Slotskirke, der byggedes i 1725, leverede han 12 Messingpiller ²⁾.

79. *Johan Henrik Armowitz.* 1725—1733. Bodilsker, Klemensker og Rø paa Bornholm, 1725 (Thurah: Bholm, S. 92, 105, 115); Risom i Slesvig, 1733 (D. A. VII, 339). De tre første synes støbte paa Bornholm, efter sit Navn paa Klokkerne sætter han «a Lübeck»; den sidste er støbt i Husum.

80. *Johan Barthold Holtzmann.* 1725—1757. Fredensborg Slot, 1725 (Meier: Fredensborg S. 68); Radsted ved Saxkjøbing, 1732 (Friis: Musse Herred S. 134); Nykjøbing, Mors, 1736 (D. f. M.); Gudme ved Svenborg, 1737 (K. S. 3. R. II, 611); Stenløse sydost f. Frederikssund, 1739 (D. f. M.); Ørslev ved Vordingborg, 1741 (D. f. M.); St. Olaikirke, Helsingør, 1741 (Boesen: Helsingør, S. 133); Højby ved Nykjøbing p. Sj. 1744 (D. f. M.); Fuglebølle paa Langeland, 1745 (D. f. M.); Fruekirke i Kbhvn. 1746 og 1747, 4 Klokker (Thurah: Hafnia hodierna S. 236—9);

¹⁾ Gørtlerlavets Protokoller.

²⁾ F. J. Meter: Fredensborg, S. 69.

Enderslev ved Vallø, 1747 (D. f. M.); Nakskov, 1748 (D. f. M.); Vindeby nord f. Nakskov 1748 (D. f. M.); Lide-mark ved Kjøge, 1749 (D. f. M.); Enderslev ved Vallø, 1749 (D. f. M.); Nakskov, 1749 (D. f. M.); Piedsted ved Fredericia, 1751 (D. f. M.); Ryde sydost f. Nakskov, 1753 (D. f. M.); Kjøbelev nordf. Nakskov, 1754 (D. f. M.). — Denne Støber, der muligvis er en Søn af den ovenfor nævnte Friderik Holtzmann (Nr. 75), har formentlig været dennes Efterfølger som Stykgietmester paa Kongens Nytorv. At han var det i 1728, synes at fremgaa deraf, at da han i 1752 skulde støbe nogle Kanoner, forhøjes den ham efter en 24 Aar gammel Kontrakt tidligere tillagte Støbeløn¹⁾, og at han har støbt Klokken til Fredensborg, som byggedes 1725, synes at tyde paa, at han endog nogle Aar før var den officielle Støber. Det tør herefter formentlig sikkert antages, at han var Mester paa Gjethuset, da Frederik IV i November 1729 var i Livsfare der. Kongen overværede Støbningen af 4 Kanoner, men to af Formene sprang; det flydende Metal styrtede frem, og Forfærdelse greb de Tilstedeværende. Man glemte fuldstændig Ærbødigheden for Majestæten, Kongen blev i den almindelige Flugt revn om, ja traadt paa og kom til sin Vogn uden Paryk²⁾.

Det synes imidlertid ikke, som om denne Begivenhed har haft Indflydelse paa Holtzmanns Forhold til Hoffet. Den 2 April 1733 blev han karakteriseret Infanteri-Kaptajn og den 28 September 1736 karakteriseret Artilleri-Kaptajn³⁾. Han fik ogsaa nok at gjøre. Kjøbenhavns Ildebrand i 1728 hærgede ikke mindre end 6 Kirker (Frue, St. Petri, Trinitatis, Helligaands, Reformert og Vajsenhusets), og Thurah skriver i *Hafnia hodierna* (1748, S. 192) ved at omtale Gjethuset: »Her støbes og de fleeste Klokker, som enten

¹⁾ Geh. Ark Kgl. Ordre til General-Kommissariatet 1752, Nr. 162.

²⁾ Suhm: Nye Saml. t. dsk Hist. II, 1, 1793, S. 43—44.

³⁾ Kbhvns maanedl. Postrytter (4to) 1733, S. 26; 1736, S. 72.

i Staden eller paa et eller andet Sted i Landet kan gjøres behov, hvortil i disse Aaringer desværre har været altfor stor Anledning, siden med de i Aaret 1728 afbrændte Kirker Klokkerne ogsaa gik i Løbet.« Han omtaler derpaa særlig de fire til Fruekirke støbte Klokker¹⁾, idet han føjer til, at »for nogle Aar siden er de herlige Klokker til Christiansborg Slot« ogsaa støbte i Gjethuset, som han ikke kan rose nok. Denne Bygning, siger han, er »til sin Brug saa bekvem og vel indrettet og alle Smelteovne med saadan Fordel apterede, at ingen Forbedring derpaa kand ønskes eller forlanges.« Rosen er dog sikkert overdreven. Da faa Aar efter Salys Statue af Frederik V skulde støbes, maatte dets Ovne ombygges, og — Kaptajn Holtzmann, der dør i Begyndelsen af 1757, var Gjethusets sidste Støbemester²⁾).

81. *Caspar König*. 1728—1771. Søndersognskirke, Viborg, 1728 (Ursin: Viborg, S. 181); do 1729 (sst. 181); Viborg Domkirke, 1730, tre Klokker (sst. S. 117—8; H. F. III, 222; X, App. Vib. S. 5); Hinge mellem Viborg og Silkeborg, 1733 (D. A. IV, 481); Højbjerg sydost f. Viborg, 1733 (D. A. IV, 490); Skanderup ved Kolding, 1736 (D. f. M.); Store Arden nord f. Hobro, 1746 (D. A. V, 34); Dalby ved Skive, 1750 (D. A. IV, 732); Lemvig, 1759 (D. f. M.); Horne ved Varde, 1760 (D. f. M.); Jannerup ved Thisted, 1765 (privat Meddel.); Byrum paa Læsø, 1766 (Bing: Læsø S. 260); Asp nordv. f. Holstebro, 1766 (D. f. M.); Vrads, 1767 (D. f. M.); Holstebro, 1770 (Frølund: Holstebro, S. 129); Fjaltring sydvest f. Lemvig, 1771 (D. f. M.). — Denne Støber, der dukker op i Viborg efter Domkirkens Brand i 1726, og som paa flere af Klokkerne kalder sig »Dantiscanus«, d. e. den, der er fra Danzig, er muligvis bleven indkaldt af den Mand, der forestod Dom-

¹⁾ Sj. Tegn. LXXIV, Fol. 232, jfr. LXXI, Fol. 116, LXXIII, Fol. 543.

²⁾ J. M. Thiele: Kunstak. og Heststatuen, S. 112; Geh. Ark. ad General-Kommissariatets kgl. Ordre 1757, Nr. 160.

kirkens Gjenopførelse, Kammerraad Claus Stallknecht, »Bygmester udi Altona« ¹⁾. Een Gang kommen hertil, er han, som vi se, bleven her. For de tre Klokker, der støbtes af de i Branden smeltede ældre Klokker, betaltes der ham henved 200 Rd. Foruden disse leverede han andet Arbejde til Kirken, han restaurerede saaledes den ovfr. S. 228 nævnte syvarmede Lysestage ²⁾. Det skal endelig bemærkes, at han vistnok ogsaa har gjort Klokken i Brøndum ved Skive, der er støbt 1730 i Viborg (D. A. V, 43).

82. *Jacob Rendler*. 1747. Aarhus Domkirke, mindst 2 Klokker (Hertel: Aarh. Domk. I, 2, S. 58—66); Odder syd f. Aarhus (D. A. IV, 245); Aalsø ved Grenaa (D. A. IV, 296). — Disse tre Klokker ere alle fra 1747, og efter dem synes han altsaa kun at have virket i eet Aar her. Han var fra Norge og havde sit Støberi i den ældre Skolegaard i Aarhus ³⁾.

83. *Johan Martin Reiffenstein*. 1746—1759. Bryrup syd f. Silkeborg 1759 (D. f. M.). — Klokkestøbersvend J. M. Reiffenstein blev Mester i Kjøbenhavns Gørtlerlav den 20 Juli 1746. Allerede tidligere maa han dog have arbejdet selvstændig, ti 1742 blev han »efterjaget« af Lavet⁴⁾.

84. *Michael Carl Troschell*. 1753—1783. Tømmerup ved Kallundborg, 1756 (D. f. M.); Vejle, 1757 (D. A. V, 945; Gaarman: Vejle, S. 49); Himmelev ved Roskilde, 1761 (Löffler: Stiftsldsbk. S. 21); Fruekirke i Roskilde, 1761 (K. S. 3 R. I, 223); Hundslund øst f. Horsens, 1762 (Bønnnelycke: Hads Herred, S. 182); Sæder ved Kjøge, 1763 (D. f. M.); Horsens, 1766 (priv. Medd.); Øster Egesborg ved Vordingborg, 1768 (D. f. M.); Nebbelunde ved Rødby, 1769 (Larsen: Laaland og Falster S. 239); Fod-

¹⁾ Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 286.

²⁾ Ursin: Viborg, S. 114; Illustr. Tid. XVII, 1875—76 (Nr. 863), S. 276.

³⁾ C. V. Hertel: Aarhus Domkirke I, 2, 1809, S. 58.

⁴⁾ Paa Frederiksværk fandtes 1787 en Støbemester Johan Christopher Reiffenstein (P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl. 110).

slette paa Langeland, 1770 (D. f. M.); Drejø, 1770 (Fabricius: Drejø Sogn S. 81); Himmelev ved Roskilde, 1771 (Løffler: anf. St. S. 21); Søllested øst f. Nakskov, 1775 (D. f. M.); Rudkjøbing, 1778 (D. f. M.¹); Simmerbølle paa Langeland 1778 (D. f. M.); Brylle ved Odense, 1781 (K. S. II, 85); Radsted ved Saxkjøbing, 1782 (Friis: Musse Herred S. 134); Besser paa Samsø, 1789? (D. f. M.); Birket nordost f. Nakskov, 1789? (D. f. M.); Horsens 1720? (Fabricius: Horsens S. 50). — Klokkestøber- og Rothgietter-Svend M. C. Troschell fra Nürnberg meldte sig i November 1752 for at blive optagen i Københavns Gørtlerlav. Da Klokkestøber Tessins Enke lige saa lidt som Klokkestøber Reiffenstein kunde have ham i det saakaldte Mestersvendsaar — ingen af dem havde nemlig noget Arbejde — betalte han Lavet 16 Rd. istedenfor at staa Mestersvendsaaret. Som Mesterstykke gjorde han en Klokke paa 2 Lpd. og en Lysekrone. Den 6 Juni 1753 indskrives han i Lavet som Rothgiesser og Klokkestøbermester. Han fik efterhaanden en stor Virksomhed, købte ved Skjøde af 8 Juli 1762 den Ejendom, nuværende Vestervoldgade Nr. 7, som senere gik over til det Gamstske Etablissement, blev Hof-Klokkestøber og fik (1774) det kgl. Landhusholdningsselskabs store Sølvmedaille for en Efterretning om et Bensyderi. At han, en Klokkestøber, i 1773 ved Magistratens Hjælp blev Oldemand for Gørtlerlavet, vakte Lavets zünftige Harme, men senere forsonede det sig med ham, og han vedblev at være Oldemand til sin Død. Han døde den 11 April 1783, 66 Aar gammel²).

¹) Rasmussen: Rudkjøbing, S. 76.

²) Gørtlerlavets Protokoller; Landhusholdn's Selsk's Skr. III, 1790, S. XXI; Industrif's Maanedskr. 1873, S. [36]; Adresseavisen 1783, Nr. 69. — Om Mestersvendsaaret hedder det i Gørtlernes Lavsartikler af 3 November 1741 § 14, at ingen Fremmed maa antages som Mester i Lavet, med mindre han har tjent 4 Aar som Svend, »og derforuden endnu i et Aar udstaaet sit Mester-Aar hos en Mester eller Enke her i Lauget, i hvilken Tild han skal forestaae sin Mesters Arbejde, som han selv agter at tilsvare«.

85. *Johan Frederik Classen*. 1756—1792. Gjørløse mellem Frederikssund og Hillerød, 1758 (D. A. VI, 57); Nykjøbing p. Sj. (D. f. M.); Vardøhus, 1761, (Geh. Ark. General Kommissariatets indkomne Sager 1761, Marts Nr. 113, April 158; Maj 118). — Classen, der er døbt den 23. Februar 1725 i Kristiania, fik under 18. Maj 1757 den ved Kaptajn Holtzmanns Død ledig blevne Gage for Stückgietmesteren (800 Rd. aarlig), men selve Embedet kom han ikke til at overtage, »da Vi allernaadigst befinde, at dette Stückgietmester-Embede ey meer gjøres fornøden, siden Vi fra Vores Undersaatteres private Værker med det til Vores Tieneste fornødne af Metal-Canoner og Mørsere kand vorde forsynet«. Hermed forsvinder da Gjethuset paa Kongens Nytorv som saadant¹⁾, ti de private Etablissementer, hvortil der sigtes i den kongelige Resolution, var et Kanonstøberi i Moss i Norge samt Frederiksværk, i hvilket sidste Etablissement Classen var den ledende Aand fra 1756 til sin Død den 24de Marts 1792. Fra 1756 til 1761 var han i Kompagni med Etatsraad Just Fabritius; da denne trak sig tilbage, blev Værket overtaget af Staten, for hvem Classen bestyrede det fra 1761 til 1768, i hvilket Aar han paany blev Ejer af det. Den store Virksomhed, som Classen udfoldede, skal imidlertid ikke nærmere omtales; Forfatteren heraf vil formentlig faa Lejlighed til at behandle den i et særligt Skrift. — Værkets Recept for Kirkeklokker synes at have været følgende: til store Klokker 15 til 20 Pd. engelsk Tin paa 100 Pd. Gar- eller andet Kobber, til mindre Klokker 20 til 25 Pd. Tin²⁾.

86. *Daniel Conrad Herbst*. 1774—1797. Faaborg, 1785 (Schrøder: Faaborg, S. 111); Vixnæs nord for Sax-

¹⁾ Den 3 Oktober 1767 blev det af General-Krigs-Direktoriet tilskjødet Sæetaten til et Søkadet-Akademi (jfr. Frils: Dsk Bygu'shist, S. 118).

²⁾ P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl., S. 117—18. Paa Klokkerne, der ere udgaaede fra Frederiksværk i Classens Tid, vil dennes Navn næppe findes, men kun en Meddelelse om, at de ere støbte paa Frederiksværk.

kjøbing, 1787 (D. f. M.); Tranekjær, 1791 (D. f. M.); Nakskov, 1794 (meddelt af Justitsr. Herbst); Gudme nord f. Svenborg, 1795 (K. S. 3 R. II, S. 611); Fur, 1796 (meddelt af Justitsr. Herbst); Døllefjelde nord f. Nysted, 1797 (D. f. M.); Nylarsker, Bornholm, 1797 (A. T. A.). — Efter at have lært hos Troschell (ovfr. Nr. 84) blev han Klokkestøbermester i København den 10 Oktober 1774; i 1784 klagede han sammen med Klokkestøber Magnus Friedrick Kielstrøm over de snævre Grænser, hvori deres Profession blev holdt af Gørtlerlavet. Paa nogle af Klokkerne staaer han som Hof-Klokkestøber. Han er sidste Gang opført i Københavns Vejviser for 1806, og da hans Enke døde den 31 Maj 1856, kaldes han i Bekjendtgjørelsen herom »forlængst afdød«.

87. *Johan David Kreische*. 1776. Rise paa Ærø (Hübertz: Ærø S. 201). — Paa Klokken staaer, at Støberen har støbt den »udi Eckernförde«.

88. *Asmus Asmussen*. 1777. Ryde sydost f. Nakskov (D. f. M.). — Denne Støber hører hjemme i Husum.

89. *Hans Christensen Gamst*. 1783—1803. St. Sørensen Holmstrup, 1793 (K. S. II, 31); Thoreby ved Sackjøbing, 1793 (Friis: Musse Herred, S. 117); Bjært ved Kolding (D. f. M.); Farum ved Kbhvn., 1801 (D. f. M.); Sølsted øst f. Nakskov, 1803 (D. f. M.); Udby nord f. Vordingborg, 1803 (D. f. M.); Tved paa Mols, u. A. (D. f. M.). — Denne 1737 i Gamst ved Kolding fødte Mand, kom 1766 til København som Smed, og en af ham 1769 smedet Jernkanon (Baglader) findes endnu paa Københavns Tøjhus. Som Klokkestøber kan han dog formentlig først optræde, efter at han i 1783 havde købt Troschells Ejendom ved Vestervold. Han dør den 25. Juni 1803¹⁾.

¹⁾ Katal. o. d. hist. Vaabensaml. 1877, S. 27 (det er en Fejl, naar han her kaldes Hans Christian Gamst); C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, 1880, S. 24.

90. *Henrich Reimer*. 1786. Rested paa Mors (D. f. M.). — Paa Klokken staar den enestaaende Indskrift: »1786. Støbt af Henrich Reimer Klokkestøber i Randers. Lærd og fød i Kiøbenhavn A. 26.«

91. *Daniel Reimer*. 1798—1819. St. Mortens Kirke i Randers, 1798 (Stadfeldt: Randers, S. 158); Aarhus Domk. 1817 (K. Schytte: Aarhus Domk. S. 18). — Denne Støber, der muligvis er en Søn af den foregaaende, virkede ligesom denne i Randers, hvor han døde i 1819, over 70 Aar gl.

92. *Henrik Hornhaver*. 1801—1802. Vexø sydost f. Frederikssund, 1801 (D. f. M.); Øster Ulslev ved Nysted, 1802 (D. f. M.). — Stokholmeren Henrik Hornhaver den ældre blev den 17. Februar 1755 indskreven i Kjøbenhavns Gørtlerlav som Rothgiesser og Klokkestøbermester; han synes at have været ansat ved Kjøbenhavns Gjethus og kom senere til Frederiksværk som Gjetmester, hvor han døde i Februar 1764. En Søn *Johan Peter Hornhaver* blev Gjetmester efter ham, og en anden Søn er muligvis den her omhandlede Støber, der ogsaa maa have været knyttet til Frederiksværk, ti Klokkerne, der bære hans Navn, ere udgaaede herfra. Efter Classens Død var Frederiksværk gaaet over til Prins Carl af Hessen, efter hvem Kronprins Frederik (senere Frederik VI) blev dets Ejer. Statsanstalt i egentlig Forstand blev det først 1846¹⁾.

93. *P. Petersen*. 1801—1803. Haarlev ved Kjøge, 1801 (D. f. M.); Skullelev sydvest f. Frederikssund, 1803 (D. f. M.); Græsted nordvest f. Esrom, 1803 (Løffler: Sjællands Stiftsldsbk. S. 42). — Efter Indskriften paa Klokkerne støber han i Kjøbenhavn, men i Byens Vejvisere for de her nævnte Aar findes han ikke.

94. *J. C. Gamst*. 1803—1813. Skibby sydvest f. Frederikssund, 1806 (D. f. M.); Musse ved Nysted, 1812

¹⁾ P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl., S. 18, 97, 98, 110; Budde-Lund: Sabelfabrikationen, 1858, S. 30, 35; Rawert: Danmarks Industri, S. 678 flg.

(D. f. M.). — Efter H. C. Gamsts Død fortsattes hans Forretning af hans Enke, men det var hans Broder *Johannes Christensen Gamst*, der styrede den, og derfor findes dennes Navn ogsaa paa Klokkerne ¹⁾).

95. *J. C. & H. Gamst*. 1813—1836. Femø, 1820; Ubby ved Kallundborg, 1820; Aarby ved Kallundborg, 1822; Beldringe, sydvest f. Præstø, 1822; Valløby ved Kjøge, 1827; Asminderup ved Nykj. p. Sj., 1827; Haarlev syd for Vallø, 1828; Nykjøbing p. Sj., 1828; Valløby ved Kjøge, 1829; Sæder ved Kjøge, 1831; Rerslev øst f. Roskilde, 1832 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 25); Kjeldby paa Møn, 1833; Ulstrup paa Refsnæs, 1834; Vraaby syd f. Kjøge, 1835; Lindelse paa Langeland, 1836. Meddelelser om disse Klokker findes i D. f. M. — H. C. Gamsts Søn, *Henrik Gamst* (f. 1788; † 1861) blev 1813 Medstyrer i Forretningen, og 1829, da hans Farbroder døde, Enestyrer ²⁾).

96. *Knud Riise*. 1819. Rolse paa Mols (D. f. M.). — Denne Støber har hørt hjemme i Tønsberg.

97. *Peter Pedersen Meilstrup*. 1819—1826. Hanbjerg nordost f. Holstebro, 1821 (D. f. M.); Ølgod nord f. Varde, 1822 (D. f. M.); Vandborg sydvest f. Lemvig, 1824 (D. f. M.). — Efter at være oplært hos D. Reimer i Randers, overtog han i 1819 dennes Virksomhed. Paa Klokken i Hanbjerg staar der »støbt i det Reimerske Klokkestøberi i Randers«, først paa de senere Klokker staar der P. P. Meilstrup. Han døde den 30 Maj 1826, vistnok 53 Aar gammel.

98. *Peter Pedersen Meilstrup*. 1826—1864. Helgenæs ved Mols, 1830; Hove vest f. Lemvig, 1834; Harboøre, 1835; Agri paa Mols, 1840; Mariager, 1841 ³⁾); Hørup syd f. Viborg, 1844; Visby syd f. Thisted, 1849; Hør-

¹⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 24. — Raadstue-Plakat af 28 Maj 1821 bestemmer, hvori Svende- og Mesterstykket for Klokkestøber-Professionen i Kjøbenhavn skulde bestaa.

²⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 24.

³⁾ Dahlerup: Mariager, 1882, S. 81.

sted syd f. Thisted, 1849; Homaa sydvest f. Grenaa, 1853; Fuglslev, sydvest f. Grenaa, 1863; Hurup øst f. Agger; Østerild nordvest f. Thisted; Snødsted sydvest f. Thisted. Disse Klokker ere alle nævnte i D. f. M. — Denne Støber er Søn af den ovenfor nævnte P. P. Meilstrup; han er født den 1 Avgust 1807 og døde den 12 Oktober 1864. En Tid deltog hans Broder Jens Meilstrup i Forretningen, og derfor staar der paa Klokken i Lyngby sydvest f. Grenaa: »Støbt i Randers af Brødrene J. [og] P. Meilstrup.«

99. *Carl Frederik Weiss*. 1835. Horsens (priv. Medd.) — C. F. Weiss fik under 4 Marts 1820 Privilegium paa at oprette et Jernstøberi i Kjøbenhavn. Det kom ogsaa i Stand, men i 1831 flyttede han dog til Horsens og anlagde her efter Privilegium af 26 Februar 1831 det første Jernstøberi i Jylland. Heller ikke her vilde det imidlertid ret gaa for ham. Under 24 Oktober 1840 fik han Bevilling paa et Jernstøberi i Aarhus¹⁾.

100. *H. Gamst & H. C. Lund*. 1836—1846. Vestenskov syd f. Nakskov, 1839 (D. f. M.); Lidemark vest f. Kjøge, 1842 (D. f. M.); Kværndrup nord f. Svenborg, 1842 (K. S. II, 486); Herrested 1842 (K. S. I, 312); St. Pederskirke i Næstved, 1843 (K. S. II, 90); Vallensved nordvest f. Næstved, 1846 (K. S. II, 92). — H. Gamst optog i 1836 sin Søstersøn *Hans Christian Lund* (f. 20 Juli 1802; † 7 September 1871) i den Gamstske Virksomhed, som de ledede til Udgangen af 1846, da de overdrog den til Andre (s. ndfr. Nr. 104.).

101. *F. W. Löschenkohl*. 1837. Horslunde nord f. Nakskov, 1837 (D. f. M.); Nordlunde nordost f. Nakskov, u. A. (D. f. M.). — Denne af Fødsel tyske Støber virkede

¹⁾ Kgerigets Arkiv; Dagen, 1831, Nr. 295; Skanderborg Avis, 1832, Nr. 73; Ræder: Horsens Bys økonom. Tilstand, 1834, S. 42; C. Nyrop: Strandmøllen, S. 291; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 25.

paa Frederiksværk; han kom til Fabriken som Model-snedker, men fik Lejlighed til at sætte sig ind i Jernstøbningen og virkede som Mester i Støberiet til Udgangen af 1839¹⁾. Muligvis har han ogsaa støbt den Klokke til Fruekirke i Kjøbenhavn, hvis Transport fra Frederiksværk til Kjøbenhavn i December 1828 lod Værkets Inspektør, Oberst E. P. Tscherning, konstruere en særlig Blokvogn. Klokken vejede 8050 Pd; var 3 Al. 3 T. i Gjennemsnit og 2 Al. 18 T. høj²⁾.

102. *Victor Gamél*. 1840—1846. Bjært ved Kolding, 1842, to Klokker (D. f. M.); Kjeldby paa Møn, 1843 (D. f. M.); Helsingør ved Frederiksborg, 1845 (Løffler: Stiftsldsbyk. S. 41). — V. C. C. Gamel er født i Kjøbenhavn den 19 Juli 1815, blev 1838 polyteknisk Kandidat, kom strax efter til Frederiksværk, hvor han var Mester i Støberiet fra 1 Januar 1840 til Slutningen af 1846. Den 1 Januar 1847 gik han over i den Gamstske Virksomhed. Han døde den 11 Januar 1872³⁾.

103. *J. Krog*. Strø nordost f. Frederikssund, 1854; Uggeløse øst for Frederikssund, 1855. — Normanden Krog var fra Begyndelsen af 1847 til Slutningen af 1857 Støbemester paa Frederiksværk; fra 1 Januar 1858 gik Værket over i privat Eje, idet Anker Heegaard (ndfr. Nr. 106) havde købt det af Staten. Under ham var Krog Bestyrer af Frederiksværk til Udgangen af 1873, nu er han Medinteressent i »Frederiksberg Jernstøberi«⁴⁾.

104. *H. Gamst og H. C. Lunds Efterfølgere*. 1847—1871. Skibby sydvest f. Frederikssund, 1850; Krogstrup sst., 1852;

¹⁾ Budde-Lund: Sabelfabrikationen, S. 69—70, 72; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 21.

²⁾ A. F. Tschernings efterladte Papirer I, S. 152, 158, 159—60; Ursin: Mag. f. Kunstn. og Hdv. IV, 1829, S. 285—291.

³⁾ C. Nyrop: Winstrup S. 21, 24, 26, 33; Budde-Lund: anf. Skr. S. 72; A. Steen: Den polytekn. Lærestalt, S. 188.

⁴⁾ C. Nyrop: Industriforens Udst. i Sommeren 1880 af kunstind. Frembringelser og Portrætter, S. 44.

Jungshoved sydost f. Præstø, 1853; Gaarslev sydost f. Vejle 1853; Kundby sydvest f. Frederikssund, 1854; Ødis sydvest f. Kolding, 1856; Grevinge sydvest f. Nykjøbing p. Sj., 1857; Vester Ulslev mellem Rødby og Nysted, 1860; Rudkjøbing, 1863; Landet paa Taasinge, 1866. Disse Klokker ere alle nævnte i D. f. M. — De Mænd, til hvem H. Gamst og H. C. Lund overdrog deres Virksomhed, vare de polytekniske Kandidater *Peter Josef Winstrup* og *Victor Carl Christian Gamél*; om den Sidste er der talt ovenfor. Hvad den Første angaar, da er han født den 27 Juni 1814, og blev polyteknisk Kandidat 1838. Han tog Examen i Mekanik, men ikke nøjet hermed tog han Aaret efter Examen ogsaa i anvendt Naturvidenskab. Han døde den 3 Maj 1880. Fra 1847 til 1854 bestyrede Winstrup og Gamel Etablissementet for dettes tidligere Ejere, først i 1854 bleve de selv Ejere af det; de beholdt det til 1872¹⁾.

105. *B. Löw*. 1849—1872. Godthaab i Grønland, 1849; Omenak i Grønland, 1854; Gisselfeld, 1859; Fensmark nord f. Næstved, 1861; Frederikshaab, Grønland, 1865; Jakobshavn, sst., 1865; Godhavn, sst. 1868. — B. Löw etablerede sig 1838 i Kjøbenhavn, og fra 1872 har han optaget sin Søn i Forretningen, saaledes at Klokkerne efter den Tid ere signerede B. Löw & Søn, Kjøbenhavn (se ndfr Nr. 114).

106. *Anker Heegaard*. Fra 1858. St. Johannes Kirke, Kbhvn. 2 Klokker, 1860; Holbæk 1862; Slagelse Hospital, 1863; Frederiksborg Slot, 1863, 5 Klokker; Melby ved Frederiksværk, 1863; Grinderslev nord f. Skive, 1864; Rørby ved Kallundborg, 1864 (D. f. M.); Tistrup ved Grenaa, 1865 (D. f. M.); Methodistkirken, Kbhvn, 1865; Torup ved Frederiksværk, 1866; Hjørlande øst f. Frederikssund, 1866;

¹⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup; Rawert: Danmarks Industri, S. 162; A. Steen: Den polytekn. Læreanst. S. 20, 62, 93, 206.

Aarby ved Kallundborg, 1867 (D. f. M.); Slagslunde, sst., 1868; Skive, 1869; Silkeborg 1870; Gassum nord f. Randers, 1871; Thisted, 1874; Snodstrup sydost f. Frederikssund, 1874; Fruekirke, Kbhvn, 1876; Ordrup ved Kbhvn, 2 Klokker, 1876; Nykjøbing p. M. 1877; Rønne, 1878; Tersløse nord f. Sorø, 1879; Thisted, 1879; Vejerslev p. Mors, 1879; Kidserup ved Ledreborg, 1881; St. Olai-kirke, Helsingør, 3 Klokker, 1882; Klemensker, Bornholm, 1882. — Alle disse Klokker ere støbte paa Frederiksværk, som Anker Heegaard i 1857 købte af Staten; han overtog Etablissementet fra 1 Januar 1858¹⁾. Nogle af de her nævnte Klokker vare særlig store; tre af Klokkerne til Frederiksborg vejede saaledes henholdsvis 6080, 2498 og 1094 Pd., Klokken til Fruekirke i Kjøbenhavn 4267 Pd., til Olai kirke 3355 Pd. og til Rønne 2030 Pd. Alle de andre vare under 2000 Pd., fra 1833 Pd. (Hjørnlunde) til 230 Pd. (Slagelse Hospital). Paa en Del af dem f. Ex. paa alle Klokkerne til Frederiksborg Slot staar der, at de ere støbte ved *J. Krog*, der (s. ovfr. Nr. 103) var Bestyrer af Frederiksværk til Udgangen af 1873.

107. *S. Frich* 1854 anlagde *S. Frich* et Jernstøberi og Maskinværksted i Aarhus, og fra 1858 er der her støbt omtrent 50 Kirkeklokker, nogle af dem ere støbte for andre Støbere. Alle disse Klokker ere blevne i Jylland, uden at det dog her kan oplyses, i hvilke Kirker de ere, eller naar de ere støbte. Mærkes kan det dog, at Kirkerne i følgende Byer have faaet Klokker fra det Frichske Støberi: Blegind, Egaa, Faarup, Framlev, Holme, Hvilsted, Koldt, Røgen, Sal, Stilling og Stjærn, alle i Omegnen af Aarhus, Nimtofte vest for Grenaa, Sevel og Haderup syd for Skive, Nees vest for Holstebro og Rindom ved Ringkjøbing.

108. *M. P. Allerup*. Fra 1859. Klinte øst for Bo-

¹⁾ Budde-Lund: Sabelfabrikationen, S. 83; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 21. — Under 24 December 1828 havde hans Fader Isenkræmmer *M. A. Heegaard* faaet Privilegium til at oprette et Jernstøberi paa Kjøbenhavns Nørrebro (Blaagaard); jfr. C. Nyrop: Strandmøllen, S. 291.

gense, 1859; Nørre Højrup, sst., 1861; Emauskirken i Kjerteminde, 1870; Ore sydvest f. Bogense, 1872; St. Knuds Kirke i Odense, 1873; Dalby nord f. Kjerteminde, 1877; Herrested vest f. Nyborg, 1880; Nazaretskirken i Ryslinge syd vest for Nyborg, 1881; Aastrup øst f. Faaborg, 1881; Kavslunde ved Middelfart, 1881. — Alle disse Klokker ere støbte i Odense, hvor *Mathias Peter Allerup* (f. 23. November 1799; † 17. November 1858) efter Bevilling af 11. Juni 1836 anlagde et Jernstøberi. Allerede fra 1840 skal han have støbt Kirkeklokker (hvilke?). Efter hans Død er Etablisementet under Firmaet M. P. Allerup fortsat af hans 3 Sønner (Harald, Emanuel og Emil)¹⁾.

109. *J. Stallknecht*. Fra 1859. Nebsager syd for Horsens, 1865; Ovtrup nordvest f. Varde; Aale vest f. Horsens. — Guldsmed *Ulrik Stallknecht* anlagde efter Bevilling af 5. September 1840 et Jernstøberi i Horsens; han døde i 1858 64 Aar gammel, hvorefter Etablisementet overtoges af hans Søn Jørgen Stallknecht²⁾.

110. *C. B. Poulsen*. Tirsted nord f. Rødby, 1862; Kappel sydvest for Nakskov, 1868. — Disse Klokker ere støbte i Bandholm i C. B. Poulsens Jernstøberi, som blev opført 1841, vistnok paa Grundlag af den Bevilling, som Greve F. M. Knuth fik under 19 Januar 1841 til et Jernstøberi i Bandholm.

111. *Chr. Christensen*. Vejlbj nord f. Aarhus, 1868; Løvel nord for Viborg, 1879; Elev nord f. Aarhus, 1880; Tilst nordvest f. Aarhus, 1882. — Kjøbmand Christen Christensen anlagde efter Bevilling af 11 April 1848 et Jernstøberi i Aarhus, der nu drives af hans Enke. Foruden Klokker med Etablisementets eget Navn paa har det støbt Klokker for J. H. Meilstrup i Randers (Nr. 112).

112. *Jacob Hansen Meilstrup*. Fra 1864. Ydby øst for Agger, 1866; Hjerm nord f. Holstebro, 1869; Torning

¹⁾ Rawert: Danm's Industri, S. 170; Industrif's Kvartalsberetn. XIX, 1859, S. 207—208; C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 28.

²⁾ J. C. Schythe: Skanderborg Amt, 1843, S. 747.

syd f. Viborg, 1871. — J. H. Meilstrup, der er en Søn af P. P. Meilstrup (Nr. 98), har fortsat det snart 100aarige Etablissement, men synes nu at lade støbe hos Chr. Christensen i Aarhus (Nr. 111).

113. *Hellerung & Hauberg, H. Gamst & H. C. Lunds Efterfølgere.* Fra 1872. Lille Fuglede sydvest for Kallundborg, 1872; Turø ved Svendborg, 1872; Holmens Kirke i Kjøbenhavn, 1874; Frederiksberg, 2 Klokker, 1877; Santalmenigheden i Indien, 1882. Denne sidste Klokke er kun lille (230 Pd.), stort større er imidlertid ikke Klokken til Holmens Kirke (244 Pd.), men ved denne er der det at mærke, at den er støbt af Kanoner, der ere opfiskede i Kjøgebugt. — Fra 1. Januar 1872 gik det Gamstske Etablissement over til Assessor pharm. J. C. Hauberg og Mekanikus J. H. Hellerung¹⁾. Istedendfor J. C. Hauberg er fra Nyaar 1879 traadt dennes Søn Cand. phil., exam. polyt. S. C. Hauberg.

114. *B. Low & Søn.* Fra 1872. Haslev mellem Kjøge og Næstved, 1873; Nørre Nisum, 1873; Haarby sydost f. Assens, 1875; Vrov syd f. Skive, 1877; Værftet i Malmø, 1877; katolsk Kirke i Randers, 1877 (2 Klokker); Borup ved Randers, 1877; Kristrup ved Randers, 1878; Hornbæk ved Randers, 1879; Fur, 1879; Sønderbæk ved Randers, 1881.

Der er, som det heraf vil ses, stor Forskjel mellem før og nu med Hensyn til Kirkeklokkernes Tilbliven. Klokkestøberne ere ikke længere til Kirken knyttede Mænd eller omrejsende Haandværkere; nej, Klokkerne frembringes i store Metalfabriker, af hvilke flere kunne se tilbage paa en lang og rig Virksomhed. Frederiksværk dateres fra 1756, og det Meilstrupske (opr. Reimerske) Etablissement i Randers kan forfølges tilbage til 1786. Derfor maa man dog ikke tro, at den tyske Konkurrence, der tidligere var saa mægtig, nu er forsvunden. De danske Metalkirkeklokker have siden 1868 faaet virksomme Konkurrenter i

¹⁾ C. Nyrop: O. J. og P. J. Winstrup, S. 33.

Støbestaalsklokker fra *Bochumer Verein für Bergbau und Gussstahlfabrikation* (Bochum, Westphalen)¹⁾. I 1868 leverede denne Fabrik en Klokke til Kirken i Humlebæk, og denne Klokke har senere faaet over 100 Efterfølgere trindt om over hele Landet. Mærkes skal det saaledes, at bl. A. Stefans-, Povls-, Emaus-, Jakobs-, Mathæus- og Martinskirkerne i Kjøbenhavn, alle ere blevne forsynede med Støbestaalsklokker, og Grunden hertil er disse Klokkers forholdsvist billige Pris. De leveres for omtrent det Halve imod, hvad en Metalklokke koster. Den herved opstaaede ikke ubetydelige Import vil sikkert ikke undlade at øve Indflydelse paa den danske Klokkeindustri Udvikling, eller rettere sagt den maa det, ti Tiden gaar jo ud paa at skaffe Alt billigere og atter billigere; Hensynet hertil er Hovedsagen og ikke Spørgsmaalet om, hvorvidt det, der frembringes, i og for sig er godt. Og til disse almindelige Billighedsbestræbelser kommer yderligere paa det her omhandlede specielle Omraade, at Fortidens Glæde over storartede og pragtfuldt udstyrede Kirker er forsvunden. Klokkerne blive af forholdsvist værdiløst Støbestaal istedenfor af kostbart Klokke-metal, men desuagtet vil sikkert Ingen paany udstyre nogen Kirke med et af de i Fortiden saa yndede Klokkespil (Sangværker)²⁾.

Vi have ovenfor (S. 249) stødt paa en »Zeigerklokke« fra St. Mikkelsskirken i Slagelse, og saadan »Zeigerklokker« eller Klokker, der stod i Forbindelse med et Ur, have sikkert været meget almindelige i Landets Kirker. Fra gammel Tid havde Sejerværket i Mariager Klosterkirke Slagværk baade i Taarnet (paa Tolvklokken) og nede i Kirken, hvor der var anbragt en Figur (en Dreng), som angav Tiden ved at slaa med et Stykke Jern paa en Klokke; og hvem kjender ikke Kirsten Kimers og Per Døver i Ros-

¹⁾ Selskabet udstillede ved den nordiske Udstilling i Kbhvn 1872 (Udst.'s Katal. S. 179).

²⁾ Det skal dog bemærkes, at de nye katolske Kirker i Ordrup og Aarhus hver har faaet 4 Malmklokker, og at Klokkerne i Aarhus, der synes fortrinlige, ere harmonisk afstemte.

kilde Domkirke? ¹⁾). Tiden har naivt glædet sig over saadanne Kunstværker, men paa den anden Side slog den sig dog ikke til Ro ved dem. Man forlangte noget Bedre, og Kristian IV lod paa Frederiksborg Slot indrette et Klokkespil, der hver Time spillede et Salmeverv. Det bestod af 16 Klokker og 2 saa kaldte Trommer af Kobber, Bevægelsen skaffedes tilveje ved 13 støbte Messingvalser. Det blev udført af Orgelmager *Johannes Heckelaur* fra Nortaussen fra 1619 til 1621; mærkelig nok synes de 16 Klokker allerede at være blevne fornyede 1633 ²⁾).

Hvad Kjøbenhavn angaar, da indrettedes her ved Kristian IV's Forsorg et Sangværk i Helligaands Kirken af *Henrik Vestrinck* fra Campen (1647—1649); det bestod af 25 Klokker. I Kjøbenhavns Brand 1728 gik det til Grunde og under Branden spillede det Salmen: »Vreden din afvend, Herre Gud, af Naade« ³⁾). Byen kom imidlertid op igjen, og Organist *F. C. Breitendich* fik under 7. Januar 1736 Ret til at anlægge et Klokkespil i Nikolaj Kirkes Taarn. Det skulde bestaa af 35 Klokker. Han og hans Svoger, Taxator *Corn. Schumacher*, skulde paa egen Bekostning anskaffe det, men saa skulde de ogsaa i 30 Aar have al Indtægt af det. De, der ved forskellige kirkelige Handlinger vilde have Klokkespillet til at lyde, maatte nemlig betale for det. Det blev imidlertid ikke i Nikolaj Kirke. Fruekirke var Kjøbenhavns Hovedkirke, og til den maatte det nødvendigvis henlægges. Alle-rede baade 1621 og 1685 havde det været paa Tale, at Fruekirke skulde have et Sangværk, men det blev ved Talen, og da Kirken efter Branden i 1728 skulde have nye Klokker, spøgede noget Lignende. Under 3. April 1739 udtaler Kristian VI, at Klokkerne skulle »forfærdiges

¹⁾ Dahlerup: Mariager, 1882, S. 81; Folkekalender f. Danmark 1869, S. 44—46.

²⁾ F. R. Friis: Dæk Bygn'shist., S. 251—52.

³⁾ Resen: Inscr. Hafn., 1668, S. 142; Chr Bruun: Holbergs Epistler II, S. 361. I Slanges Kristian IV's Hist. S. 1203 siges, at Sangværket begyndte at spille Juledag 1643, her skjuler sig formentlig en Fejl.

paa musicalsk Maade enten efter octaven eller saadan, at de, naar de samtlige og paa engang blive ringede, da ey skulle give nogen disharmonie«. Endelig blev det under 5 April 1743 bestemt, at Nikolaj Kirkes Klokkespil skulde afgives til Fruekirke, og her var det til 1807, da Kirken ødelagdes ved Byens Bombardement. Holberg kalder det »et af de fuldkomneste i Europa«, og han tilføjer: »At Indbyggerne udi Almindelighed finde mindre Behag derudi end udi det gamle, som før Ildebranden var udi Hellig Geistes Taarn, er ikke Sangværkets Skyld, men saadant maa aleene tilskrives de flestes slette Øren«¹⁾.

Nu har Danmark intet Sangværk; de, som tidligere have været her, ere gaaede til Grunde, og som det er gaaet dem, er det gaaet maaske den største Del af de ovenfor nævnte Klokker, ti ogsaa overfor dem gjør Tiden sig gjældende. En Klokkes Levetid har sine Grænser. Vi saa ovenfor (S. 281), at den 1703 til Fruekirke i Kjøbenhavn støbte Stormklokke allerede to Aar efter maatte støbes om paa Grund af Fejl ved Ophængningshankene, og den Stormklokke, som Jakob Rendler 1747 støbte til Domkirken i Aarhus, blev strax omstøbt; Hankene vare nemlig mislykkede²⁾. Bortset fra saadanne Tilfælde er der imidlertid to Farer, som stadig true Kirkeklokkerne, og det er Kirkernes Brand og det daglige Slid³⁾.

¹⁾ Fr. Thaarup: Journ. for Kbhvnere, S. 470—78; Chr. Bruun: Holbergs Epistler II, S. 64; Werlauff: Antegnelser til Holbergs Lystspil, S. 38—39; Kirkeh. Saml. 3. R. I, S. 418; Sj. Tegn. LXXI, Fol. 116, 848—49; LXXIV, Fol. 501, 590; Sj. Reg. LVI, Fol. 1—3, 375—77.

²⁾ C. V. Hertel: Aarhus Domkirke I, 2, 1809, S. 58.

³⁾ Brandene kunne opstaa ved Lynnedslag, men det er sjældent, at Lynet direkte ødelægger en Kirkeklokke, ogsaa dette synes dog at være sket. Kyndelsmisse Dag om Aftenen i Aaret 1585 »ned slog ett forskrekeligt torden slaag y Kiøbenhaffn oc af samme slag reffnede Helliggestis største klokke y 4 parter« (Rørdam: Histor. Kildeskr. I, S. 654). Den 20 Oktober 1663 synes de to Klokker i Store Rises Kirke paa Ærø ogsaa at være ødelagte af Lynet, de »sloges i Stykker og smeltede formedelst Guds Ild, som faldt ned af Himmelen« (Hübertz: Ærø, S. 199).

Hvad Kirkebrandene angaar, da høre vi om saadanne fra gammel Tid. Ved Sorø Klosters Brand 1247 gik den ene af Kirkens Klokker til Grunde, medens den anden »non sine miraculo» blev reddet; 1282 brændte Roskilde Domkirke og med den Klokkehuset (domus campanarum); 1386 fortæredes 2 Klokker i St. Petrikirke og 4 i Fruekirke ved en Brand, i hvilken en Del af Kjøbenhavn gik til Grunde¹⁾; og saaledes kunde vi blive ved. Exempelvis skal her endnu kun fremhæves, at alle Klokkerne i Aarhus Domkirke, paa een nær, smeltede i en Brand 1642, at der 1663 var Kirkebrand i Aalborg og 1726 i Viborg²⁾. Hvorledes det gik i Kjøbenhavn 1728, er ovenfor oftere nævnt, og baade 1795 og 1807 gik det paany ud over Kjøbenhavns Kirkeklokker. Faren ved Ildebrande er, som det heraf vil ses, ikke ganske ringe; men den almindelige Dødsmaade for en Klokke er dog, at den en Dag springer. Det gjorde Lunds Maria Lavra, efter at have holdt ud i omtr. 350 Aar, og det gjør saa mange Klokker endnu den Dag i Dag, navnlig naar der kimes med dem ved en kronet Persons Død. Paa den 1747 omstøbte Stormklokke i Aarhus Domkirke sattes følgende Vers³⁾:

For Christian jeg sprak af Sorg og glemte
At klinge vel som før; ved Frederik den Femte
Jeg frydes og fik Klang; nu skal jeg holde ud
Med hele Verdens Tid. Det giv o store Gud!

Paa den 1748 til Ourø i Iseffjorden støbte Klokke
staar der et Vers, som begynder saaledes⁴⁾:

Jeg ved min daglig Sørgeklang
For Christian den Sjette
Afvigte Aar i Stykker sprang,
Men kom igjen til Rette.

¹⁾ Script. rer. Dan. I, S. 188, 259; IV, S. 535; VI, S. 374.

²⁾ Hertel: anf. Skr. I, 2, S. 58; Marm. Dan. II, S. 240—241; Ursin: Viborg, S. 312 flg.; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 286.

³⁾ Hertel: Aarhus Domkirke I, 2, S. 58—59.

⁴⁾ K. S. II, 110.

Og det er naturligvis de færreste Klokker, der selv fortælle om, at de i en tidligere Skikkelse ere sprungne ved Ringningen for en afdød kongelig Person, men derfor er det lige sandt, at Faren er tilstede. En af Mariager Kirkes Klokker sprang ved Frederik VI's Død ¹⁾).

En Klokke kan holde længe, men bruges den, vil den en Gang ophøre med at kunne give fulde, klare Toner, og Afgangen i saa Henseende er større, end man skulde tro. Hvert Aar springe nogle. I nærværende Afhandling, hvor Kundskaben til de i den nævnte Klokker væsentlig er hentet fra Arkiver og trykte Skrifter, er der derfor Intet oplyst om, hvorvidt de paagjældende Klokker endnu existere, Oplysning herom ligger udenfor de for den afstukne Grænser. Den har ikke villet levere en saa vidt muligt fuldstændig Fortegnelse over Danmarks saavel forhenværende som nuværende Kirkeklokker ²⁾), saa lidt som nogen Fortegnelse over Klokkernes Indskrifter, der i arkæologisk Henseende ere af saa stor Interesse; den har kun villet give et Bidrag til Oplysning om Klokkernes Betydning, navnlig for den danske Industrihistorie, men er herved, jeg kan sige selvfølgelig, kommen ind paa en Række andre Betragtninger, saa vist som Industrihistorien ikke kan skilles fra den almindelige Kulturhistorie, men er en endog særdeles væsentlig Bestanddel i denne.

¹⁾ Dahlerup: Mariager, S. 81. — Foruden at være farlig for en Kirkes Klokker, er Ringningen desuden i og for sig bekostelig; Ringningen over Kristian IV kostede Ribe By for Stormklokkens Vedkommende 96 Dlr. (Kinch: Ribe, II, 387). Det synes, som om man indtil ind i dette Aarhundrede stadig har ringet ved at sætte hele Klokken i Bevægelse, ikke blot Knebelen (Ursin: Mag. for Kunstn. og Hdv. III, 1828, S. 273 fig.; IV, 1829, S. 331 fig.).

²⁾ Meddelelserne om de i den seneste Tid støbte Kirkeklokker ere søgte hos vedkommende Støbere selv, men de have som Regel ikke kunnet levere en fuldstændig Fortegnelse over de fra deres Etablissementer udgaaede Klokker; ofte have de desuden kun kunnet oplyse vedkommende Bestillers Navn, men ikke til hvilken Kirke Klokken er kommen.
